

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

תיק 1096123/5

ב"ה

בבית הדין הרבני האזורי נתניה

לפני כבוד הדיינים:

הרב שניאור פרדס – אב"ד, הרב פנחס מונדשיין, הרב בצלאל ווגל

התובע: א' (ע"י ב"כ עו"ד רן רייכמן)

נגד

הנתבעת: ב' (ע"י ב"כ עו"ד איתן קוהלי)

הנדון: חלוקת רכוש - כריכה

פסק דין

רקע וטענות:

לפנינו טענות הצדדים בעניין החזר ההלוואה אותו נתנו הורי האיש לצדדים לצורך קניית דירת הצדדים המשותפת בכפר סבא.

לטענת האיש מדובר בהלוואה של 500 אלף ₪ שהוריו שילמו עבור רכישת הדירה, ועליהם להשיב את הסכום הזה להוריו. לחילופין הוא טוען שגם אם מדובר במתנה, הרי שמן הדין מתנה זו צריכה לחזור כדין מתנות מורדת שחוזרות.

לדברי האישה, מעולם לא היה הסכם הלוואה כלשהו ביניהם, ולפיכך אין סיבה להחזיר את הכספים.

הצדדים קיבלו בקניין לפי חוק יחסי ממון ובשיקול דעת רחב, כמובא בהסכם הגירושין של הצדדים. כך בהסכם הגירושין מיום 24.12.18:

"הצדדים קיבלו בקניין שביה"ד יפסוק לפי חוק יחסי ממון לפי שיקול דעת רחב של ביה"ד".

עוד יש לפנינו דו"ח אקטואר, שמסקנתו שהבעל צריך להעביר כ- 120 אלף ₪ לאישה לצורך איזון המשאבים ביניהם.

להלן תמצית הנתונים בתיק:

הצדדים נישאו בשנת 2006 ולהם שלושה ילדים. בשנת 2012 התחילו בהליך רכישת דירה בכפר סבא בסכום של כשני מיליון ₪, והשלימו את הרכישה בסוף שנת 2013. ההורים של האב עזרו בסכום של 500 אלף ₪, האיש עצמו הוסיף מאה אלף ₪ מכספי פיצויים שלו. כמיליון ₪ לקחו הצדדים משכנתא משותפת והיתרה מכספי הצדדים.

בנוסף, רשומה ע"ש הצדדים דירה ברמת השרון לגביה מתנהל דיון משפטי בבית הדין לע"מ. להלן תמצית הנתונים לגבי דירה זו מאחר ויש צורך להבין את המתרחש בדירה זו בשל השפעתה על הדירה בכפר סבא נשואת פסק הדין הנוכחי.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

דירות:

לצדדים שתי דירות הרשומים על שמם. דירה בכפר סבא שנרכשה ע"י שני הצדדים ורשומה על שמם בשווה. הדירה שווה כ- 2.5 מיליון ₪ ויש עליה משכנתא כיום של כ- 700 אלף ₪.

כמו כן לצדדים דירה הרשומה על שמם ברמת השרון. בשנת 2015 הצדדים רכשו את הדירה ברמת השרון מדודה של האישה תמורת 1.8 מיליון ₪, כאשר המחצית של האישה ניתנה לה במתנה, והחצי של האיש ניתן לו תמורת תשלום של 900 אלף ₪. הסכם מכר זה, מוטל בדיון בביהמ"ש, כאשר לטענת המוכרת הדודה של האישה ואם האישה, המכר בטל כי התמורה מעולם לא הועברה, אך מכל מקום כיום הדירה רשומה ע"ש שני הצדדים בשווה.

ההלוואה:

לטענת האישה, הוריו נתנו לצדדים ההלוואה של חצי מיליון ₪ עבור רכישת הדירה בכפר סבא, ולפיכך הוא תובע לקבל בחזרה את התמורה. כמו כן, הוא דורש לקבל 100 אלף ₪ כספי פיצויים שאינם ברי איזון ואשר הושקעו בקניית הדירה. לחילופין, הוא טוען שמדובר במתנה שעל האישה להחזיר עקב הפירוד והגירושין ביניהם.

יובהר מיד, טענת ההלוואה אינה מתקבלת. ברור לכאורה שאין מדובר בהלוואה אלא לכל היותר במתנה של ההורים של הבעל, כך עולה מהעובדה שאין לפנינו כל מסמך הלוואה מחייב או בדל של מסמך כזה, כך עולה מהעובדה כי לא נערך כל הסכם ממון כזה או אחר, וגם מהעובדה שהאיש מיאן להביא לעדות את אביו שלטענתו יודע על ההלוואה. כך בדיון מיום 16.5.19:

בית הדין: איך אני יכול לדעת? תוכיח לי, אם זה הלוואה היא תשלם

הבעל: אני יכול להביא לפה את אבא שלי, גם אמא שלה יודעת

בית הדין: אבל למה לא הבאת? היום היית צריך להביא, היום העדות

הבעל: אבא שלי בן 75

בית הדין: עד 120

הבעל: הוא לא יכול לבוא

בהמשך אף הודה האיש שהוריו נהגו לתת מתנות לאחים שלו או לפחות לחלקם לצורך דירה:

בית הדין: תגיד לי, יש לי שאלה אלייך, גם האחים שלך קיבלו 500 אלף שקל מתנה?

הבעל: לא כולם

בית הדין: מי כן?

הבעל: קודם כל זה לא ארבעה, האח הגדול שלי קיבל, שוב, שם זה היה ממש מוסדר גם כן - שם נתנו להם הלוואה של לדעתי 600 אלף שקל. ובשוכרים עצמם זה כאילו היה מצוין שזה החלק של ההורים שלי אבל זה לא מופיע בזה של הדירה, וגם אשתו יודעת, ואשתו האמת רצתה לדעת, גיסי הסכימה, אמרה שהיא תבוא, אני אמרתי לה...

לפיכך אין מקום לטעון טענת ההלוואה שאינה מגובה בשום מסמך משום סוג.

מכל מקום, אין ספק שמדובר במתנה שההורים של הבעל נתנו לצדדים לצורך רכישת הדירה, ואין ספק שהאישה הנתנה ממתנה זו ולפחות ברבע מהסכום בכך שמחצית הדירה נרשמה על שמה, וכמו שיתבאר בהמשך.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

גם האישה בדיון הודתה שמדובר במתנה של ההורים של הבעל שניתן לצורך הדירה. כך בדיון הנ"ל שורה 1948:

אשה: ההורים נתנו לנו מתנה 500 כשהתחתנו לקנות דירה, הם נותנים את זה לכל אח שלו, אגב, הם נותנים את זה לכל אח שלו. אבל מה זה קשור? הוא השקיע.

מתנת האיש ומתנת ההורים:

בכל מקרה, נראה שיש להבחין בין המתנה של האיש עצמו, בכך שהשקיע את כספי הפיצויים שלו בסך 100 אלף ₪ בדירה, ובין מתנת הוריו בסך של 500 אלף ₪. שכן אין ספק שלפי הפסיקה האזרחית הרווחת, הרי שיש לראות בקניית הדירה ורישומה בשווה ע"ש שני הצדדים כהטמעה מוחלטת של הכספים של האיש בנכס המשותף. ולו היה האיש מעוניין להחריג את ההשקעה הזו מהאיזון, היה עליו לכתוב הסכם ממון מפורש. אך משבחר להשקיע את הכספים הללו בדירה ולרשום את הדירה בשווה ע"ש שני הצדדים, יש בכך הטמעה של הכספים במסת הנכסים המאוזנים וממילא אין מקום לדרוש אותם בחזרה.

מאידך, כספי ההורים שניתנו לצדדים, הרי ניתנו על ידם אך ורק לצורך קניית הדירה ודינם כמתנת קרובים. ואין מקום להגדיר אותם כנכסים מאוזנים, מאחר ומלכתחילה לא היו שייכים לצדדים מעולם ועל כן לא שייך בהם הטמעה כלשהי. ולכן, לגבי סכום זה של 500 אלף ₪ שניתן ע"י הורי האיש, נידון בהרחבה לפנינו, האם יש מקום לחייב את האישה להשיב אותם.

נביא להלן את דברי חברי ההרכב שדנו בסוגיא זו:

הרב בצלאל ווגל-דיין:

האם המתנה מוגבלת או מתנית?

השאלה העומדת לפיתחנו היא, מתנה זו של ההורים - האם היא מותנית או מוחלטת. האם ניתן המתנה התכוון לתת מתנה ללא תנאי ובכל מצב, או שמא דעתו הייתה להגביל את המתנה לטובת הצדדים עצמם בזמן נישואיהם ולא בזמן פירוד.

כמו כן יש לדון בכוונת מקבלי המתנה, האם הם העלו בדעתם שהמתנה אינה מוחלטת ושיש מחיר למתנה או תנאים מגבילים.

האיש מציג שרשור של מיילים בינו ובין האישה. שם עולה, כי במהלך הדיון בין הצדדים לחלוקת הרכוש הוא הציע את החלוקה של הדירות ע"פ מתווה לפיו הוא מקבל בחזרה 600 אלף ₪ שהשקיע בדירה, ואילו האישה אינה מתכחשת לכך. כך כתב האיש בחודש אוקטובר 2015:

1"חישוב דירות (יכולה להיות סטיה/פרטים שנשכחו)

כפ"ס = 2.3 מ' ₪

700 משכנתא,

600 שלי, (תכל'ס יותר, כי ההורים שלי נתנו יותר מחצי מליון, ואני שמתי את כספי התאונה שלי)

נשאר 1 מליון - כ"א חצי מליון".

מהאמור עולה בבירור, כי הבעל דרש לקבל בחזרה את הכספים שהשקיעו הוא והוריו בדירה. הוא מציע כי הדירה בכפ"ס היקרה יותר תעבור לבעלות האישה, ואילו הוא יקבל את הדירה ברמת השרון, כאשר התמורה של הדירה ברמת השרון ששווה (לפי דעתו) כ- 1.3 מיליון שיקוזזו עם חלקו

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

בדירה בכפר סבא (שמחושב עם ההשקעה שלו בסך 600 אלף ₪ כאילו הם מוחזרים לו לבדו). כך שבסוף הוא יצטרך לשלם רק כמאה שמונים אלף ₪, וכך כתב:

”רמה”ש = 1,350,000

נתנו לאימא שלך 70,000 ₪ (50 בהתחלה + 20 עכשיו)

אני כמובן לא מנכה את כל התשלומים שניתנו לה לאורך התקופה,
1,280,000 נשאר,

לי יש בכפ”ס, כלומר אני צריך להשלים לה 180,000.”

תשובת האישה לא הייתה הכחשה והתנגדות לכך, אלא הסכמה עקרונית שיש לו לקחת את חלקו. רק שבפועל היא לא הסכימה עם המתווה של חלוקת דירה כנגד דירה, בגלל שטענה שלא יכלה לעמוד בהחזרי המשכנתא של הדירה בכפר סבא:

”בלי קשר, עכשיו צריך למכור את הדירה בכפ”ס, תיקח מה שהשקעת, נתחלק וכל אחד ילך לדרכו”.

המובן העולה מהתכתובת, כי היה ברור לאישה שעליה להחזיר את המתנה שקיבלה עבור הדירה, וכמו שאמרה בפירוש: ”תיקח מה שהשקעת”.

בדיון האחרון, האישה ניסתה להסביר שהתכוונה להשקעה של הבעל במיטלטלין של הדירה, אבל ביה”ד חילץ ממנה שהכוונה לדירה, ראה שורה 1930:

אשה: תיקח מה שהשקעת כי הוא ביקש את הריהוט, כי הוא כל הזמן אמר לי

בית הדין: השקעה בדירה זה ריהוט?

אשה: בוודאי, הוא כל הזמן אמר לי, הוא אמר לי, הוא לקח לו רק חצי שנה

בית הדין: בתשובה שלך על מה שהוא כותב

אשה: ברור שזה היה הריהוט, על מה אתה מדבר?

בית הדין: בכפר סבא, 600 ₪, 600 שלי

אשה: מי זה? זה לא, זה שלו, זה תשובה שלו

בית הדין: הוא כותב

אשה: אז הוא כתב

בית הדין: רגע, את לא

אשה: נתנו, לא הלוו, רשמת נתנו, לא הלוו

בית הדין: אז עכשיו את עונה לו בלי קשר, תיקח מה שהשקעת

אשה: כן

בית הדין: זה בדירה, זה לא

אשה: בדירה

בית הדין: לא ברהיטים, בדירה, כמה הוא השקיע בדירה?

כמו כן, הציג האיש בדיון האחרון מכתב של האישה, בו היא מודה לכאורה שיש לאיש זכות לקבל 300 אלף ₪ בחזרה. לדבריו, הסכום הזה בנוי ממחצית ההלוואה של הוריו וכן מחצית מכספי הפיצויים בסך מאה אלף ₪, כך שבסך הכל יוצא שהוא אמור לקבל בחזרה 300 אלף ₪.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

כך כתוב במכתב:

"ה-300 א' שקיזזנו לך מעלות הדירה.

מה-300 א' שאתה נותן היא יכולה לתת לי 100, ועם זה אצטרך להסדר עם המשכנתא ושכ"ד בעבורה.

החלק שלה בדירה הוא של מליון (המליון שלו קיבל מרמה"ש).

האישה הכחישה את הדברים, וטענה כי לא היה מדובר בהלוואה של ההורים אלא במתנה חלוטה שהם נתנו לבני הזוג. לגבי המכתב היא טענה שהיה מדובר על 300 אלף ₪ שאמא שלה רצתה לתת להעניק לה במתנה, ולא על כסף שאמור להגיע לבעל כלל. היא מסבירה כי חשבו בתחילה לאזן את הדירות בכפ"ס וברמת השרון, כאשר האיש ייקח את הדירה ברמה"ש והאישה את הדירה בכפ"ס, ותמורת זאת האיש יוסיף סכום של 300 אלף ₪ ו-300 אלף נוספים יתקזזו.

בדיון האחרון ניסה ביה"ד להבין את האמור במכתב לגירסת האישה. אבל למרות שביה"ד ניסה שוב ושוב לקבל הסבר המניח את הדעת, נראה שההסבר הפשוט של האיש שמדובר בקיזוז תמורת ההלוואה הוא ההסבר ההגיוני והמתקבל על הדעת יותר. שני הצדדים הודו בדיון שמדובר בניסיון להשוות את מחיר הדירות, כאשר האישה תקבל את הדירה בכפ"ס והאיש את הדירה ברמה"ש, כשהפרש ביניהם (לדעתם) הוא 600 אלף ₪. הסכום הזה יעבור מהבעל לאם האישה, תמורת הדירה ברמת השרון ע"י קיזוז של 300 אלף ₪ ועוד 300 אלף ₪ שהאיש יעביר לידיה.

עכ"פ, גם מהמכתב הזה עולה בברור כי יש הבנה של הצדדים כי האיש זכאי להחזר של 300 אלף ₪. ולפיכך אין עוד ספק, שהצדדים הבינו והפנימו כי דינה של מתנה זו לחזור להורי הבעל עם פרידת הצדדים. כך עולה מהמיילים שנשלחו ע"י הבעל לאישה שם הוא כותב בבירור שיש להחזיר לו את מלוא סכום ההשקעה בסך 600 אלף ₪ והאישה מסכימה אתו בכך. כך עולה גם מהמכתב שכתבה האישה לבעל, ובו היא כותב שיש לקזז סכום של 300 אלף ₪, כאשר אין ספק שהקיזוז המדובר מתייחס להשקעה של האיש והוריו בדירה.

כך עולה גם מהצעות הצדדים במו"מ ביניהם לאזן בין הדירות, כאשר תרומתו הנוספת של הורי הבעל בסך כולל של כ-500 אלף ₪ נלקחת בחשבון, תמורת השקעתו בדירה ע"י הלוואת הוריו וכספי הפיצויים. וכפי שאמרו, גם האישה וגם הבעל בדיון האחרון שהייתה הצעה מעשית לאזן באופן של דירה מול דירה, כאשר האישה תקבל את הדירה בכפ"ס ששוה כ-2.5 מיליון ₪ (כאשר חלקה שלה בדירה הוא מחצית – 1.25 מיליון ₪) וכמו כן תישא בעלות המשכנתא הנוותרת, והאיש יקבל את הדירה ברמת השרון ששווה 1.8 מיליון ₪ (כאשר אין לו חלק כלל בדירה מאחר ולטענת אימה של האישה דינה של עיסקת המכר להתבטל. ועכ"פ לדברי כולם לא שולמה מעולם מלוא התמורה בגינה). ולכן על האיש לשלם את מלוא תמורת הדירה, ולשם כך ישלים עוד 550 אלף ₪:

הבעל: לגבי הדירה, אז הם הציעו הצעה שאמרה

בית הדין: על איזה דירה אתה מדבר?

הבעל: לסגור את נושא הדירות, היא נשארת עם הדירה בכפר סבא, ואני נשאר עם הדירה ברמת השרון ואז מאתרים את כל המחול שדים הזה

אשה: אבל אמא שלי לא פה

הבעל: אז הם העבירו הצעה שדיברה על 550 אלף שקלים שכוללת בתוכה את כל הנושא

בית הדין: מי ייתן למי? מי ייתן למי 550?

הבעל: אני אתן לאמא שלה ולה, אני לא יודע איך הם יחלקו את זה

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

אשה: אמא שלי בדצמבר כשהתגרשנו, היא אמרה – שלי, אני רוצה שתפטר מהבנאדם הזה, אני מסכימה לתת, הסכמנו להצעה, ... כשיצאנו מפה העברנו לו הצעה של רמת השרון מול כפר סבא, של 550 עם מזונות של 4200 ...

[...]

אשה: לא, לא, לא, רגע, זה חשוב לי, זה החיים שלי, בחשבון הכלכלי דירה מול דירה לאמא שלי הוא צריך להעביר לפחות, בגדול, אני לא שם אבל בגדול הוא חייב לאמא שלי 900 אלף שקל, דירה מול דירה הוא יהיה חייב לה 700 אלף שקל, לי הוא חייב 120 מהאקטואר, יש לו את החוב של הרכב, יש לו את השכר טרחה של אמא שלי, יש לו שכר דירה של אמא שלי שהוא גר בדירה מינאר 2017 והוא לא משלם לה שכר דירה, וגם לא את החלק שלי בשכר דירה. זה רק החובות שלו, אמא שלי אמרה – אבל שלי, אני רוצה שתישארי בדירה עם הילדים. אני אמכור את הבית שלי ותקזזו, אני מוכנה עם 550. העברנו לו את ההצעה של 550, דירה בעד דירה, למרות כל החובות.

והנה, כדי להבין את ההצעה הזו אנחנו מוכרחים לחשב כאילו האיש העביר כבר מחלקו בדירה בכפ"ס סכום של כמיליון נה עבור הדירה ברמת השרון בכך שהעביר את חלקו בדירה בכפ"ס לאישה. שהרי הדירה בכפ"ס שווה כ-2.5 מיליון ש"ח, ולאחר ניכוי המשכנתא בגובה של כ-700 אלף ש"ח, החלק שלו אינו אלא 900 אלף נה, וכיצד אם כן יקנה דירה ששווה 1.8 מיליון בתוספת רק של 550 אלף נה. ובעל כרחך, שכוונת הצדדים הייתה שיש לבעל זכות של 550 אלף נה נוספים בדירה בכפ"ס, ואף הם כחלקו של הבעל נחשבים, ואף הם כאילו שולמו לטובת הדירה ברמת השרון ולכן הסכימו להצעה של תוספת של 550 אלף ש"ח בלבד עבור הדירה ברמת השרון.

מורדת ופירוק הנישואין – האם זו עילה להחזר המתנות

מעתה, עלינו לדון האם הבנת הצדדים שיש להשיב את המתנה, אכן מחייבת אותם ועליהם להשיב את המתנה, ובאיזה מקרים יש להשיב ובאיזה לא.

הנה זה ברור, שבמקרה של פרידה בהסכמה ללא עילת מרידה של מי מהצדדים, הרי ברור שאין מקום להשיב את המתנה. מאחר ובמקרה כזה הגירושין עצמם נעשו ע"י נותן המתנה – הבעל – בהסכמתו המליאה ולא מתוך מרידה של האישה. אבל יש לדון מהו הדין במקרה של מרידה מצד האישה, כמקרה שלפנינו, או מצד הבעל במקרה אחר בעלמא, האם בזה המתנות חוזרות. כמו כן יש לדון מהו הדין במקרה ששני הצדדים מורדים זה בזה.

טרם הכרעה, נברר את העובדות לאשורן במקרה שלפנינו.

הנה אין ספק שבנידון דין האישה מאסה בחיי הנישואין וביקשה לפרק אותם, וכפי שכתבה בכתב התביעה שלה מיום 10.1.17: "הנתבעת מאסה בתובע באמתלאה מבוררת..."

כך עולה גם מהמייל הנ"ל משנת 2015 ששלח האיש לאישה שם הוא כותב: "את זאת שהחלטת לפרק את הנישואין וכו'".

כך שלמרות שגם הבעל מאס בנישואין הללו, ועובדה שהוא זה שתבע את תביעת הגירושין הפורמלית, אך אין ספק שבמקביל גם האישה מרדה בו ומאסה בו, ואף יזמה תביעות משפטיות לשם כך.

עוד זאת, הנתבעת במשך כל הדיונים לא הכחישה את טענת הבעל על כך שזינתה תחתיו, והגדילה לעשות כשכתב התביעה שלה לאיזון משאבים טענה כי בגידה אינה עילה לסטייה מהאיזון כפי שקבע בג"ץ, כשבאמירה זו היא כמעט כמודה בטענת הבעל לגבי הבגידה.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

כך גם בפרוקטור הדין של הצדדים בביהמ"ש:

"ש. את הודאת בפני בעלך שיש לך גבר אחר?

ת. נכון".

מעשה, אף שכמובן לפי בג"ץ בגידה אינה עילה לשינוי באיזון המשאבים, (וראה בבג"צ 8928/06 פלונית נ' בית הדין הרבני הגדול לערעורים בירושלים, סג(1) 271, 282 (2008)), קבע המשנה לנשיאה (כתוארו דאז) א' ריבלין כי:

"...אין להעניש אדם על חלקו בפירוק היחסים על ידי סנקציות כלכליות במסגרת חלוקת הרכוש בין בני הזוג. פירוק התא המשפחתי הוא אירוע קשה וכאוב עד מאד. במקרים מסוימים ניתן לראות באחד מבני הזוג כנושא באחריות גדולה יותר לפירוק היחסים מזו שנושא בה בן הזוג השני. אולם, אין להתמודד עם הקושי שבפירוק, ועם אשמתו של מי מהצדדים, בדרך של פגיעה כלכלית במסגרת חלוקת הרכוש של בני הזוג. יתרה מכך, תכופות יש קושי לדבר בהקשר זה במונחים של 'אשמה'. פירוק הנישואין הוא תוצאה של נסיבות מורכבות ובגידה כשלעצמה אינה הופכת את אחד מבני הזוג לאשם הבלעדי".

וכן בע"א 384/88 נקבע כי:

"לאשם היחסי בפירוק הנישואין אין ולא כלום עם הזכויות ברכוש המשותף, ואין המשיב מאבד זכויות הקניין שרכש במהלך הנישואין אף אם הוא, לצורך ההנחה בלבד, האשם היחיד בפירוק השיתוף".

(וראו גם ע"א 819/94 לוי נ' לוי, פ"ד נ(1) 300, 304 (1996) ובג"צ 1135/02 זגיא נ' בית הדין הרבני הגדול בירושלים, פ"ד נ(6) 14 (2002), בהם חזר בית המשפט על דברים אלה; וכן בג"צ 8928/06 פלונית נ' בית הדין הרבני הגדול לערעורים בירושלים, סג(1) 271 (2008), בו התערב בית המשפט העליון בפסק דינו של בית הדין הגדול, משום שהשני הצדיק סטייה מכלל איזון המשאבים השווה בשל בגידה של אחד מבני הזוג במהלך הנישואים).

ומבואר שבאופן חד משמעי הפסיקה האזרחית נקטה שמרידה או בגידה אינם יכולים להוות עילה לשינוי או חריגה מאיזון המשאבים ואין נענשים על בגידה בנטילת הרכוש השייך למי מהצדדים. ואף נקבע שאין לבית הדין הרבני הסמכות לסטות מכלל זה, וזאת לאור הלכת בבלי המקבעת את הקביעה שהעניין הרכושי אינו חלק מהמעמד האישי, וביה"ד כפוף לחוק ולפסיקה האזרחית בנושא הרכוש.

אומד הדעת במתנות נישואין – הדין האזרחי

מכל מקום, אף שבמסגרת של איזון משאבים אין לסטות מהאיזון בשל מרידה או בגידה, עדיין ישנה משמעות למרידה במקום בו מדובר על מתנה של בן הזוג או הוריו לבת זוגו או להיפך. במקרה כזה אנו נזקקים לדיני המתנות ולאומד דעתם של נותני המתנה ולחילופין של מקבלי המתנה.

כך הוא בין לפי הדין האזרחי ובין לפי הדין העברי.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

וכך כתב במפורש השופט שטיין בבג"ץ 4602-13:

"הנני מסכים עם השופט עמית כי דיננו אינו מתיר שלילת רכוש מבין זוג אשר נמצא "בוגד" בכך זוגו. זהו עיקרון שאין עליו עוררין. מטעם זה, לא הייתי מתיר הגשת ראיות על מעשי "בגידה", "ניאוף", וכיוצא באלה, בגדרו של דיון במחלוקת ממונית שנסובה על נכסים המוכרים כבני איזון לפי חוק יחסי ממון. רכוש וזכויות ממון שיש לכל אחד מבני הזוג – הבעל והאישה, במקרה שלפנינו – הם שלו בין אם הוא ונשאר נאמן לבן זוגו ובין אם הוא עשה מעשה "בגידה". את רכושו שלו אין לקחת ממנו בשום מקרה, ורכושו כולל גם שותפות מוגמרת ובלתי-מותנית בנכס שקודם לכן השתייך במלואו לבן זוגו. דא עקא, לא זאת השאלה אשר הובאה לפתחנו בתיק זה. השאלה שהובאה לפתחנו נסובה על נתינה ולא על לקיחה. שאלה אשר הוכרעה, כפי שהוכרעה, על ידי בית הדין אינה אלא זאת: האם התנהלותם של בני הזוג דנן במהלך נישואיהם מלמדת על כך שהבעל הסכים לשתף את האישה, ללא כל תנאי, בזכויות בבית, שאת המגרש עליו הוא בנוי ואת המימון לבנייתו הוא הביא אל תוך מסגרת הנישואין, ונשאר רשום כבעליו? מדובר אפוא בבחינת קיומה של הקניית זכות שהאישה לא קנתה לעצמה בשל עצם נישואיה לבעל (ראו שוב **סעיפים 4 ו-5(א)(1) לחוק יחסי ממון**), ולא בשלילת רכושה של האישה מחמת מעשה "בגידה" או "ניאוף". קיומה או העדרה של הקניית זכות כאמור הם עניין של עובדה אמפירית, ולא עניין של אשמה, עונש, צדק או שיקול אחר המצוי בעולמן של נורמות, להבדיל מעובדות. בעניין הזה יש חשיבות מכרעת לכוונתו של בן הזוג שהוא בעל הנכס (ראו **ע"א 595/69 אפטה נ' אפטה, פ"ד כה(1) 561 (1971)**; **ע"א 630/79 ליברמן נ' ליברמן, פ"ד לה(4) 359 (1981)**). כוונה זו יכול שתצביע על העדר רצון לשתף את בן הזוג "הבוגד" בנכס, ושומה עלינו לכבד ולאכוף גם כוונת אלה. חובה כאמור מוטלת עלינו מכוח המעבר למשטר של חוזה ועיקרון האוטונומיה של המערכת הזוגית, שכאמור יכולה להיות דתית, חילונית, פטריארכלית, פמיניסטית, פוריטנית או מתירנית, לפי בחירתם של בני הזוג.

11. ודוק: בית משפט (או בית דין) אשר מגיע למסקנה שכוונת השיתוף נשללה מחמת מעשה "בגידה" או "ניאוף" של בן הזוג האחר איננו מעניש את אותו בן זוג. במקרים אלו, בית המשפט קובע כי כוונת השיתוף נשללה כעניין של עובדה ולא כעניין של אשמה ועונש. בקבעו כך, בית המשפט מקיים ניטרליות ביחסו אל הדפוסים השונים של חיי נישואין וזוגיות, כפי שנדרש על ידי עיקרון האוטונומיה. הכלל שהשופט עמית מציע שנאמץ איננו שומר על ניטרליות, שכן הוא בא לבטל את רצונו של בעל רכוש שלא לחלוק את רכושו עם בן זוגו בכל מקרה של בגידה. הכלל הזה מבכר דפוס אחד של יחסי נאמנות ורכוש בין בני הזוג על פני דפוסים אחרים, ולכך איני יכול לצרף את דעתי.

12. ברצוני להוסיף, כי הסכם מכללא, שכאמור נגזר מדפוס החיים בו בחרו בני הזוג, יכול גם לקבוע כי הענקת שותפות שוות-זכויות בנכס לבן זוג תבטל במקרה של "בגידה". כך עולה מדבריו של המשנה לנשיא א' ברק (כתוארו אז) אשר נאמרו בעניין בבלי (בעמודים 250-251) בנוגע למשמעותו של פסק דין חשוב אחר, שניתן בבג"ץ 609/92 בעהם נ' בית הדין הרבני הגדול לערעורים, פ"ד מז(3) 288 (1993). באותו מקרה, ביקש הבעל לבטל את מחצית זכויות הבעלות בדירה שהוריו העניקו לאשתו לאחר שקנו את הדירה מכספם כדי שבני הזוג יתגוררו בה ורשמו את מחצית הזכויות האחרת על שמו. הסיבה לכך היתה יחסי המין שהאישה קיימה עם גבר

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

אחר בעודה נשואה לבעל. הדירה עצמה נמכרה ובני הזוג השתמשו בתמורתה כדי לרכוש דירה אחרת, שגם היא נרשמה על שם הבעל והאישה בחלקים שווים. בית הדין הרבני הגדול, אליו הגיעו הצדדים מכוח הסכם שיפוט, פסק לטובת הבעל. האישה עתרה לבג"ץ ועתירתה נדחתה. בית משפט זה קבע, על יסוד אומד דעתם של הצדדים, כי האישה קיבלה מהורי הבעל מתנה על תנאי – והתנאי הוא שתהא נאמנה לבעלה (ראו שם, עמודים 293-294). המשנה לנשיא ברק (כתוארו אז) הצדיק תוצאה זו באומרו כך:

“נראה לי כי ביסוד פרשת בעהם עומדת העובדה שהצדדים פנו לבית הדין הרבני מתוך הסכם. [...] הסכמה זו עשויה להתפרש אולי כהסכמה להחלת המשפט העברי על דין המתנה. זאת ועוד: השופט אלון העמיד את המחלוקת כולה כמחלוקת בדבר פירוש החוזה, תוך שהוא ציין כי גם על-פי המשפט האזרחי עשוי אומד דעת הצדדים להתפרש כמורה על מתנה מותנית.”

לדבריו, למרות שמרידה ובגידה אינם סיבה לחרוג מאיזון המשאבים, אך כל זה נכון ביחס לחלוקת משאבים שנגרמו כתוצאה ממאמץ משותף שיש לאזן בשווה, ואין להתחשב במעשי צד כזה או אחר אשר הביאו לפירוק הנישואין. אך במקום שמלכתחילה מדובר במתנה אשר במקורה אינה ברת איזון שכן היא לא נוצרה כתוצאה ממאמץ של חיי הנישואין, אלא מתנה חיצונית של צד ג', ובמקרה זה ההורים של הבעל, אף שלאחר מכן המתנה הושקעה ברכוש המשותף, אבל מכל מקום אין לנו לנתק את הנכס המשותף שנרכש ע"י הצדדים ממקורות הנכס, ומאחר ושמקור משמעותי מאוד של הנכס התקבל במתנה ע"י ההורים, עלינו לפנות ולבחון את אומד דעת הנותנים ואומד דעת המקבלים ולבחון לפי חוק המתנה ולפי הפסיקה אם מן הראוי שהמתנה תמשיך לחול לאחר שמקבל המתנה גרם לכך שהנישואין לא משכו ואין עוד טעם ותכלית למתנה.

לדבריו, הלכת בבלי אינה סותרת אפשרות זו של בחינת המתנה לפי חוק המתנה ולפי אומד דעת הצדדים.

ומעתה, הרי במקרה שלפנינו העמדנו על נכון שבנוסף לאומד הדעת הברורה של נותני המתנה – הורי הבעל – שכוונתם הייתה לתת דירה לבני הזוג שיחיו בה כל ימיהם או לפחות מרבית ימיהם, ולא שלאחר מספר שנים תיטול האישה את חלקה בדירה ותצא, עוד יש לפנינו הוכחות ברורות שגם כוונת המקבל – קרי האישה – הייתה שהמתנה אכן מוגבלת לצורך הנישואין ולא במקרה של פרידה שהיא יוזמת. כך הראינו לעיל מכתבי האישה עצמה ומהשיח שניהלה בתכתובת המייליים שהובאו לעיל. נמצא, שבנידון שלפנינו הצדדים עצמם הודו כמעט במפורש, שלא עלה על דעתם להטמיע את הכספים לחלוטין וכפי שהוכחנו לעיל מכתבי הצדדים והמו"מ ביניהם לגבי חלוקת הדירות.

להשלמת התמונה ואומד הדעת, יש להבהיר את הנתונים – הצדדים השלימו את רכישת הדירה בשנת 2013, כאשר שנתיים אחר כך, בשנת 2015 הצדדים כבר היו בעיצומו של הליך גירושין וחלוקת הרכוש. אין ספק שכוונת הנותנים – הורי הבעל, לא הייתה למתנה שתחזיק מעמד זמן כה מועט.

בנוסף, ביה"ד מבהיר כי אין מדובר ב"הענשה" של האישה בגלל המרידה או הבגידה, אלא בפרשנות של המתנה בהתאם לאומד דעת הנותן ולאומד דעת המקבל בלבד, ונמצא כאילו המתנה הוגבלה מעיקרא לחיי הנישואין ולא למצב של פירוק בנסיבות כאלו ואחרות.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

גם לפי הדין העברי, יש משמעות ברורה לאומד דעת הצדדים במתנה שניתנה לבת הזוג, ונרחיב קצת את היריעה בגדרים של החזר מתנות במורדת.

אוסף עוד, כי הצדדים קיבלו עליהם בקנין, שביה"ד יפסוק לפי חוק יחסי ממון ובשיקול דעת רחב של ביה"ד. ואין ספק ששיקול דעת רחב של ביה"ד יכול שיכלול שיקול דעת של אומדן דעת הצדדים, בהתאם לפסיקה והאזרחית ובהתאם לדין העברי.

מקור הסמכות – אזרחי והלכתי

טרם נמשיך בדיון, נרחיב מעט במקור הסמכות של ביה"ד לדון בהחזר המתנה. שהנה היה מקום לומר שהתביעה העיקרית לפנינו היא בין הורי האישי אשר נתנו את המתנה ובין האישה, ולפי זה נמצא שאין לביה"ד סמכות לדון בתביעה מאחר שהם צד ג' בתיק דנן.

ומכל מקום, נראה שיש סמכות לביה"ד לדון בתביעת האישי מצד עצמו לחשב ולאזן את חובות הצדדים ביניהם ביחס לצד ג', וזאת מבלי להזדקק לתביעה של צד ג' עצמו. כמובן שהחלטה כזו לא תחייב את צד ג' אלא רק את הצדדים עצמם. ולדוגמא, אם הבנק נושה בצדדים, בוודאי שיש סמכות לביה"ד להכריע בין הצדדים מהו הסכום או החיוב של כל אחד מהצדדים כלפי הבנק, אף שהחלטה כזו לא תחייב את הבנק בעצמו. והוא הדבר כלפי חובות להורי מי מהצדדים.

בנוסף לכך, לקמן נבאר שיסוד הדין העברי לחייב את האישה להחזיר את המתנות מבוסס על דינו של מהר"י וייל, שגם מתנות הקרובים חוזרים. וכתב שם הבית יעקב לבאר דבריו של המהר"י וייל (סי' כ'), שהחיוב להחזיר מתנות קרובים הוא חלק מהתקנה הכללית של דינא דמתיבתא, שבו לכל אחד מהצדדים יש זכויות וחובות, וכפי שכתב:

"ותקנה הוא זה שיהא הוא זוכה בשלו ושל קרוביו והיא בשלה ושל קרוביה".

ומפורש בדבריו, כי התקנה הייתה שהמתנות יוחזרו לבעל עצמו ולא לקרובים. וכן מבואר בדבריו בהמשך, שהוכיח שלא ייתכן שחיוב החזרת המתנות לקרובים הוא מדינא כי אם מתקנת דינא דמתיבתא, שאם יסוד הדבר הוא מדינא, היה מן הראוי שהמתנות יוחזרו לקרובים עצמם, וזו נגד הסברא דלא מרדה בקרוב, כלשונו. ומשמע מדבריו אלו, שלמד בפשיטות שהמתנות אינם חוזרות לקרובים אלא לבעל, ולמסקנת הדברים באמת אינה מחזירה את המתנות לקרובים, אלא זוהי תביעה עצמית של הבעל המבוססת על דינא דמתיבתא להחזרת המתנות של הקרובים.

ומעתה קם דינא שהנידון של החזרת המתנות, גם של מתנות קרובים, אינה תביעה של צד ג' אלא תביעה של האישי ממנה, ואם כן שפיר יש לביה"ד סמכות לדון בתביעה.

החזר מתנות באישה שאינה מורדת

הנה כתב הריב"ש לחלק בין תכשיטים שחוזרים לבין שאר נכסים, וכמובא בשו"ע (סימן צ"ט). שהנה זה לשון הריב"ש (סימן ש"א):

"גם מה שאמרת שבנדון זה התכשיטין הם שנתן הבעל לאשתו דרך מתנה, דודאי הבעל שנתן לאשתו מתנה גמורה היא ואין שמין לה, שכן כתבו בשם הגאונים ז"ל. ואם כן כשחתן נותן התכשיטים לכלה ומכריז על ידי שלוחו: "זאת החגורה נותן חתן לכלה" והיא מקבלת אותם – הרי קנאתם במשיכה, ומפני מה לא תקנה אותם האשה? עד כאן תורף דבריך. ואני אומר: מה שכתבו בשם הגאונים ז"ל אמת הוא ומדעתי הוא. ומה שמצאת כתוב בעיטור [אות כ'] – כתובות, דף ל"ד טור ד', ולשונו שונה מעט] דבגרושה שאין שמין מה שעליה – דווקא

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

מדעתא דנפשיה, שמצא אחרת נאה הימנה, אבל אם סרחה עליו – אדעתא דהכי לא אקני לה. ועוד כתבו דשדרו ממתכתא דמאן דכתב מתנה לאשתו בשעת נישואין ומגרש לה לא אמרינן כי אקני לה אדעתא למיקם קמיה, דאלא מעתה מאן דיהיב מתנה למאן דרחים ליה – ערבא בעי למשקל מיניה דרחים ליה לעלם? והכי נמי דמאן דיהיב ליה מתנה לרחמיה, ונפל ביניהון איכסא [מריבה] הדרא מתנה? הא לאו טעמא הוא. ועוד כך עושים רבותינו ז"ל הראשונים וכל דייני דמתכתא וכו'. ע"כ בעיטור".

אמנם, מבואר מדבריו שדוקא במקרה שנפל ביניהם "איכסא" והיינו קטטה. כלומר, במקרה של קטטה בעלמא אין אומרים שמחמת הקטטה תחזיר המתנות, אלא כמו בכל נותן מתנה לאוהבו ונעשה שונאו שאין חוזרין המתנות, ובזה הוא שיש לחלק בין תכשיטים ובין שאר מתנות כמבואר בסימן צ"ט עפ"י דברי הריב"ש הנ"ל, אבל במורדת גמורה שיוצאת מתוך מרדה בזה אינו עניין להא דסימן צ"ט, אלא מקורו טהור בסימן ע"ז בדיני מורדת, ובזה קיימת הסברא הנ"ל שאדעתא למיפק לא נתן.

החזר מתנות במורדת

ובענין מורדת כתב המחבר בשולחן ערוך (אבן העזר סימן ע"ז סעיף ב'), וזו לשונו:

"ואינה נוטלת משל בעלה כלום... כל מה שנתן לה מתנה מחזרת אותו."

וכתב הבית שמואל (שם ס"ק ט') וזו לשונו:

"במהר"י וויל סימן כ' מבואר: סבלונות ששלח לה וכן מתנות שניתן מחמת אביו או קרוביו בשעת הנישואין או אחר כך, צריכה להחזיר".

ועיין שם בביאור הגר"א (ס"ק ז'), שכתב:

"ומשל בעלה אינה נוטלת כלום כמ"ש שם (כתובות דף נ"ד ע"א): "אלמנה – רב אמר, שמין מה שעליה... מאי טעמא, כי אקני לה אדעתא למיקם קמיה, אדעתא למשקל ולמיפק לא אקני לה [...]" וכמ"ש שם (בבא בתרא דף קמ"ו ע"ב): "הדרא בה איהי, הדרא. אפילו כישא דירקא [של סבלונות] דאדעתא דהכי לא מחל ונתן".

ומבואר שכל מה שכתב לה או נתן לה חוזר אליו כל שהיא מורדת בו.

ואין להביא כאן את דברי הכנה"ג שהובאו בפת"ש בסימן צ"ט שכתב שאפילו אישה שבוגדת אינה מפסידה המתנות, שלפי האמור כל זה דווקא כשאינה מורדת מתוך בגידתה, אבל אם בנוסף לזנות נתווסף עניין מרידה הדרן לדינא דסימן ע"ז שמפסידה מתנותיה. וראה בפד"ר (כרך ה' עמוד 13) מה שכתבו הרה"ג הדא"א, הרה"ג אלישיב והרה"ג ז'ולטי זצ"ל:

"אולם נראה דעד כאן לא קאמר הלבוש דגם במצא בה ערות דבר לא הפסידה המתנות שקיבלה מבעלה, אלא דווקא באופן שלמעשה לא הפסיקה לחיות עם בעלה, וברצונה הייתה ממשיכה לחיות איתו. מה שאין כן באשה העוזבת את בעל נעוריה והולכת אחר מאהביה לחיות אתו כבעל ואשה, הרי כולהו איתנהו

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

בה – גם מורדת לכל פרטיה וגם זונה. ובוודאי במקרה כעין זה על האשה להחזיר כל המתנות שקיבלה מבעלה”.

מתנות קרובים:

ומה הדין במתנות של קרובי הבעל, האם גם הם חוזרים.

דעת מהר”י וייל מפורשת שאף מתנות קרובים מחמת הנישואין חוזרים. ובבית יעקב (שם) תמה על מהר”י, וכתב וזו לשונו:

”וקשיא לי דהא מבואר לקמן (סימן צ”ט) דמה שנתנו לה אחרים דין נכסי מלוג יש לה, דאחרים כשנותנים מתנה צריכין להתנות בדין תנאי, עיין שם. ומהיכי תיתי ישתנה הדין במורדת. ועוד, דהא על כורחך אין צריכה להחזיר לבעל אלא לקרוביו, דהא הקרובים לא נתנו לו רק לה, וזה נגד הסברא, דלא מרדה בקרוב”.

ולכן ביאר הבית יעקב שם שדינא דהמהר”י וייל אינו אלא לאחר תקנת דינא דמתיבתא, שהאשה המורדת מקבלת בחזרה את כל נכסיה כולם לרבות נכסי צאן ברזל, וכנגד זה תיקנו שתחזיר את המתנות שקיבלה אף אם הם מקרובים.

ולדרך זאת כתב הגר”ש אלישיב זצ”ל, שיכולה היא שתאמר ”לא ניחא לי בתקנת חכמים” ואיני רוצה בתקנת דינא דמתיבתא, כגון במקום שנכסי צאן הברזל מועטים או אינם קיימים כלל, ובכהאי גוונא זכותה להישאר עם מתנותיה שקיבלה מהקרובים אף לאחר דינא דהמר”י.

הגר”ש ישראלי דוחה בתוקף עמדה זו. וסובר, שהפסד המתנות הוא מדינא לפי דעת המהר”י וייל ואינו שייך לדינא דמתיבתא. עי’ בכל זה באריכות במשפטי שאול סימן י”ז.

כשמתנות חוזרות במרידה, האם דווקא לאחר שנכתב אגרת מרד

הנה בסימן פ”ה כתב הטור:

”נתאלמנה או נתגרשה מתוך מרדה לאחר שכתבו עליה אגרת מרד הפסידה כל המתנות”.

ומשמע, שרק לאחר שכתבו עליה אגרת מרד מפסידה המתנות ולא קודם לכך. וכן עי’ בשו”ת תורת אמת למהר”א ששון סי’ נ”ה שמשמע שרק לאחר כתיבת אגרת מרד מפסידים מתנות:

”... בתר דדיקנין דברי הטור ז”ל שתלה הדבר במרדה ושכתבו עליה אגרת מרד וכו’, דמשמע דוקא בכל הנך תנאי הוא דאמרינן דהפסידה מתנתה, הא אם הגרושין היו בשום אופן אחר שלא מחמת מרד, כגון שהיו אפילו מחמת קטטות ומריבות רבות ומחמת כן נתגרשה הבעל שלא כרצונו, אפילו הכי מתנתה מתנה. וא”כ גם בנדר”ד נלמוד ונאמר שאע”פ שגרושי הבעל היו מחמת קטטות ומריבות ושלא ברצון האשה רק על כורחה, אפילו הכי המתנה שנתנה לבעל מתנה, כיון שהוא לא מרד”.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

והביא דבריו הגאון הרב יוסף שלום אלישיב זצ"ל (להלן: הגריש"א) בפד"ר ח' עמ' 277 (שנת תש"ל) ובפד"ר ד' עמ' 264 (שנת תש"כ). ומשמע שם שדעתו שלעולם אינה מפסידה מתנות טרם שכתבו עליה אגרת מרד.

אמנם בקובץ תשובות חלק ג' סימן קצ"ט בתשובה משנת תשל"ח כתב הגריש"א שמה שכתב בשו"ת תורת אמת הנ"ל שרק לאחר שכתבו עליה אגרת מרד מפסידה המתנות, אינו אלא לעניין אם לא נתגרשה מחמת מרדה, שבעודה תחת בעלה מרדה בו, ובכהאי גוונא לא תפסיד אלא לאחר שיכתבו עליה אגרת מרד. אבל במקום שמתוך מרידתה הרי היא יוצאה ממנו בגט פיטורין, שוב הדרגין לכללא דאדעתא דהכי לא יהיב לה וצריכה להחזיר כל המתנות.

(ועי' בדברי הגריש"א בפד"ר ח' עמ' 277 שרצה לומר, שבמקרה שכופין להוציא אם מפסדת מתנות תלוי במחלוקת השלטי גיבורים והח"מ אם מפסידה מתנות. שהח"מ כתב שבכל מקום שמפסידה תוספת כתובה הרי היא מפסידה גם מתנות, ואילו לדעת השלטי גיבורים ריש פ"ח דכתובות אינה מפסידה מתנות במקום שיוצאת מטעם מוצדק, ולדעתו יש לחלק בין מתנות לבין תוספת כתובה. ובקובץ תשובות הנ"ל סימ קצ"ח, רצה לחלק בין מורד כגון רועה זונות למורד אחר, ובמקום אחר רצה לומר שיש בזה מחלוקת הח"מ והשלטי גיבורים).

בשניהם מורדים

ומה הדין אם שניהם מורדים, והבעל מרד קודם לה. עי' בדברי הגר"נ פרובר שליט"א במאמרו על שני בני זוג המורדים (כנס הדיינים תשס"ח) שהסיק, שאף שלדעת רבינו ירוחם בשניהם מורדים יש לחייב בגט והאשה מפסידה תוספת כתובה, כתב הוא שלגבי תוספת כתובה והחזר מתנות יש לילך אחרי מי שהתחיל במרידה. וכל שהאיש הוא זה שמרד ראשון, אף אם האישה מרדה בו לאחר מכן אין בכך כדי להפסידה תוספת כתובה.

אבל נראה, שמה שכתב שם אינו אלא שהמרידה של האישה לא נולדה אלא כתוצאה ממרידת האיש ומחמתו ולולי המרידה של האיש, הייתה האישה מוכנה לחזור אליו. אבל במקום ששניהם מורדים זה על זה ואין עילת אחד מהם תלויה בשני, הרי כל אחד מהם נידון כמורד, וממילא האישה מפסידה מתנותיה מהבעל. (ולאידך גיסא, כמו כן כשהבעל מורד עליו להחזיר מתנות שלה. עי' שו"ת מקור ברוך סימן י"ח ועי' פד"ר יא' מה שדן בזה הגר"ח ג צימבליסט שליט"א).

והדבר מוכרח לכאורה ממקור הדברים כפי שהבינם רבינו הגריש"א. שבפד"ר ח' עמ' 323 הביא הגרי"ש את דברי רבינו ירוחם שמורדת מפסידה תוספת כתובה ומתנות, וששניהם מורדים אין צורך להכרזות והתראות. ושם מדובר שהבעל מרד ראשון ובכל זאת נקט הגריש"א לדינא שהפסידה תוספת כתובה:

"ובכן, הבעל שעזב את אשתו, בטענה שהאשה תחליף מקום המגורים בעפולה - מקום שעליו הוסכם ביניהם לפני הנישואין - ותלך לגור באילת, דרישה שהיא בלתי צודקת, לפי הדין, הרי דינו כדין מורד.

אלא שבניד"ד גם לאשה דין מורדת, אחרי שהצהירה בביה"ד שאינה מסכימה להשלים אתו גם אם יחזור לעפולה, ורצונה בגט ודורשת כתובה".

ויתירה מזאת מבואר בדבריו שם להדיא, שלולא שהאישה הייתה מורדת גם היא, היה הבעל חייב גם בתוספת כתובה:

"זאת ועוד, נראה שיש מקום לדון דאף כשהבעל הוא מאלה שכופין אותו להוציא פטור מלשלם לה תוספת כתובה, זה כשחלה הבעל ונעשה מוכ"ש = מוכה שחין = או כשאינו מסוגל להוליד והאשה באה מחמת טענה וכל כיוצ"ב

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

שאינן בידי הבעל להפטר מהגורם המביא לידי גירושין, בזה יכול לומר אדעתא למיפק לא יהיבנא לך. משא"כ בגורם כזה שבידי הבעל להסירו כגון שהבעל רוצה זונות שבידו לעזוב דרכו ולהתייצב על דרך טובה, וה"ה כשהבעל מורד באשתו כבנ"ד בכה"ג י"ל דדינו כמגרש מרצונו וחייב בתוספת כתובה (וכבר כתבנו מזה בפס"ד ערעור תש"ל /קע"ב/).

ואע"פ כן כתב הגריש"א שמאחר והאישה גם היא מורדת בבעל ואינה רוצה בו מצד עצמה, סגי בזה על מנת להפסידה תוספת כתובה:

"וע"כ נראה לומר דההבדל הוא בזה, במקום שהאשה היא המורדת בבעלה והבעל רוצה באשתו, הרי כל ההכרזות והתראות שנאמרו במורדת, וכל התקנות הללו לא באו אלא ללחוץ עליה שתמלך בדעתה ותשוב לחיי שלום עם בעלה, ולכן אם הבעל מגרשה [עמוד 325] בטרם נגמרו כל הפעולות הללו חייב לשלם לה כתובה ותוס' כתובה, משא"כ במקרה וגם הבעל לא רוצה בה הרי אין מקום לתקנה זו וממילא קם דינא שמכיון שהיא לא רוצה אותו, הרי אדעתא למשקל ולמיפק לא יהיב לה תוספת כתובה. והואיל והמקרה אשר בפנינו, הוא, שלכל אחד יש דין מורד כלפי השני, ולכן אין הבעל חייב בתוספת כתובה כי אדעתא למשקל ולמיפק לא יהיב לה".

ואף ששם איירי לעניין תוספת כתובה ולא לעניין המתנות, מכל מקום הסברא להפסד התוספת "בת חדא ביקתא" (בני אותו המקום, היינו שזו אותה הסברא) היא עם הסברא להפסד המתנות – שאדעתא למישקל ומיפק לא יהיב.

עוד יש להוכיח מכך ששם בהמשך עמ' 234 וקודם לכן בעמ' 278 כתב הגריש"א שבמקרה שהאישה חפצה בגירושין מחמת מעשי הבעל, כגון שהוא רוצה זונות וכדו', אין לה דין מורדת ואינה מפסידה כתובתה ומתנותיה אף כשכופין הבעל לגרש:

"זאת ועוד, נראה שיש מקום לדון דאף כשהבעל הוא מאלה שכופין אותו להוציא פטור מלשלם לה תוספת כתובה, זה כשחלה הבעל ונעשה מוכ"ש = מוכה שחין = או כשאינו מסוגל להוליד והאשה באה מחמת טענה וכל כיוצ"ב שאינן בידי הבעל להפטר מהגורם המביא לידי גירושין, בזה יכול לומר אדעתא למיפק לא יהיבנא לך. משא"כ בגורם כזה שבידי הבעל להסירו כגון שהבעל רוצה זונות שבידו לעזוב דרכו ולהתייצב על דרך טובה".

ולפי זה כתב שם שאילו הטעם ברבינו ירוחם שמפסידה תוספת היה בגלל כפיית הבעל לגירושין, אם כן היה הדין נותן שלא תפסיד התוספת מאחר והכפייה נגרמה באשמת הבעל בגלל מרידתו:

"וה"ה כשהבעל מורד באשתו כבנ"ד בכה"ג י"ל דדינו כמגרש מרצונו וחייב בתוספת כתובה (וכבר כתבנו מזה בפס"ד ערעור תש"ל /קע"ב/).

ומבואר שבנידון שלו, מצד כפיית הבעל לא הייתה מפסידה תוספת כתובה כי הבעל אשם במרידה, ולמרות זאת ממשיך הגריש"א שבכל זאת מפסידה תוספת כתובה ומטעם אחר – שאדעתא דהכי לא כתב לה מאחר וגם היא מורדת בו. ומבואר להדיא שאף במקום שיש גם מרידה מצד הבעל, מרידה כזו שאף היו כופין מחמת זה ולא תפסיד כתובה בגלל כפיה זו, מכל מקום כאשר גם היא מורדת בו הרי היא מפסידה את התוספת. ומבואר שהמרידה שלה אינה תלויה במרידה שלו, ואף אם היה הדין נותן לכפותו בגין המרידה ושלא תפסיד, מאחר ומ"מ גם היא מורדת הרי היא מפסידה

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

תוספת כתובה. ובנידון של הגריש"א שם מדובר שהאיש מרד באישה ועקר את מקום מגוריו מעפולה לאילת, ולאחר מכן האישה הצהירה שגם אם יחזור לעפולה לא תתגורר עימו עוד, ומבואר שתחילת הליך המרידה היה של הבעל ובכל זאת פסק הגריש"א שמפסידה תוספת כתובה.

ויש להבהיר, שכל האמור לעיל נכון רק אם המרידה העכשווית של האישה היא מרידה עצמאית שאינה תלויה במרידת הבעל, ואף אם הוא היה מוכן לחזור אליה לא הייתה מוכנה לקבלו, אבל במקום שהמרידה שלה היא רק תוצאה של מרידת הבעל, ואם היה עוזב מעלליו הרעים היא הייתה חוזרת ומקבלת אותו, לא בשם מורדת תיקרא ובוודאי אינה מפסידה תוספת כתובה. ודבר זה נלמד מהאמור לעיל, שכל מי שכופין אותו להוציא מחמת מעלליו הרעים, אף שהבקשה לגירושין מגיעה מצד האישה, אינה מפסידה תוספת כתובה כמש"כ הגריש"א בעצמו. ועי' בדברי הטור הידועים בסימן קי"ח שיש לבחון ממי יצאו הגירושין. ולפי האמור לעיל, כוונתו אינה אלא באופן שאין מרידה הדדית, שבמקרה של מרידה הדדית לעולם מפסדת הכתובה והמתנות.

(ומצאתי שבספר משפט אי"ש שהוציא לאור הרב חיים יצחק מאיר הגר שליט"א פסקי דין משנת תשי"ח של הגריש"א אלישיב זצ"ל, שם בעמ' קכ"ה מבואר שסבור הגריש"א שדינו של רבינו ירוחם בשניהם מורדים נאמר בכל גווני, בין שאישה מרדה תחילה ובין שהבעל מרד ראשון, כל ששניהם מורדים, אין לאישה דין מורדת לעניין הפסד כתובה ומזונות ומאידך מפסידה תוספת כתובה ומתנות מטעם אדעתא דהכי לא יהיב עיי"ש היטיב).

חילוק בין חיוב מזונות לחיוב תוספת כתובה בשניהם מורדים

אמנם, בריש פדר ו' כתב הגריש"א שאין משמעות למרידה של הבעל כל שהמרידה שלו באה לאחר שגם היא מרדה בו:

"ועצם העובדה שאין האשה מוכנה לבוא לבית בעלה בגפה, כמוה כמסרכת להשלים עם בעלה, ואין לפי"ז כל חשיבות במה שאחרי כן הצהיר הבעל שגם אם הבת תסודר במקום אחר אין הוא מעוניין בשלום, הואיל ולמעשה האשה היא המסרכת להשלים אתו, ואם היתה מסדרת הילדה במוסד, באותו תקופת זמן שניתן להם ע"י ביה"ד, הי' שב השלום על כנו, וכל הזמן פני הבעל הי' לשלום ועשה מאמצים להחזירה אליו והיא סירבה, ואין - לפי"ז - כל ערך לדבריו של הבעל כי גם הוא לא רוצה אותה".

ולפי זה יוצא שאם מרידת האישה תבוא רק לאחר מרידת האיש, שוב לא תהיה משמעות למרידה שלה ולא תפסיד את תוספת הכתובה, ולכאורה הוא דלא כהנ"ל.

אכן, לפי האמור לעיל אין לומר כן, שכן הוכחנו לעיל מדברי הגריש"א שבכל מקום ששניהם מורדים מפסידה גם תוספת הכתובה וגם המתנות ואין נפקא מינה מי מרד ראשון.

וליישב דברי הגריש"א נראה שצריך לחלק שלעניין מזונות שאני, שבפסק הדין בכרך ו' איירי לעניין חיוב מזונות, ושם הטעם הוא שלא חייב במזונות אלא כשהיא עמו ותלוי מי התחיל בקטטה כמבואר בסימן פ' וכמו שהאריך שם שהפסד מזונות אינו תלוי בהגדרת שם מורדת שמפסידה כתובה אלא רק בשאלה בשל מי סיבת הקטטה שאינם מתגוררים יחד ולעניין זה יש לבדוק מיהו המורד הראשון משא"כ לעניין מתנות ותוספת כתובה שהסברא היא שאדעתא דהכי לא נתן לה, ושמה אם לא הייתה מורדת היה חוזר בו ועכ"פ לא נתן אדעתא דהכי.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

והנה בעיקר השאלה מדוע חוזרים המתנות במורדת, ולא נימא שדמי לנתן לאוהבו ונעשה שונאו שהמתנה אינה חוזרת (וכן כתב באמת ברא"ה בכתובות ס"ג, אך כאמור לעיל דעת השו"ע עפ"י הרי"ף והגאונים אינה כן). ונראה, ששאני אשתו שכל עיקר מה שנותן לה הוא בגלל המצב שהיא אשתו, ואינו כמו אוהבו שהסיבה שנותן אמנם בגלל שהוא אוהבו אבל בפועל נותן לו מתנה גמורה, משא"כ באשתו שאינו נותן לה בגלל שהיא אשתו אלא נותן לה בתורת אשתו. כלומר זה שהיא אשתו אינו סיבת המתנה אלא מהות המתנה ולכן במרידתה חוזרות המתנות. ולפי הסבר זה יש לומר שגם בשניהם מורדים חזרו המתנות, שהרי סוף סוף אינה אשתו עוד ע"י מרידתה, ואף גם אם מרד הוא תחילה.

ועי' בדברי החזו"א בסימן ס"ט:

"האומר אי אפשי אלא כמנהג פרסיים (כתובות דף מח' ע"א) דאמר "יוציא וייתן כתובה" – נראה דיש להן תוספת וכמו שכתב במורד מתשמיש או אומר אינו זן ומפרנס דמחייבין ליה לגרש (לבה"ג דפסק כרב, ואפילו לרי"ף דפסק כשמואל מכל מקום אם אי אפשר לכופו לזון כיפינן ליה לגרש כמו שכתב הר"ן) יש לה תוספת. וכן במדיר את אשתו (כתובות דף ע' ע"א) יש לה תוספת, דכל שהוא מעיק לה הוי כמוציאה לדעתו, וכך כתב בהגהות מרדכי בהדיא".

ואין ללמוד מכאן שאם גם הבעל מורד ורוצה להוציאה שיש לה תוספת כתובה ומתנות, מאחר ודברי החזו"א מדברים במקום שיש אשמה מובהקת נגד צד אחד שגרם לגירושין, ולא בכהאי גוונא ששניהם מורדים, ודו"ק.

דעת הבית יעקב שמתנה חלוטה אינה חוזרת אף במרידה

והנה, דעת הבית יעקב שיש להגביל את החזר המתנות רק למתנות שאינם חלוטות. ולפי זה בעלמא בדירה שנרשמה בטאבו ע"ש הצד השני אינו מן הדין שתחזור שהרי זה מתנה מוחלטת. וזה לשונו:

"וכל מה שנתן למתנה מחזירה לו – אמת שכן כתב הטור בסימן פה' בשם הרמ"ה דבעת שמפסדת התוספת מפסדת נמי המתנות. אבל הרשב"א בתשובה בסימן קי"ב הובא שם דברי הרמ"ה וחלק עליו, וס"ל דבמתנה שאין תכשיט לא אמרינן אדעתא למישקל ומיפק לא יהיב לה כמבואר בסימן צט' ע"ש. והכי נמי במורדת ע"ש שהאריך בזה ובעזה"י קיימתי זה מסברא דנפשי. וע"כ צריך לומר דס"ל להרמ"ה כיון שאינו יכול למכור ולהפקיע ירושה לא נתן לה רק שיהיה למתנה זו דין תוספת כתובה. מכל מקום נראה, שאם פירש שתהיה יכולה למסור וליתן דאז ודאי מתנה חלוטה היא ואף הרמ"ה מודה שאין מוציאים ממנה דהא היא נתנה כבר לאחר ודאי דהיה קיים, אין שום ספק לומר כשנרד שהיה הוא או המקבל מתנה ממנה מחוייב להחזיר להבעל".

ועי' באבני מילואים שם שחולק עליו בדעת הרשב"א, ומוכיח שגם הרשב"א מודה להרמ"ה, אך מכל מקום הבית יעקב כתב שלכו"ע במקום שפירש שיכולה לתת מתנה אינו חוזר. ולפי זה יש מקום

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

לומר שבכל מקום שהדירה רשומה ע"ש האישה בטאבו שביכולתה למכור ואין מי שימחה בידה תו לא חוזרת המתנה במרידתה.

אך נראה שבנידון דידן, שגם לצדדים היה ברור שאין מדובר במתנה מוחלטת וכמו שהוכחנו לעיל, ולכן נראה שלכולי עלמא חוזר. ולפי האמור, המשמעות היא שהיה ברור לצדדים שהמתנה מוגבלת ותחזור במקרה של גירושין, ואם כן אף לדעת הבית יעקב ודעימיה שמתנה חלוטה אין המתנה חוזרת במרידה, בנידון דידן אדרבה לכו"ע המתנה חוזרת. ומה שהדירה נרשמה בטאבו ע"ש האישה, אין בזה התנגדות להנ"ל שכן לא דובר על החזר הדירה אלא על החזר הכספים בלבד שמהם נרכשה הדירה.

האם חוזרת המתנה עצמה או רק שוויה?

בנושא זה כתב הגריש"א הובא בפד"ר שיש לחלק בין מקרה שבו הבעל או הקרובים נותנים את המתנה ישירות לאישה, לבין מקרה שבו צד ג' נתן את המתנה בגלל כספים של הבעל או הקרובים. וכן כתב לדינא הגר"ג צימבליסט (בפד"ר כרך יד עמודים 21–22) שמי שהשקיע בנכסי מלוג של אשתו שהוא מקבל את הכסף שהשקיע ולא את הנכס שבו השקיע:

"אולם יש לשים לב לטענתו הנוספת של ב"כ האשה המסתמך על הערתו של הגרי"ש אלישיב שליט"א בפס"ד שבכרך ד' עמ' - 266, שכיון שבשעה שנקנה הרכוש ע"ש שניהם, א"כ לא הבעל הוא שהקנהו לאשה אלא המוכר הקנה לשניהם "וא"כ יש לדון אם בכלל יכול הבעל לטעון אדעתא למיפק לא אקני לה, כי הוא לא הקנה לה כי אם המוכר. ולפי"ז מצטמצמת טענת הבעל רק בנוגע לכסף ששילם עבור חלקה בדירה אבל זה לא יכול לפגוע בבעלות האשה בדירה. ולכן במקרה דמאז שרכשו הדירה עלה ערכה של הדירה יש לזקוף את זה לזכותה של האשה". עכ"ל. והנה הגריש"א שליט"א לא קבע מסמרות בענין זה, וכסיום דבריו שם: "אכן לצורך הדיון אשר לפנינו אנו פטורים מלקבוע מסמרות בנקודה זו". אכן בפס"ד אחר שבכרך ה' עמ' 170 אכן קבע הגריש"א שליט"א מסמרות בנדון וז"ל שם בהמשך הדברים: "כשם שאם אמר בפירוש למוכר שהוא קונה מלבושים וכיוצא בזה עבור אשתו, דבכה"ג אליבא דכ"ע זכתה האשה מהמוכר, ובאשר היא מרדה בו, נראה פשוט שיכול לדרוש ממנה את הכספים שהוציא עליהם". הרי החליט שם שאפילו באופן שהאשה קנתה "ישר" מן המוכר, אם הבעל שילם את הכסף, יכול הוא, במקרה שהיא מורדת, לדרוש ממנה את הכסף ששילם עבורה, אבל אינו יכול לדרוש ממנה להחזיר לו את החפץ עצמו. עיין שם היטב. לכן בנידוננו יש לקבוע שאת הרכוש עצמו שנרשם חציו על שמה לא יוכל הבעל לדרוש בחזרה, כי אפילו אם לא נקבע מסמרות בסברא זו, הרי כבר אמרנו בריש דברינו שהאשה נחשבת למוחזקת במה שרשום על שמה, ואם יש אפילו ספק בנדון, הרי מספיקא לא מפקינן מן המוחזק. ולכן הרכוש בנדל"ג הרשום על שמה אין להוציא ממנה, אולם היא חייבת להחזיר לו את [עמוד 29] הכספים ששילם עבור רכישת הרכוש הזה".

אמנם יש שחלקו על כך, עי' במאמר של הרב נדל הובא בספר ארח משפט שלדעתו לעולם יש להשיב את הנכס עצמו. והנושא תלוי בדברי הקצות החושן בסימן קפג וסימן צז ובהבנת דברי ר' אבא ובני מערבא בב"ק ק: ועי' דברי מלכיאל ח"ד ואכמ"ל.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

החזר מתנות מטעם שאדעתא דהכי לא יהיב לה ולא מטעם קנס

ויסוד הדין שהמתנות חוזרות הרי זה מצד הסברא שאדעתא למיפק לא יהיב לה. אוסיף ואדגיש, כמענה לדברי חברי שיוכאו להלן שנקט מכח דברי הרשב"א בתשובה, שיסוד ההפסד הוא מטעם קנס ושלא כן במקום שיש ספק קנס, מספק אין לקנוס את האישה בהחזר המתנות. שיש להשיב על דבריו, שלפי דברי האבנ"מ שהובא לעיל, הרשב"א חזר בו ופסק שמפסידה תוספת מטעם שאדעתא דהכי לא יהיב לה ולא מטעם קנס. וכפי שהבין הגר"ח צימבליסט לאחר חזרה בפד"ר י"ד עמ' 27, ולא כמו שכתב בפד"ר יא עמ' 256. וכן הוא בדברי הגר"א על אתר בסימן עז במורדת שכתב במפורש שהטעם שמחזירה מתנות אינו בגלל קנס אלא משום שאדעתא דהכי לא יהיב לה. וכן מוכח זה ממה שאין צריך הכרזות והתראות להפסידה מתנות כשמתגרשת מתוך מרדה (וכמש"כ הגריש"א במשנה אחרונה) שהרי בסימן עז במורדת מאיס עלי דינא דמתיבתא אין הכרזות והתראות ובכל זאת מפסידה מתנות בגלל מרידתה.

סיכום

נמצינו למדים, שבמתנות של הבעל לאישה יש הגבלה וצמצום של המתנה מטעם שאדעתא למישקל ומיפק לא יהיב לה, שלכן בשעת מרידה המתנות חוזרות.

עוד למדנו שלגבי מתנות קרובים יש מחלוקת בין הגריש"א לבין הגרש"י אם המתנות חוזרות מדינא או מתקנת דינא דמתיבתא ונ"מ אם תוכל לוותר על דין זה.

עוד למדנו שבעיקר החזר המתנות דעת הבית יעקב שבמתנה חלוטה שיכולה למכור לא נאמר כלל זה שהמתנות חוזרות.

עוד הבאנו לדון במקום ששניהם מורדים זה בזו אם יש בזה דינא דמורדת דהמתנות חוזרות. עוד הבאנו דעת הגריש"א שמתנה שניתנה בפועל ע"י צד ג', רק הכספים חוזרים ולא המתנה עצמה.

מן הכלל אל הפרט

והנה, בהינתן שהצדדים הסמיכו את ביה"ד לדון לפי חוק יחסי ממון ובשיקול דעת רחב של ביה"ד, ובהיות שמדובר במתנה של צד ג', הורי האב, ובהיות שהצדדים עצמם הראו וגילו דעתם המפורשת שהם מבינים שהמתנה צריכה לחזור עם היפרדות הצדדים ושכל המתנה מלכתחילה ניתנה רק לצורך הנישואין, וכפי שעולה מתכתובת האישה במייל שצוטט לעיל:

"נמכור את הדירה בכפ"ס, תיקח מה שהשקעת, ונתחלק ביתרה".

(והסבר האישה בדיון האחרון שהכוונה הייתה למה השקיע במטלטלין, אינה מתיישבת עם נוסח הטקסט, במיוחד שהמייל בא בתגובה לדברי הבעל שכתב במפורש בהצעתו שהוא ייקח מהדירה בכפ"ס את מלוא השקעתו בדירה בסכום של 600 אלף ₪).

וכן בדברי האישה בכתב ידה שכתבה לבעל באחת ההצעות – "אמא שלי כבר נתנה לי 300 אלף כי זה ה-300 אלף שקיזזנו לך בעלות הדירה" שהכוונה בבירור לקיזוז הסכום שהוא השקיע בדירה עבורה.

וכן מהעובדה שאין ספק שבמהלך המו"מ בין הצדדים ההצעות שעלו וירדו לקחו בחשבון החזר של הכסף שהושקע בדירה ע"י הבעל והוריו, וכפ"י שהוכח בהצעות שהעלו הצדדים בדיון

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

האחרון והובאו לעיל. כל זה מלמד על כך שהייתה הבנה ברורה בין הצדדים שהמתנה לא נועדה להיות חלוטה ובלתי תלויה לחלוטין, אלא היא ניתנה לצורך חיי הנישואין, ומאחר שאך לאחר שנים ספורות הצדדים נפרדו, שני הצדדים סברו וקיבלו שהמתנה חוזרת.

סברא זו מקבלת משנה תוקף כשמתברר שאמנם הצדדים נישאו בשנת 2006, אבל קניית הדירה נערכה בין השנים 2012-2014 בלבד. כאשר תחילת הליך הגירושין היה בשנת 2015, רק שנה – שנתיים לאחר קניית הדירה!

והיות והראינו שבנוסף יש מקור נרחב גם בדין העברי שיש רבים הסוברים שמתנות חוזרות בגלל מרידה, וזאת משום הסברא שהמתנה מצומצמת לזמן הנישואין ולא לזמן הפרידה, לפיכך נראה שאף בנידון שלפנינו יש להעניק משמעות מצמצמת למתנה ויש להתחשב בכך בעריכת איזון המשאבים. וכבר כתבנו לעיל, שאף לדעת הבית יעקב שהובאה לעיל שמתנה חלוטה אינה חוזרת, מכל מקום בגוונא דא שהצדדים עצמם לרבות מקבל המתנה מבינים שהמתנה הייתה מוגבלת ייתכן שגם הבית יעקב יודה שהמתנה חוזרת.

ולפיכך, בנידון שלפנינו שכאמור הצדדים היו מודעים מעצמם שבמקרה של פרידה המתנות חוזרות, נמצא שמלכתחילה לא הייתה כוונת נתינה גמורה ואין ספק לכאורה שעל המתנות לחזור. (ויודגש שהדברים אמורים רק לגבי מתנת הורי הבעל כפי שהבאנו לעיל ולא לגבי כספי הפיצויים של האיש עצמו אשר הוטמעו בדירה לחלוטין ואינם חוזרים לפי הדין האזרחי).

מה חוזר, הדירה או הכסף. מן הכלל אל הפרט

מצד שני, הנה האיש דורש לקבל חזקה של כ-35 אחוז נוספים בדירה בגלל הכספים שהשקיע בדירה. וכפי שכתב בכתב התביעה שלו:

”מאחר שהכספים שולמו ישירות לקבלן על הסכומים המושבים להיות הסכום היחסי שניתן מערך הדירה בעת רכישתה (600,000 ₪) משוי עלות הדירה בסך 1,900,000 ₪) לפי שוויה הנוכחי של הדירה - 31.5% משוויה הנוכחי של הדירה!”.

אכן, הנה האיש עצמו הודה כי הכספים לא הועברו ישירות לבני הזוג אלא ניתנו לקבלן בשוברי תשלום, ואילו הדירה עצמה נקנתה מהקבלן. כך כתב האיש:

”שלישית, הכספים של הוריי כלל לא ניתנו לנו אלא שולמו ישירות לקבלן בשוברי תשלום (מצ”ב בנספח ו’ שוברי התשלום)!”.

ואכן, האיש הציג לפנינו מסמכים של העברת תשלומים בשנים 2012-2013 של הוריו ישירות לקבלן.

ומעתה, לפי האמור לעיל, במקום שצד ג’ נתן בפועל את המתנה לאישה ורק מקור כספי המתנה התקבלו מהבעל או מקרוביו, במקרה כזה אף במקום שנפסק שהמתנה חוזרת, אין מדובר על החזר של גוף המתנה אלא רק החזר של שוויה כלכלי בעת נתינת המתנה, ולפיכך אין מקום לתביעת האיש לקבל חזקה גדולה יותר בדירה עצמה ואת הדירה יש להשאיר כפי רישומה היום ע”ש שני הצדדים בשווה.

כמה כסף בפועל האישה קיבלה מתוך מתנת ההורים

למרות האמור, סכום המתנה בפועל שקיבלה האישה אינו ברור דיו, שכן אמנם ההורים נתנו כאמור סכום של 500 אלף ₪, אבל מצד שני אין ספק שגם האישה תרמה למאמץ של קניית הדירה והביאה כספים עבור הדירה.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

והנה הדירה נרכשה באופן הבא:

"122. הצדדים רכשו את הדירה ממקורות המימון כדלהלן: 500,000 ₪ הלוו לצדדים הוריו של הבעל. ועוד 100,000 ₪ כספי פיצויים שקיבל הבעל מתאונת דרכים שעבר, כספים שברגיל אינם ברי איזון על פי סעיף 5.1 לחוק יחסי ממון. כמו כן, סך נוסף של כ- 800,000 ₪ משכנתא שנטלו הצדדים (החזר החודשי של 7,250 ₪) והיתרה מכספים המשותפים לצדדים".

הדירה עלתה שני מיליון ₪. 600 אלף ₪ מהאיש והוריו, כ-800 אלף ₪ משכנתא. והיתרה מכספי הצדדים. לפי זה הרי קרוב לכמחצית הדירה – סך של כ-800 אלף ₪ - הגיע ממשכנתא משותפת. למעלה מחצי מיליון ₪ נוספים – מכספי הצדדים. והיתר כחצי מיליון ₪ - מהורי הבעל.

ומאחר והדירה רשומה בשווה על שם שני הצדדים, הרי אם כן אין שום הכרח לומר שהכספים שהתקבלו מההורים התחלקו שווה בשווה בדירה בין הצדדים, אלא יתכן שהמתנה מהורי הבעל נבלעה ברובה בחלקו של הבעל בדירה ומנא לן לומר שחלק האישה בדירה נרכש ממחצית כספי ההלוואה או המתנה. הרי האישה השקיעה גם היא בדירה ע"י המשכנתא והכספים המשותפים, ולכן יש מקום לומר שהכספים שלה כולם הושקעו בחלק שלה בדירה ורק רבע ממתנת ההורים הושקע בחלקה בדירה. ודומיא דמאי דאמרינן בעלמא דאין ברירה, ואי אפשר לסיים ולומר שכסף פלוני הלך לרכישת חלק מסויים דוקא בדירה, ולכן האישה יכולה לטעון שייתכן שהיא לא נהנתה ממחצית מליאה של כספי ההלוואה והמתנה אלא רק מחלקם, החלק שלא היה אפשר לה לקנות בלעדי כסף זה, והשאר נרכש מהכספים שהיא הביאה לבד או ביחד. ונמצא, שיש לטעון ולומר ששלושה רבעים מהמתנה הנ"ל של ההורים הובלעה בחלקו של הבעל.

כלומר, הצדדים לקחו משכנתא משותפת בסך של כמיליון ₪ וכן כספים שונים של הצדדים, כך שבסופו של דבר אין הכרח שמחצית מליאה של המתנה הלכה עבור חלקה של האישה בדירה אלא אפשר שהיא מגולמת בעיקר בחלקו של האיש בדירה. ולכל היותר כרבע מהמתנה גולמה בחלקה של האישה בדירה. ומאחר וקיי"ל דאין ברירה בדאורייתא לכן אי אפשר לקבוע מהו הסכום המדוייק של המתנה שאפשר לייחס אותו לחלק של האישה בדירה בדוקא ולא לחלק של האיש.

ודומה לזה מצינו בחק יעקב הלכ' פסח סימן תמח, ביהודי וגוי שהיה להם חמץ בשותפות, ולאחר הפסח חלקו את החמץ. שחלקו של הגוי מותר בהנאה לאחר הפסח ואינו כחמץ שעבר עליו הפסח, אלא אמרינן שהתברר שזה היה חלקו מאז ומעולם מפני שבדרבנן יש ברירה, ובשג"א סימן צ' כתב שייתכן שאף שחלקו של היהודי מותר בהנאה לאחר פסח, וכתב, (שו"ת שאגת אריה (ישנות) סימן צ'):

"מיהו כ"ז בחלקו של נכרי אבל בחלק המגיע לישראל בזה וודאי יש לדון הרבה מי אמרי' כיון דיש ברירה חלקו וודאי אסור בהנאה דה"ל חמץ של ישראל שעבר עליו הפסח או דילמא כיון דקיי"ל אין ברירה בשל תורה א"כ הא דבדרבנן יש ברירה ע"כ קל הוא שהקילו חכמים בשל דבריהם לסמוך על ברירה ולקולא הוא דאמרי' יש ברירה כגון גבי חבית דמותרת מה"ט דיש ברירה אבל לחומרא כמו הכא דאי אמרת יש ברירה וזהו חלקו של ישראל המגיעו משעה ראשונה ואסור לא אמרינן. אלא אדרבה אמרי' אין ברירה לקולה ומה שביד ישראל הוא חלקו של נכרי ומותר בהנאה. ונ"ל דדין זה תליא באשלי רבכ"י דע דשם בפ' השולח תניא ישראל ונכרי שלקחו שדה בשותפין טבל וחולין מעורבין זה בזה ד"ר רשב"ג אומר של נכרי פטור ושל ישראל חייב משום דס"ל יש ברירה ורבי ס"ל אין ברירה הכי מפ' לה בגמ' ופירש"י טבל וחולין מעורבין זה בזה אין לך כל חטה שאין חציה טבל וחציה חולין שחלק הנכרי פטור ואף לאחר שחלקו התבואה הלוקח מן הנכרי צריך לעשר ואף ישראל צריך לעשר את שלו מיניה וביה ולא ממנו על טבל גמור ולא מטבל גמור עליו מפני שמפריש מן הפטור על

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

החיוב ומן החיוב על הפטור אבל כי מפריש מיניה וביה מעשר שלם נמצא מעשר מן החיוב שבו על החיוב שבו ומן הפטור שבו על הפטור שבו כו' ולת"ק אין ברירה ואפי' חלקו בספיקא הן עומדין ע"כ. הרי לפירש"י למ"ד אין ברירה אף לאחר חלוקה אמרינן דחלקו המגיע מעורב מחצה שלו ומחצה של חבירו. א"כ בנדון שלנו חלק המגיע לישראל אסור בהנאה ממ"נ אי יש ברירה וזהו חלקו למפרע ה"ל חמץ של ישראל שעבר עליו הפסח ואפי' את"ל אין ברירה הרי אמרינן דכל חלק וחלק מעורב ממחצה שלו וממחצה של חבירו והרי חלקו המגיע לישראל מחצה שלו אסור בהנאה ואף על גב דמחצה של נכרי שבתוך חלקו שרי בהנאה ה"ל מחצה על מחצה ואין חמץ שע"ע הפסח שרי ע"י תערובות אלא ברובא דהיתרא ולא במחצה על מחצה. מ"מ התוס' חלקו שם על רש"י וכ' ונראה דאין תקנה לטבל זה דכיון דאין ברירה שמא הגיע לו כל חלקו של נכרי או חציו ולא ידעין כמה ואי מעשר מיניה וביה שמא מעשר מחלקו והשאר חלקו של נכרי או איפכא או מקצתו ולהאי פי' למ"ד אין ברירה מספקין שמא הגיע ליד ישראל כל חלקו של נכרי וכיון דהכי הוא מספיקא חלק שביד ישראל מותר בהנאה דאמרי' אין ברירה להקל בדרבנן וזה שבידו חלקו של נכרי הוא ושביד הנכרי הוא חלקו של ישראל וה"ל שביד ישראל חמץ של נכרי שעבר עליו הפסח ושרי בהנאה".

ומבואר מדבריו, שבכל שותפים שיש להם חפץ בשותפות, לפי מאי דקיי"ל דאין ברירה בדאורייתא, אזי לדעת רש"י בכל חלק וחלק בחפץ מעורב בו משני הכוחות של שני השותפים, ואילו לפי תוס' אם אין ברירה יש ספק בכל חלק אם הוא של השותף הראשון או של השני.

ומעתה, לדעת תוס' יש מקום לספק ולומר שחלק האישה בדירה אינו מגיע מכח ההשקעה של הורי האישה בדירה אלא השקעה זו גלומה ברובה בחלקו של האיש בלבד, ורק לדעת רש"י שבכל חלק וחלק יש בו תרכובת של שני השותפים, לדעתו כל הכסף וכל ההשקעה נמצאת בכל חלק בדירה.

ונמצא, שלדעת תוס' שפיר יכולה האישה המוחזקת לומר שאין להוציא ממנה כספי המתנה דשמה חלקה המגיע לה בדירה נרכש מכספיה ומכספי הצדדים (שאינן חוזרים) ולא מכספי המתנה שחוזרת.

ומכל מקום, אף לפי זה עדיין תצטרך האישה להחזיר סכום של למעלה ממאה אלף ₪, שהרי גם לפי חשבון זה היא לא השקיעה בדירה מספיק כסף העולה לכל חלקה בדירה. שהרי חלקה הנוכחי בדירה הוא מיליון ₪, ואילו ההשקעה שלה בדירה נעשתה ע"י מחצית המשכנתא, כלומר 400 אלף ₪, ועוד כספים נוספים בסך כולל של בין 400 ל-500 אלף ₪, (הסכום המדוייק אינו מונח לפני ביה"ד), וממילא בעל כרחנו אנחנו מוכרחים לומר שהאישה הייתה זקוקה לתוספת של המתנה של הורי האיש על מנת להגיע לסכום של מחצית הדירה – מיליון ₪. אלא שקבענו לעיל שאין הכרח שמחצית שלימה של המתנה, היינו 250 אלף ₪, עברו אליה, אלא ייתכן שרק המינימום שהיא צריכה עבר אליה, והיינו הסכום שלמעלה ממאה אלף ₪ וכנ"ל.

ומעתה אין להוציא ממוחזקות האישה מספק, והיא יכולה לטעון שעל הסכום שלמעלה מהסכום אותו הייתה חייבת בשביל להשלים למחצית הדירה, אין להוציא ממנה. ועל סכום זה, שנע כאמור בין מאה אלף למאתים אלף ₪, יש לומר שהיא תתקזז עם איזון המשאבים אותו חייב האיש להעביר לאישה בסכום כולל של כ-123 אלף ₪.

עוד יש לומר, שלמרות ההוכחות דלעיל על כך שמדובר במתנה של הורי האיש ושעל כן מן הדין עליה להחזיר את המתנה, אך מכל מקום אין די בהוכחות אלו כדי להוציא ממנה ממון בפועל, שאין לפנינו הוכחה חד משמעית לכך. ולכן המסקנה דלעיל שהמתנה חוזרת, אין כחה יפה אלא

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

בשביל שלא להוציא ממון מהאיש כנגד מה שהוא חייב לה מטעם איזון המשאבים, אבל אין בכך די כדי להוציא ממון מהאישה.

מסקנה

חלקה של האישה במתנה ששוויה הכולל הוא 500 אלף ₪ עומד לכל הפחות על סכום של למעלה ממאה אלף ₪. ומספק אין להוציא מהאישה מעבר לסכום זה. ומאחר ולפי דו"ח האקטואר על האיש להעביר לאישה סכום של 123 אלף ₪, ביה"ד קובע שבתמורה להחזר המתנה, האיש ייפטר מהעברת חלקו באיזון ובכך יתיישב הצדק הכלכלי המאוזן בין הצדדים.

רכבים

לצדדים רכב מסוג מיצובישי אוטלנדר שנרכש בסכום של 151 אלף ₪. 51 אלף ₪ שילמו הצדדים יחד, ומאה אלף ₪ הלוואה. במשך הזמן האחרון שילם הבעל לבד את ההלוואה החודשית אך מאידך הרכב היה בשימושו הבלעדי.

לאחר העיון, מאחר והרכב נרכש ע"י הצדדים במהלך חיי הנישואין הרי הוא שייך לשניהם בשווה ולכן גם ירידת הערך של הרכב חלה על שניהם בשווה.

מה שהבעל שילם את ההלוואה לבדו במשך השנה האחרונה מתקזז עם העובדה שהוא השתמש ברכב בלעדית במשך הזמן הנ"ל. העובדה שלאישה היה רכב אחר באותו זמן אינה רלוונטית מאחר והרכב שהשתמשה בו הוא רכב ששייך לאימא של האישה ואינו שייך לבני הזוג כלל ונמצא שהחלק שלה ברכב לא בא לידי מימוש כלל בהיות הרכב בשימוש בלעדי של האיש ולפיכך כנגד השימוש הבלעדי בתקופה מוטלת על האיש התשלומים הבלעדיים של ההלוואה כנגד דמי השימוש.

הרכב מסוג ניסן כאמור אינו שייך לצדדים אלא לצד ג' לאם האישה ולכן אינו רלוונטי ואין מקום לדרוש מחצית מערכו.

לאור האמור, הצדדים יימכרו את רכב המיצובישי לפי ערכו הנוכחי ויתחלקו בתמורה. יתרת ההלוואה תשולם ע"י הצדדים בשווה לאחר מכירת הרכב. זכות ראשונים לקניית הרכב ע"י אחד הצדדים.

הרב בצלאל ווגל – דיין

הרב פנחס מונדשיין – דיין:

א. פתח דבר

קראתי את שכתב חברי, ואין דעתי כדעתו. לדעתי יש לדון האם צודקת האשה בתביעתה להשאר מתנת הורי הבעל (והבעל) אצלה, ללא מתן משמעות מיוחדת להסכמה מצידה, אם אכן הייתה כזו, במהלך חייהם, להחזרת המתנה במקרה של גירושין. גם אם ברור היה כי אכן האשה תפסה כך את נתינת המתנה, דבר שלדעתי אינו ברור במאת האחוזים, אין בכך כדי להצביע כי כך גם הייתה כוונתה בעת קבלת המתנה, שהרי תוך כדי ניסיונות לפירוק השיתוף, שעה שעולים היחסים על שרטון מתגמשים הצדדים כדי להגיע לפירוק מהיר ומוסכם, מ"מ גם אם יש בכך כדי להצביע כי זו הייתה כוונתה בעת קבלת המתנה מ"מ דעת הנותן היא המעניינת אותנו, דבוודאי שאם דעת הנותן הייתה לתת באופן מוחלט לא תימנע זאת האשה בכוונת קבלתה.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

משכך, קבלת המתנה מצידה שלא לוותה בהתנאה מפורשת כזו או אחרת, באים אנו לדונה האם במקרה שלפנינו אכן הפסידה האשה את מתנת הורי הבעל בשל היותה מורדת. המרווח שנתן החוק במקרה זה לדון על בחינת המתנה הוא רחב דיו כדי שנוכל לדון בכוונת הצדדים מכוח יסודות ההלכה והסברא.

מקרה זה שלפנינו מקיים לדעתי ספקות רבות מאד במספרן ובמשקלן באשר ליכולת להפקיע את המתנה מידי האשה ובכך אדון.

ב. הדין והתמיהה עליו

קיי"ל שבין דיניה של מורדת מופיע הדין לפיו מחזירה את המתנות שקיבלה מבעלה, כך הובא ברי"ף בכתובות פרק 'האשה שנפלו' על המשנה בדף ע"ט ע"ב "המוציא הוצאות" שכתב:

"מסתברא לך מתניתין דקתני מה שהוציא הוציא ומה שאכל אכל כשהבעל רוצה לגרשה, אבל במורדת על בעלה בין אכל בין לא אכל ישבע כמה הוציא ויטול, דלא יהא אלא מתנה הוא דיהיב לה, הא אמרינן (נד ע"א) 'כי אקני לה אדעתא למיקם קמיה אדעתא למישקל ולמיפק לא אקני לה' וכו'".

וכך גם בסוגיית 'מורדת' כתב הרי"ף בשם הגאונים (כתובות דף כז' ע"א מדפי הרי"ף):

"וחזינן לגאון דאמר, דיהיב לה עיקר כתובה מנה מאתים בלחוד וכו' אבל מאי דכתיב לה מדיליה בין תוספת בין מתנה, לא יהיבין לה מידי".

ואף הביאו הרא"ש (שם פרק ה' סימן ל"ה). וכ"פ ברמב"ם הלכות אישות פרק כ"ג ה"י:

"במה דברים אמורים במגרש אבל האשה שמרדה על בעלה אפילו אכל הרבה שמין לו כמה אכל ופוחתין אותו ממה שראוי ליתן לו מן ההוצאה אחר שישבע ונוטלו, שלא הקנה לה כדי שתטול ותצא מעצמה".

ושם בפרק יד' הלכה ח' ז"ל:

"האשה שמנעה בעלה מתשמיש המטה היא הנקראת מורדת וכו' ותצא בלא כתובה כלל ותטול בלאותיה הקיימין וכו' ואינה נוטלת משל בעלה כלום, ואפילו מנעל שברגליה ומטפחת שבראשה שלקחן לה פושטת ונותנת. וכן כל שנתן לה מתנה מחזרת אותו, שלא נתן לה על מנת שתטול ותצא".

אמנם לא כל הראשונים הסכימו לדין זה, כמו הרמב"ן בחידושו לכתובות (סג' ע"ב) שמקשה מריש 'אע"פ' שמשמע שרק תנאי כתובה ולא מתנות חוזרות במורדת דא"כ מה צריך לחדש שתנאי כתובה ככתובה ולכן נפ"מ למורדת? גם הרא"ה בכתובות ס"ג חולק על דין הגאונים, וכן הר"ן על הרי"ף (כתובות סוף דף כז' ע"א מדפי הרי"ף) חולק על עיקר הדין הנ"ל וסובר שמורדת של 'מאייס עלי' אינה מפסידה כלום מהנכסים.

וכן פסק מרן בשולחן ערוך כדעת רוב הראשונים, שאשה המורדת בבעלה חייבת להחזיר את כל המתנות שקיבלה מבעלה, (אבן העזר סימן עז סעיף ב) וזה לשונו:

"ואינה נוטלת משל בעלה כלום וכו' וכל מה שנתן לה מתנה מחזרת אותו" עכ"ל.

ובביאור הגר"א (שם ס"ק ז') כתב (אחר שהביא דברי הר"ן): "ודאי נשתקע פירוש זה".

והנה בהתבוננות ראשונית, דין השבת המתנות תמוה מאד. דעתו של הבעל הנותן, שהייתה קיימת בשעת הנתנה ובשל-כך החילה את חלותה, כיצד זה מושבת אחור? מהו המנגנון המשפטי-הלכתי שבכוחו לשמוט את הקרקע מתחת עמידת המתנה עד עתה? לשאלה זו מתלוות אף שאלות מעשיות נלוות, כגון: מה דין פירות המתנה אותן אכלה האשה עד שעת השבת המתנה, וכי גם אותן

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

עליה להשיב, משהתברר שהמתנה פקעה? מדוע כשהמתנה כבר אינה בעין לא נחייב אותה לשלם תמורתה?

לשם ביסוס התמיהה ביתר שאת נשווה דין זה לדין אחר בו נשללת ביטול המתנה.

ג. נתן מתנה לאוהבו ונהפך לשונאו

ה'נמוקי-יוסף' לבבא-מציעא בדף נט ע"א מדפי הרי"ף כתב בד"ה "כאריא":

"אטו המשכיר או המשאיל בית לחבירו לזמן ידוע כשהוא אוהבו ואח"כ הייתה מריבה ביניהם, יכול להוציאו מן הבית שהשאיל או השכיר לו? הא ודאי ליכא למימר, וכ"כ הריטב"א ז"ל".

וכן פסק הרמ"א בחו"מ סימן שי"ב סעיף ט':

"מי ששכר בית לחבירו והיה אוהבו ונעשה שונאו אין יכול להוציאו מן הבית ואם א"ל מתחילה שאינו משכיר לו רק משום שהוא אוהבו ונעשה שונאו יכול להוציאו".

חזינן שכאשר נתן אדם מתנה בסתם, נתנה ללא שיור ובאופן חלוט, המתנה לא ניתנה מתוך אומדנא של שמירת מצב הקירבה בה היו שרויים הנותן והמקבל בעת מתן המתנה, אלא משניתנה ניתנה ללא שיור זמן והיא חלוטה.

אמנם ראינו בסוף דברי הרמ"א הנ"ל חריגה מכלל זה, והיא כאשר "א"ל מתחילה שאינו משכיר לו רק משום שהוא אוהבו ונעשה שונאו" שאז "יכול להוציאו". אולם כבר 'קצות-החשן' בסימן שי"ט ס"ק א' תמה על כך:

"ותמיהא לי טובא כיון דלא התנה בדיני תנאי היכי מהני מפרש מפני שהוא אוהבו, דהא כל שאינו כתנאי בני גד כתנאי קיים והתנאי בטל וכ"כ מוהרי"ק בשורש קפ"א ז"ל, גם מה שטען האיש הזה כי יסוד החתימה לאהבת השלום והשלום לא היה מתמיד כו', הרי לא נכתב בלשון תנאי והרי שנינו בגיטין פרק השולח (דף מה' ע"ב) המוציא את אשתו משום שם רע לא יחזיר, ואמרינן עלה בגמ' והוא שיאמר לה משום שם רע אני מוציאך, קסבר טעמא מאי משום קלקולא אי אמר לה הכי מצי מקלקל לה, אי לא- לא מצי מקלקל לה. ועל זה כתבו תוס' פרק השולח (דף מ"ו ע"א ד"ה "אי") וז"ל: דאי אמר הכי מצי מקלקל, נראה דאינו אלא לעז בעלמא דהא לא אמר על מנת, אף על גב דבכמה דוכתי מהני גילוי דעת הכא ליכא למימר הכי מדבעי לה תנאי כפול כו'. הרי לך בהדיא דאע"ג דאמר לה משום שם רע ונמצא שאינו שם רע אפ"ה אין הגט בטל וכל שכן הכא דלא אמר על מנת. ועוד בר מן דין ובר מן דין אפילו חשבינן ליה הא לא כפליה לתנאיה ע"ש. וא"כ ה"ה בזה שאומר מפני שהוא אוהבו הא לא כפליה לתנאיה והו"ל כהאי דמוהרי"ק שכתבו לאהבת השלום והשלום לא היה מתמיד. והא דפרק השואל דהתם בתחלה כאשר שאל ממנה דוכתי לאגורי אמרה ליה לא ולבתר דקדשה יתבה ליה, זה הוי גילוי דעת גמור שאין צריך בזה דיני תנאי כלל, וכמ"ש בתוס' ופוסקים דהיכא דאיכא גילוי דעת גמור לא בעינן תנאי כלל, אבל בזה שאומר בשעה שמשכירו מפני שהוא אוהבו אין בזה גילוי דעת כלל רק במה שאמר וכיון דלא כפליה לתנאיה ולא אמר כלל בלשון תנאי אין בזה לא משום גילוי דעת ולא משום תנאי".

ועיי"ש מה שכתב לבאר.

וב'נתיבות' ב'ביאורים' סימן שי"ב ס"ק ז' כתב:

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

"לפענ"ד דכאן ג"כ מיירי דוקא שהבית לא היה עומד אצלו להשכיר, רק לזה השכיר משום שהוא אוהבו, גם גילה דעתו שמשכיר לו רק משום שהוא אוהבו, אז יכול להוציאו דדמיה להא דסימן ר"ז סעיף ג' דאיכא אומדנא דמוכח, וכן בשורש הדין גבי האשה פרק השואל [מסכת ב"מ] דף ק"א [ע"ב] גבי האי איתתא שלא רצתה להשכירו עד שיקדשה תחילה, אבל בסתם משכיר בית שעומד להשכירו, אפילו אם אומר בפירוש מחמת שהוא אוהבו, ואפילו אמר תנאי בפירוש, לא מהני עד שכופל לתנאי כמבואר בסימן רמ"א סעיף ט', וכן שם אם האשה משכירה לו קודם שקידשה, אפילו אם היתה אומרת הריני משכירה לך אם תקדשני התנאי בטל והמעשה קיים כל שלא היה כדינו, וליכא אומדנא דמוכח כגון שהדבר עומד להשכיר".

חזינן עד כמה קשה הדבר לקעקע ולבטל מתנה שניתנה ללא שהוצמד אליה תנאי כהלכתו. אין זה בשל אי-התחשבות באומדנות מוכחות, דבר אותו מכירים אנו ממספר לא מבוטל של מקרים, אלא בשל הגדרת אומדנא מסוג זה של אוהב שנעשה שונא, כאומדנא שאיננה מוכחת דיה, שהרי טבעו של עולם הוא שאוהב יכול להיפך לשונא. ולכן הוסיף קצוה"ח שם שאם קיימת אומדנא ברורה שנעשה המקח על דעת מסוימת, יתקיים המקח בכפוף לאומדנא זו ולמד זאת מהגמרא בקידושין בדף נ"ע"א, שאם מכר ביתו כשהיה בדעתו לעלות לארץ ישראל, ולבסוף לא עלה, המכירה בטילה, שהרי אין אדם מוכר קרקעו אלא מתוך כוונה לעקור דירתו למקום אחר, אולם 'היינו דוקא במוכר קרקעות שהוא מתפרנס ואין דרך למוכר', משא"כ בנותן מטלטלין וכן בשכירות קרקע לא קיימת אומדנא זו ולכן דרוש להתנות תנאי כפול.

כיו"ב הרמ"א בחו"מ בסימן ר"ז סעיף ד' פסק שיש להכריע עפ"י אומדנות במתנה:

"מיהו אי איכא אומדנא דמוכח, נתבטל המקח. וי"א דבמתנה דברים שבלב הויין דברים".

ובאר הסמ"ע סק"י בטעם הדין:

"הטעם, דדוקא במכר דקיבל מעות מסתמא גמר ומקני אם לא דפירש, משא"כ במתנה דהוא בחנם, דאומדן דעת כל דהו מבטל המעשה ואמרינן ביה דלא גמר בדעתו ליתנו לו בחנם".

א"כ, יש צורך לאמוד את נסיבות מתן המתנה על-מנת לקבוע את תקפותה ובהעדר אומדנא מוחלטת, לא תבטל המתנה אא"כ התנה הנותן תנאי כהלכתו.

בהשליכנו לדין מורדת לא נוכל להבין כי בטול המתנה הינו בשל אומדנא מוכחת בשל השינאה הקיימת בד"כ בין בני הזוג שעה שהאשה מורדת בבעלה, שהרי כאמור אהבה המתהפכת לשנאה אינה אומדנא חזקה דיה כדי לבטל מתנה, נצטרך לבדוק אם אכן שרש ההלכה שלפנינו מצוי הוא בעולם האומדנות וא"כ מהי, ומהו מנגנון בטלות המתנה שבכוחה להפעיל, או שמא יסודה בכלל שונה.

א"כ, עצם הדין שמורדת מפסידה מתנותיה הינו חידוש. בגמרא רק מופיע שמפסידה כתובתה, ושם הדבר פשוט שהרי כל מהות הכתובה הינו דמי אשותה (הארכנו בזה בפס"ד אחר) וזה שייך רק כאשר מעמידה א"ע לפניו לאישותה ולא כאשר מורדת בו, וא"כ מלכתחילה לא התחייב לאופן שבו היא תוציא את עצמה ממנו, אולם במתנה שניתנה ללא התנאה, ועד המרידה הייתה שלה, כיצד תפקע בעת המרידה? כמו"כ מדוע שונה דין מתנותיה מאותה מתנה שניתנה לאוהב שם ראינו את סברת הגאונים "דאטו מאן דיהיב לחבריה ולרחמיה, ערבא בעי למישקל מיניה דרחים ליה לעולם" – ולכן אינו צריך להשיב את המתנות?

לשם כך ננסה לצעוד במספר מסלולים לפיהם ניתן להבין את דין החזר המתנות, מהמחודש שבהם לפיו קנס קנסו חכמים, עד אומדנות הפועלות במספר אופנים. אולם ראשית נברר את מעמדה המשפטי של אותה מתנה שעליה להשיב, עד שעת השבתה.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ד. מעמדה המשפטי של מתנה שעליה להשיב, עד שעת החזרתה

לקמן נאריך בביאור סוגיית השבת בגדי אלמנה, כעת נתבונן רק בדברי רש"י שם בסוגיה ביחס לדחיית הראיה שם לשיטת שמואל, מהמשנה בערכין (כד ע"א) לפיה גזבר הבא לגבות את שהעריך אדם או הקדיש אינו יכול לגבות מכסות האישה אשר נתן לה.

ומפרש רש"י (בד"ה "לכאורה כשמואל ריהטא"): "אבל כי מעיינת בה לא מסייעא לשמואל, דהא קמיה קיימא ואינה יוצאה מביתו, ואדעתא דהכי מקנה לה שיהו שלה כל זמן שהיא תחתיו".

פשטות לשונו מורה כי הבגדים אותם נותן הבעל הינם מתנה גמורה על תנאי, מתנה גמורה הכוללת גוף ופירות אלא שניתנה בתנאי שלא תיפסק עמידתה תחתיו, משתגיע אותה הפסקה הרי שמתבטלת המתנה בשל אי-קיום התנאי, ומשתבטלת הרי היא בטילה למפרע כבשאר תנאים.

והנה ב'שער-המשפט' סימן צו' כתב: "כיון דלא אקני לה אלא כל זמן שהיא תחתיו הרי הוא כמתנה על-מנת להחזיר". וכן מבואר גם בשו"ת חת"ס (ח"ג אבהע"ז סי' קט"ו), שאומנם בהיותם נשואים הבגדים שלה באופן גמור, אך לא ניתנו לה באופן מוחלט:

"וצ"ל מ"מ שמין מה שעלי' לרב דה"ל כמתנה ע"מ להחזיר לכשתצא ממנו בארמלות, אבל כל זמן שעומדת לפניו הרי היא שלה ממש במתנה, וקנין גמור".

דימויים ל"מתנה ע"מ להחזיר" דורש ביאור, שכן לא ברור באמת מה מעמדה של "מתנה ע"מ להחזיר".

מתנה שהינה על-מנת להחזיר מתנה גרועה היא, עד שהייתה לגמרא בקידושין דף ו' ע"ב הו"א לומר כי "במכר לא קנה, באשה אינה מקודשת, בפדיון הבן אין בנו פדוי". את הגריעותא שבמתנה שכזו ניתן ללמוד בשתי צורות: בפשטות זה חיסרון בבעלות המקבל, כיון שיש לו בה בעלות מוגבלת שכן עליו להשיבה. אך ניתן להבין שמצד הבעלות אין חיסרון והיא בעלות גמורה, אולם הבעיה היא מצד הנותן שהוא לא הקנה ונתן לגמרי ולא סילק את רשותו לגמרי מהחפץ בזה שעדיין נותרו בידיו זכויות בחפץ ומכיון שההקנאה אינה מוחלטת ממילא אי"ז נכנס לרשות הקונה. נפק"מ בין שתי ההבנות תהיה כאשר אדם בא לזכות מן ההפקר ועליו לעשות מעשה קניין כדי לזכות, מה הדין אם יגביה בצרוף תנאי לפיו הזכייה שלו תהיה ע"מ להפקיר, לפי ההבנה הראשונה תהיה בזה אותה שאלה האם ייחשב הדבר לזכייה, אולם לפי ההבנה השנייה ברור שזכה כי החיסרון קיים רק כשיש הקנאה מן המוכר ולא בזכייה מן ההפקר.

לבסוף מסיקה הגמרא כי מתנה ע"מ להחזיר שמה מתנה, אולם עדיין יל"ע בגדרה המשפטית של מתנה זו. והנה על דברי רבא "הילך אתרוג זה על-מנת שתחזירהו לי, נטלו והחזירו יצא ואם לאו לא יצא". פירש רש"י שם: "דהוה ליה גזל למפרע" - היינו, אין הפשט במתנה זו שניתנה לו לזמן, ומשהגיע הזמן פסקה אוטומטית מלהיות שלו והרי היא של הנותן, אלא זו מתנה גמורה עם התנאה, וכ"כ הרא"ש בסוכה שאם אבד האתרוג אף באונס ולא התקיים התנאי הרי זה גזל למפרע, דמעולם לא הייתה שלו.

היכן ההתנאה כאן? דברי תוספות שם בד"ה "לא החזירו" מעט סתומים, אולם תוספות בקידושין דף מ"ט ע"ב ד"ה "דברים" כותבים:

"דצריך לחלק ולומר דיש דברים שאינם צריכין תנאי כפול אלא גילוי מילתא דאנן סהדי דאדעתא דהכי עביד וגם יש דברים דאפילו גלוי מילתא לא בעי כגון ההיא דהכותב כל נכסיו לאחרים ושמע שיש לו בן שהמתנה בטילה וכו' לפי שאנו אומדין שלכך היה בדעתו".

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ולשון תוס' הרא"ש שם לדרך נ': "כיון שהוי דברים שבלב כל אדם הוי כאילו אומר", וכן לשון הרמב"ן בפרק 'מי שאחזו' ב'ספר הזכות' כשמבאר את תוספות היא כאילו היה מוציא התנאי בפה. אמנם ידוע בשם הגר"ח הלוי שאין כוונת ר"מ באמרו "מכלל לאו אי-אתה שומע הן" כאילו חסר באומדנא זו, אלא שצריך דיבור לפרש התנאי. וא"כ קשה איך מהני אומדנא ללא שדיבור, לשיטת תוספות? וצ"ל שרק באומדנא הבאה מלשון של התנאי לא מהני, אולם אומדנא שהיא מהעניין ולא מהלשון מהני האומדנא ול"צ תנאי כפול (עיי' גרנט בקידושין סימן ד' בשם הגר"ח וברכת-שמואל שם שמלשון לא עושים אומדנא).

והנה אף שכך שיטת רוב הראשונים, שמתנה ע"מ להחזיר הריהי מתנה גמורה עם תנאי, וממילא על המקבל להקנות את המתנה חזרה לנותן ואם לא כן המתנה בטלה, וכ"כ הריטב"א בחידושו פ"ק דקידושין (דף ו', ע"ב ד"ה הכי גרסינן) וז"ל:

"ומיהו מתנה על מנת להחזיר הקנאה גמורה היא וממון שלו, וכשמחזירה לו הקנאה גמורה בעי כשאר הקנאות דעלמא".

מ"מ חידש קצות החושן בסימן רמא' ס"ק ד' כהאי לישנא:

"אמנם לולי דברי הרא"ש והריטב"א יראה לענ"ד דמתנה על מנת להחזיר הוא כמשמעו, ואין בו תנאי הקנאה אלא שנתן לו במתנה את האתרוג עד שיצא בו והוא מתנה גמורה וחלוטה עד הזמן, וכו' דגוף המתנה אינו אלא לזמן ואחר שיצא בו יהיה לעצמו, וכו' וכל זה נכון היטב. ואף על גב דכתב הר"ן בנדרים דף כ"ט (ע"א ד"ה אמר ליה אביי) גבי היום את אשתי ולמחר אי את אשתי דלא נפקא בלא גט, וכתב שם משום דכל קנין שאינו קנין עולמית אעפ"י שהוא קנוי לזמן לגוף מכל מקום קנין פירות מיקרי וע"ש, היינו דוקא התם לענין אישות בעינן קנין עולמית, אבל גבי אתרוג הוי שלו אפילו אינו קנוי לגוף אלא לשעה, דהא קנין עולמית בממון גם לזרעו אחריו וגבי אחריו לפלוני נפיק באתרוג. אלא שלא מצאתי לי רב בזה, ואחר החיפוש מצאתי רב קדמון כדברינו אלה, והוא בתשובת הרא"ש כלל ל"ה סי' ב' שם כתב תשובת הרב ר' אביגדור כהן צדק וז"ל, ואותה ששינינו (סוכה דף מא', ע"ב) אין אדם יוצא ידי חובתו בי"ט ראשון בלולבו של חבירו, אף על גב דיהיב ליה בפירוש הנאת שימוש דהיינו נטילתו לצאת בו לא נפיק ביה עד דמקניא ליה קניית הגוף לשעה לכל הפחות, התם היינו טעמא דכתיב (ויקרא כ"ג, פסוק מ') 'לכם' משלכם דקנין הגוף משמע ולא סגי בהנאת שימוש לחוד. וא"ת הלא מתנה על מנת להחזיר קנין פירות בעלמא קרי ליה בפרק יש נוחלין (קל"ז, ע"א) ונפיק ביה, יש לומר דלהכי קרי ליה קנין פירות שאינו יכול לאוכלו אבל מיהו קנין הגוף לשעה מיקרי, ובהכי סגי דולקחתם לכם משלכם משעת לקיחה קפיד רחמנא שיהיה משלו והא איכא. והכי מסיק התם בהדיא דאפילו מאן דפליג במכירה ואכילה, למיפק כ"ע לא פליגי דנפיק עכ"ל. וע"ש ויעלוז לבי שכוונתי לדעת רב קדמון".

לפי"ז שכל מתנה ע"מ להחזיר היא קניין לזמן וממילא ל"צ הקנאה נוספת בחזרתה, הרי שממילא אין צורך בהלכות תנאים, דרק אם צריכה המתנה להיות בטלה למפרע כך שזה גזל בידו צריך להלכות תנאים, והנה יש הרבה מה להאריך הן בגדר 'מתנה לזמן' והן בראיות מהש"ס אם אכן ניתן להבין כך, אך לא כאן המקום.

והנה לפי שתי ההבנות הנ"ל המתנה שניתנה וחוזרת לבעל ניתנה כמתנת קניין הגוף, אלא שלהבנה הראשונה איננה פוקעת או מפסיקה מאיליה אלא על האשה להקנות אותה חזרה לבעל, ואם לא תעשה כן נמצא שמעולם לא הייתה שלה וגזל הוא בידה, ואילו להבנה השנייה היא מלכתחילה ניתנה רק עד השעה שהתגרשה ואין צורך שתקנה לבעל שכן כעת המתנה שלו. ייתכן שתהיה נפק"מ נוספת בין צדדים אלו במקרה שבהגיע השלב שעליה להשיבה אבדה המתנה, כך שאת התנאי כבר לא יכולה לקיים אולם המתנה של הבעל בכל מקום שהיא. והנה הצד השווה שביניהם הוא שהמתנה

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

לא התבטלה למפרע, אולם ניתן להבין הבנה נוספת ולפיה אכן המתנה בטילה למפרע כי על-דעת שתמרוד בו ותצא, מעיקרא לא נתן, אלא שאז תעלה לפנינו שאלת השימוש בפירות שהיה לה עד עתה, מדוע לא מצינו שעליה להשיבם.

אמנם שאלה גדולה היא האם יש בכוחה של אומדנא כדי לבטל את מתנה למפרע ולומר שמעולם לא התחילה, וכך אכן למדו תוספות בכ"מ. אולם עיין ב'משנה למלך' הלכות זכיה ומתנה (פרק ג' הלכה ח') שכתב:

"וכל האומר ע"מ כו'. הנותן מתנה לאחד ואמר שאם ימות בלא זרע שתחזור המתנה ליורשיו ולא כפל תנאו יש להסתפק אם נאמר דכיון דלא כפל תנאו תנאי בטל ומעשה קיים. ונראה דהכא אין צורך למשפטי התנאים ולא מיבעיא לדעת רבינו ז"ל דאית ליה דבמעכשיו אין צורך לכפילת התנאי דפשיטא דהכא אף שאמר בלשון אם מהני בלא כפילת התנאי שהרי ה"ה בפ"ו הל' אישות נתן טעם לדבריו וכתב משום דמעכשיו חל מעכשיו ויתקיים התנאי אבל באם שאין המעשה חל עד שהתנאי יתקיים והתנאי בא לבטל המעשה שלא יחול עכשיו ולפיכך צריך חיזוק יותר ע"כ. וא"כ בנדון זה פשיטא דמעכשיו היתה המתנה דאם לא עכשיו אימתי. ואף שאמר בלשון אם פשיטא דפירושו הוא מעכשיו. ואף לדעת התוס' דס"ל דמעכשיו נמי צריך כפילת התנאי הוא בתנאי שאם לא יתקיים התנאי תבטל המתנה למפרע ומש"ה צריך חיזוק בתנאים. אבל בנדון זה שאף אם ימות בלא זרע אינה מתבטלת המתנה למפרע שהרי כתב הרא"ש דאם מכר ונתן מה שעשה עשוי משום דה"ל כאומר ואחריו לפלוני פשיטא שאין צורך לכפילת התנאי שהרי המעשה מתקיים מעכשיו אף אם לא יתקיים התנאי ואין התנאי בא אלא לומר שאם לא יתקיים התנאי שלא תמשך המתנה לעולם. ולפי"ז נ"ל דהנותן מתנה ואמר שאם לא יתן מנה שלא תמשך המתנה כי אם עד עשר שנים דאין צורך בזה לכפילת התנאי. והטעם מבואר במ"ש דכל שהוא מתנה תנאי לעקור מתנתו משעה ראשונה אז צריך חיזוק דהיינו משפטי התנאים לפי שבא לעקור דבריו הראשונים אם לא יתקיים התנאי אך כל שהתנאי אינו אלא לענין המשך המתנה א"צ חיזוק לפי שאינו עוקר דבריו הראשונים וה"ל כאילו סיים דבריו שהמתנה זו היא עד זמן פלוני וכ"ש בנ"ד דכיון דהרא"ש כתב דהוי כמו נכסי לך ואחריו לפלוני משוינן ליה לכל מילי ולא בעינן משפטי התנאים".

והנה עצם סברתו לחלק בין מצב בו מבטל את מעשה הנתינה למפרע שזה לא ניתן ע"י אומדנא אלא רק ע"י הלכות תנאים, לבין מצב בו מפסיק את המתנה מכאן ולהבא אך הייתה מתנה לזמן, צ"ב, מדוע לא נחשב הדבר לבטול המעשה שעשה בשעתו שהיה בפשטות מתנה לעולם ולא מתנה לזמן שהינה חלות אחרת, מ"מ לפי חידוש המל"מ יתכן לומר שאף במורדת כוונתו איננה שמלכתחילה אין מתנתו מתנה אלא שהמתנה מפסקת היא ברגע הגרושין מתוך המרידה. ובזה ניתן להבין את דברי הרמב"ם בהלכות זכיה ומתנה פרק ו' הלכה י"ג שכתב שכל הנותנין כלל נכסיהן כשתבטל המתנה ויחזרו כל הנכסים לבעליהן אין מקבל המתנה מחזיר פירות שאכל, (ובלח"מ שם העמיד דבריו רק על מברחת ולא על שמע שמת בנו אולם הסמ"ע סימן רמ"ו ס"ק כג העמידם גם על זה). ולכא' לא ברור מדוע אינו צריך להחזיר פירות אם אין כאן מתנה כלל? ולהנ"ל מכיוון שמייירי שלא התנה תנאי אלא רק אומדנא הרי שמהני רק לעניין שהמתנה תיפסק מכאן ולהבא, אך כדי לבטלה למפרע יש צורך במשפטי התנאים, ויסבור הרמב"ם והמל"מ שלא כדעת תוס' לפיהם ניתן גם לבטל חלות למפרע עפ"י אומדנא.

לפי שלושת ההבנות שהעלנו המתנה בשעתה ניתנה גוף ופירות, אולם ניתן ללמוד בדרך רביעית השונה משלוש קודמותיה בזה שלא ניתנה המתנה לכתחילה אלא לפירות בלבד, הבנה שכזו שכעת ננסה לבססה, תשליך באופן משמעותי על הדיון שבנשוא פסה"ד, מתנת דירה שנרשמה בטאבו שם וודאי הינה לגוף.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

הנה תוספות במסכת בבא בתרא דף נ"א עמוד ב' ד"ה "במתנה קנתה ואין הבעל אוכל פירות" (וכן בגיטין ריש "הזורק") הקשו:

"תימה דאמר בגיטין בפ' הזורק (דף ע"ז ע"ב, ושם ד"ה "מה") גבי ההוא שכיב מרע דכתיב גט לדביתהו בהדי פניא דמעלי שבתא כו' אתא לקמיה דרבא אמר ליקני לה ההוא אתרא דאית בה גיטא כו' אמר רב עיליש מה שקנתה אשה קנה בעלה. איכסיף, ומאי קושיא והא במתנה אין הבעל אוכל פירות א"כ לא קנה בעלה? ואומר רבינו תם, דאין תלוי באכילת פירות למיקרי חצרה דהא רבא סבר כריש לקיש (לקמן דף קלו' ע"ב) דקנין פירות לאו כקנין הגוף דמי, ואפילו יש לבעל פירות אינו מפקיע כח האשה שהגוף שלה ומתגרשת שפיר. אלא בהא תליא מילתא דלא מיקרי חצרה לענין זכיה אלא כשמוכרת ונותנת קיים, הלכך כשנתן לה הבעל אף על גב דאין אוכל פירות, כיון שאם מכרה ונתנה אינו קיים לא מיקרי חצרה, דאדעתא דהכי שתמכור ותתן לא יהיב לה".

ניתן להבין בר"ת שהסיבה שהדבר תלוי ביכולתה למכור היא, דמשמעות מתנת חצר של בעל לאשתו היא שאינו נותן לה את גוף החצר אלא רק את השימושים והפירות שלה ולכן אין האשה יכולה למכור (ושם בגיטין שעסקינן בקניין חצר יש צורך שהגוף יהיה שלה, כדעת הרמב"ם בחצר מושכרת שקונה למשכיר ואכמ"ל). דאמנם תוספות שם ביארו שהסיבה שאינה יכולה למכור היא "דאדעתא דהכי שתמכור ותתן לא יהיב לה", משמע לכאורה שכוונתם לשוור לעניין מכירה בדווקא.

אולם הרא"ש הוסיף שם:

"דהכי מסתבר דאע"ג שנתן לה בעין יפה שאפילו הפירות לא יאכל, מ"מ אינו רוצה שיצא הקרקע מלפניו, אלא נתן לה בעין יפה שתהנה מן הפירות כל ימיה ואחר מיתה יחזור לידו".

ובמהרש"א בגיטין דף עז ע"ב עמד על כך שלכא' סברות הפוכות, שבנותן מתנה לאשתו אע"פ שאין הבעל אוכל פירות מ"מ אין האשה יכולה למכור ואילו בכותב לאשתו דין ודברים אין לי בנכסיך, האשה יכולה למכור ואילו הוא אינו אוכל פירות ותירץ: "דבנותן נכסי עצמו במתנה לאשתו ודאי דשבק הגוף לעצמו ולא נתן לה רק הפירות וכו'". והאמת שהמעין במקור דברי ר"ת שהם ב'ספר-הישר' סימן קל"ג יראה שלשון ר"ת היא: "אבל בנתנת שדהו אין לנו לומר שמסתלק מגוף הקרקע ותהא מכירתה קיים אלא ודאי לא נסתלק אלא מן הפירות".

לפי"ז מתנת הבעל לאשתו לאחר הנישואין הינה רק מתנת פירות ולא מתנת הגוף, וקיבלה רק לשימוש "אדעתא למיקם קמיה". וא"כ מובן מאד מדוע החזר המתנות נעשה אף ללא שהיה תנאי ביניהם, כי נתן לה הבעל את הפירות מהיום ואת הגוף רק לאחר גרושין שלא מתוך מרידה או לאחר מיתה, נמצא שלא נלקח מהאשה דבר שכבר ניתן לה מהגוף עדיין לא ניתן לה. כדמות ראייה לכוון זה ניתן להביא מאותו המקור ממנו הוציאו הראשונים את האומדנא של "אדעתא למישקל ולמיפק לא אקני לה" והוא מבגדי אלמנה, והנה דעת הרמב"ם בפ"א ממלווה ה"ה שבע"ח גובה מתכשיטי האשה וכ"פ בשו"ח חו"מ סימן צ"ז סעיף כו' ולא חילקו מתי ניתנה לה המתנה אלא אע"פ שמתנת התכשיטים ניתנה לאשה לפני ההלוואה, וכיצד מתאפשר הדבר? אם נלמד שנתן לה רק זכות שימוש, אך הגוף אינו שלה א"ש, ואם זה המקור של האומדנא ועניינה לומר שהאלמנה לא קנתה את התכשיטים אזי קצרה הדרך לבוא ולומר שבכל מתנה אין לאשה קנין בגוף הדבר, ולא שהאומדנא עניינה תנאי, ומבטלת את מתנת הגוף למפרע ואז נתקשה מדוע לא תצטרך להחזיר פירות, ואף אם נלמד שזו מתנה לזמן והפירות בשעתה היו שלה עדיין קשה מדוע לא תצטרך לשלם את דמי המתנה אם אבדה, אך לפי הדרך הרביעית הזו המתנה תתחיל לחול ביחס לגוף הדבר רק בגרושין ובאלמנות ולזה לא תגיע. לפי ההבנה הזו אם נצייר מתנה חלוטה שאינה רק גוף, לדוגמה שאומר לה מפורש "אני מקנה לך את גוף הדבר ולא פירות" אז לכאורה לא תחזור במרידה ועיין בזה בהמשך הדברים.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ה. איזו מורדת מחזירה מתנותיה

ההבנה שהחזר המתנות מטעם קנס

מכיוון שכאמור, קשיים הלכתיים לא מעטים עומדים בפנינו כאשר נרצה להבין את יסוד דין החזר המתנות עפ"י כללי הלכות מתנה וזכיה הרלבנטיים, סלולה הדרך לבאר את יסוד הדין כ"קנס". בכך מצטרפת החזרת המתנות לקנסות נוספים בהם קנסנו את המורדת, כגון הפסד כתובתה ותוספתה.

הבנה שכזו התפרסמה ע"י הגר"ח צימבליסט שליט"א בפסקי דין רבניים חלק י"א עמוד 256:

"דבאמת היה ראוי לומר ששום מורדת לא היתה חייבת להחזיר המתנות, בדומה למה שכתב העיטור אות כ' כתובות, (לפי הנוסחא שהועתקה בריב"ש סי' ש"א): ושדרו ממתיבתא דמאן דכתיב מתנה לאשתו בשעת נשואין ומגרש לה לא אמרינן כי אקני לה אדעתא למיקם קמיה, אלא מעתה מאן דיהיב מתנה למאן דרחים ליה, ערבא בעי למשקל מיניה דרחים ליה לעלם, וה"נ מאן דיהיב ליה מתנה לרחמיה ונפל ביניהן איכסא הדרא מתנה, הא לאו טעמא הוא. והא דהמורדת אכן מפסידה המתנות אין זה אלא מדין קנס שקנסו במורדת, כשם שקנסוה שתפסיד הכתובה".

והנה בראשונים שהבאנו לעיל ראינו כי נימקו את דין הפסד המתנות בכך ש"אדעתא למישקל ולמיפק לא אקני לה", וכיצד זה מתיישב עם ההבנה שזה מטעם קנס? הגר"ח צימבליסט מיישב זאת בכך:

"ואף שהראשונים ז"ל כתבו בטעם הפסד המתנות משום דאדעתא למשקל ולמיפק לא אקני לה, צריך לומר דאין זה מטעם אומדנא זו בלבד, אלא גם מטעם קנס, וכמש"כ. והראיה לכך שהרי ביטוי זה דאדעתא למיפק לא אקני לה מופיע בגמרא רק לענין אלמנה ששמין מה שעליה (כתובות נ"ד ע"א), והרי התם פשיטא שאינה מחזרת המתנות. הרי לך שטעם זה דאדעתא למיפק אינו מספיק להחזרת המתנות, והגאונים ז"ל השתמשו בביטוי זה לגבי המורדת לנמק למה קנסוה שתפסיד גם המתנות".

בכך ביאר ביה"ד את טעם החילוק בין החזרת מתנות במורדת לבין מורד, "ועפ"י הדברים האלה יש ליישב את הדין המובא בחתם סופר סי' קמ"א בשם הר"א מזרחי והר"א ששון שבעל שקיבל מתנה מאשתו ומגרשה בעל כרחה אינו צריך להחזיר המתנה. ובפס"ד (נדפס בכרך י"א עמ' קכ"ח) תמהנו: מאי שנא ממורדת שמכריחה את בעלה לגרשה שצריכה להחזיר כל המתנות, משום דאדעתא למיפק לא נתן לה? וראוי שנאמר כן גם בבעל שמגרש את אשתו נגד רצונה, שעליו להחזיר המתנה שנתנה לו, דלא נתנה לו אדעתא שיגרשנה. ולפי המבואר ניחא, שכיון שכל היסוד שמורדת מפסידה המתנות הוא מטעם קנס, לכן לא שייך לומר כן בבעל שמגרש את אשתו בעל כרחה, דאין עליו דין מורד ואין לקנסו. ועי' אה"ע"ז סי' ע"ז ס"א בהגה שגם אחרי החדר"ג שאין לגרש בעל כרחה, מ"מ אם רוצה לגרשה וליתן לה הכתובה אין דינו כמורד. ועיינתי בגוף תשובת מהר"א ששון סי' נ"ה, וראיתי שכתב כעין זה, והביא שם דברי הטור /אה"ע/ בסי' פ"ה הנ"ל שאינה מפסידה המתנות אלא לאחר שכתבו עליה אגרת מרד, ועפ"י"ז הסביר דלא שייך כן בבעל המגרש את אשתו, עיין שם". והוסיף לחזק דבריו "וכן משמע מלשון החתם סופר סי' קמ"א שכ' וז"ל: והנה כללא כילי הגאונים שדרו ממתיבתא אפילו סרחה עליו לעולם המתנות שלה, חוץ ממורדת שפוחתין כדרך שפוחתין מכתובתה. משמע שטעם הפסד המתנות הוא מאותו טעם של הפסד הכתובה, דהיינו מטעם קנס".

בשולי דברי הגר"ח צימבליסט יש להדגיש, כי באמרנו "קנס" אין הכוונה במובן של "עונש" דווקא, שכן ציורים רבים של מרידת האשה באיש איננה כרוכה באשמת האשה ובצורך להטלת עונש עליה, אלא יש בכך אמצעי-הרתעה בו נוקט ביה"ד לצורך הצלת חיי הנשואין והשבת האשה אל חיק בעלה.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

נפק"מ למורדת 'מעשית' ולא 'רשמית'

יש לעיין בהגדרת "מורדת" המשיבה מתנותיה, האם אותה "מורדת" שעליה להשיב מתנותיה, הינה מורדת במובנו המעשי-עובדתי, די במציאות המרידה כדי להפסידה מתנותיה, או שמא לא די בכך אלא רק בהישלם התנאים המחילים עליה "שם מורדת", אותה מציאות משפטית המוכרת לנו מדין הפסד הכתובה, יחול עליה דין השבת המתנות?

באותו פס"ד מביא כי נחלקו בזה הראשונים. אלא שלפי דברי הטור אה"ע בסי' פ"ה (בשם הרמ"ה) יוצא שאין המורדת מפסידה את המתנות אלא לאחר שכתבו עליה אגרת מרד שהפסידה כל כתובתה. וכן משמע מדברי המגיד משנה פי"ד מאישות הל' ט' - י', שכתב בדעת הרשב"א וז"ל:

"זהו דין המורדת, לאחר ד' שבתות והמלכה שנייה הפסידה כל כתובתה, עיקר ותוספת, ומה שנתן לה הבעל וכו'", וכתב שם שכן דעת הרמב"ם.

הרי משמע שרק אחרי ד' שבתות והמלכה שנייה שהפסידה את הכתובה, רק אז מפסידה את המתנות שנתן לה הבעל (אמנם הרמב"ם שם בהלכה ח' כתב דמפסדת המתנות מיד, אלא דשם איירי במורדת דמאיס עלי, שגם את הכתובה מפסידה מיד, לדעת הרמב"ם). וכן משמע בטור סי' ע"ז שכתב: "וכשיוצאת לאחר השנה אין לה לא מנה ולא מאתים ולא תוספת ואפילו בגדים שקנה לה יפשוט מעליה, דאדעתא למישקל לא זביין לה".

משמע שתוך י"ב חודש, שיש לה כתובה, יש לה גם המתנות (אלא שצ"ע שהרי הטור איירי בבגדים שקנה לה, ולענין בגדים כתב הטור בסי' צ"ט בשם העיטור שאם סרחה עליו, אדעתא דהכי לא אקני לה, משמע אפילו אינה מורדת ממש לענין הפסד הכתובה, מ"מ הפסידה הבגדים. וצ"ע). אולם בתשובות הרשב"א ח"א סי' אלף רל"ה מבואר דמורדת מפסידה המתנות מיד, לפני שהכריזו עליה, וטרם שהפסידה כתובתה. והובא דבריו בב"י סי' ע"ז. (ברמ"א בהגה שם סעי' ב' הועתקו דברי הרשב"א בשיבוש). ועיי"ש בב"ש ס"ק י"ח שכ' על דברי הרשב"א וז"ל:

"ומה שכתב אבל לא מה שכתב לה, עיי' בטור סי' פ"ה לא משמע כן, אלא דוקא כשאין לה כתובה אז אין לה מתנות". והיינו דברי הטור הנ"ל.

וכן מבואר בר"ן בסוגיא דמורדת, שכתב:

"ולדידי לא קשיא לי, דאי הוי תוספת כמתנה כי מגרש מתוך מרדה הפסידה לאלתר, משום דלא אקני לה מעיקרא אלא אדעתא למיקם קמיה, אבל השתא דדמי לכתובה לא מפסדת מיניה לתנא דמתני' אלא בפחיתת שבעה שבעה ככתובה או בד' שבתות כרבותינו".

הרי דעתו דמתנות היא מפסדת מיד.

וכן מבואר ברבנו ירוחם במישרים נכ"ג ח"ח שכ' וז"ל:

"וכתב מורי ה"ר אברהם בן ישמעאל שאשה שאמרה לא בעינא ליה יתן לי גט וכתובה, והוא אומר אנא נמי לא בעינא לך, אבל איני רוצה ליתן גט, מסתברא דאין דנין אותה במורדת להפסידה כלום מעיקר כתובה ונדוניא, אלא מיהו משהינן לה תריסר ירחי אגיטא דלמא הדרי בהו, לאחר שנה כופין אותו לגרש והפסידה תוספת וכל מאי דיהיב לה מדיליה, דאדעתא למשקל ולמיפק לא יהיב לה. הרי מבואר דאעפ"י שאין דנין אותה במורדת לענין שתפסיד הכתובה, כיון שגם הוא אינו חפץ בה, מ"מ הפסידה המתנות".

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

את תמיהתו על שיטת הרמ"ה כתב שם :

"והנה שיטת הרמ"ה והטור דכל זמן שלא הפסידה הכתובה לא הפסידה המתנות צ"ע, שהרי כל יסוד הדין שמורדת מחזרת המתנות הוא משום שאומדים דעתו אדעתא דתשקול ותיפוק לא יהיב לה, וא"כ מה זה קשור עם הפסד הכתובה? ולכאורה היה צריך לומר שבכל מורדת, כיון שהיא מבקשת להתגרש ממנו קיימת האומדנא דאדעתא למיפק לא יהיב לה, ועליה להחזיר המתנות ולמה קשרו הרמ"ה והטור את הדבר בהפסד הכתובה?".

פותר הגר"ח צימבליסט בשאלת טעם דין החזר המתנות, דאם כאמור טעם הדין הינו קנס הרי כל עוד לא הכרזנו עליה כמורדת לא קנסנו אותה לא בהפסד כתובתה ולא בהחזרת המתנות :

"ולכן סבירא ליה להרמ"ה והטור שרק אחרי שכתבו עליה אגרת מרד, דהיינו לאחר ההכרזות וכו', שקנסוה בהפסד כתובתה, קנסוה גם בהפסד המתנות, אבל כל עוד לא הכריזו עליה וכו', שעדיין לא קנסוה בכתובה, לא קנסוה גם במתנות".

ומכאן מגיע הוא למסקנה מעשית מאד שכיחה :

"מהאמור לעיל נתבאר לנו שישנה פלוגתא דרבוותא אם המורדת מפסידה את המתנות עוד לפני שהפסידה את הכתובה, דלדעת הרמ"ה והטור (ומשמעות המגיד משנה בשם הרשב"א) איננה מפסידתם, ולדעת הרשב"א והר"ן ורבנו ירוחם היא מפסידתם.

והנה הב"ש בסי' ע"ז סק"ח שהבאנו לעיל הביא את שתי השיטות ולא הכריע. ועי' ב"ש סי' פ"ה סק"ח שכ' זו"ל :

"ומ"ש שלא מחמת מרדה, משום דאי מחמת מרדה הפסידה כתובתה ולית לה מתנות, ועי' סי' ע"ז. סתם כאן, כדעת הרמ"ה והטור שרק אחרי שהפסידה הכתובה הפסידה המתנות. וכן משמע דעת מהר"א ששון סי' נ"ה הנ"ל.

עכ"פ זוהי מחלוקת הראשונים, ואם היא מוחזקת במתנות מסתבר שתוכל לומר קים לי כהני רבוותא שכל זמן שלא הפסדתי הכתובה לא הפסדתי המתנות. [והנה בחזון איש סי' ס"ט ס"ק י"ח כתב דלהלכה היא מפסידה המתנות מיד, משום שכן דעת הרשב"א והר"ן ולא מצינו מי שחולק עליהם בהדיא. אולם החזו"א שם כתב כן משום שנזדמנה לפניו נוסחא משובשת בב"ש סי' ע"ז ס"ק י"ח שכתוב שם : עי' בטור סי' ס"ה. ולא ראה החזו"א את דברי הרמ"ה והטור המפורשים בסי' פ"ה, שעליהם ציין הב"ש].

ולפי"ז בנידון דידן שהאשה טרם הוכרזה כמורדת, ועדיין לא הפסידה הכתובה, היא אינה חייבת להחזיר לבעלה את חצי הדירה שנתן לה במתנה שהואיל וזה רשום על שמה הרי היא המוחזקת בה, ותוכל לומר קים לי כהני רבוותא, שכל עוד שלא הפסדתי הכתובה איני חייבת להחזיר המתנה, ואין להוציא ממנה".

כפי שציין, דין זה אינו רק מחלוקת ראשונים אלא אף בשו"ת 'תורת אמת' לרבי אהרן ששון סימנים נ"ד-ו' דן בדין החזר מתנות מהבעל לאשה, ובין נימוקיו לכך שאי"צ להשיבם מופיע הנימוק ולפיו מדברי הטור משמע שרק "שם מורדת" הוא שמחיל על האשה חובה להשיב מתנות ולא קודם הכרזתה, התראותיה וכתובת איגרת מרד.

שאלה זו משקל רב לה שכן מקרים רבים העומדים לפני ביה"ד, אינם מגיעים לידי "הבשלה" בדמות הכרזה וקביעה כי אכן על האשה מוטל "שם מורדת", וזאת בשל ההסכמה המשותפת להתגרש, כגון במקרה שלפנינו. ביה"ד לא יפתח דיון מיוחד על דבר מעמדה של האישה וגם לא יכתוב אגרת מרד, רק בכדי להכריע בעניין המתנות, כמו"כ יפה כוח מה שכתב הגר"ח צימבליסט בפסה"ד הנ"ל :

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

"נראה שאין מקום להכרזה כזאת. שהרי גם הבעל אין לו שום מחשבה לחזור לשלום בית, וגם הוא חפץ בגירושין, ואף פתח בראשית הדיונים תיק לצו הפרדה וכנ"ל. ורק עתה, בסוף הדיונים, לפני מתן פסה"ד, הזדרז הבעל והגיש תביעה להכריז עליה כמורדת, וכמובן שאין מגמתו בזה אלא לשפר את מעמדו בביה"ד ביחס לרכוש, ותו לא. ובכחאי גוונא, שגם הבעל אינו חפץ באשתו ואינו מקווה לשלום בית, אין טעם להכריז עליה כמורדת. כי עיקר מגמת ההכרזה היא לאלץ את האשה לשוב ממרדה ולחזור לבעלה, וכלשון השו"ע /אה"ע/ סי' ע"ז: הוי יודעת שאם את עומדת במרדך אפילו כתובתך מאה מנה הפסדת. ולכן כאשר הבעל אינו חפץ בה, אין מקום לאלצה לשוב אליו, ואין להכריז עליה כמורדת.

והדברים מפורשים בדברי רבנו ירוחם שהבאנו למעלה, שכתב שם: אשה שאמרה לא בעינא ליה יתן לי גט וכתובה, והוא אומר אנא נמי לא בעינא לך אבל איני רוצה ליתן גט, מסתברא דאין דנין אותה במורדת להפסידה כלום מעיקר כתובה ונדוניא. וטעמו של דבר הוא כנראה כמו שכתבנו, שכיון שגם הוא אינו חפץ בה ולא שייך המגמה לאלצה לשוב אליו, שוב אין מקום להכריז עליה כמורדת להפסידה הכתובה. וכבר כתב כן - על יסוד דברי רבנו ירוחם הנז' - הגריש"א שליט"א בפס"ד שבכרך ו' עמ' י"ג, וז"ל: במקרה והאשה סירבה ומסרבת להשלים עם בעלה, והבעל גם הוא לא רוצה אותה, ככה"ג נראה דלא הפסידה כתובתה, שהרי אין כאן מקום להכריז עליה כמורדת לאלץ עליה ע"ז לחזור ולהשלים אתו.

נמצא דבנידוננו אין להכריזה כמורדת להפסידה הכתובה. ומכיון שלא הפסידה הכתובה לא הפסידה גם את המתנה שנתן לה, דהיינו חצי הדירה הרשום על שמה, הואיל והיא מוחזקת בה".

ומכאן, גם למקרה שלפנינו.

והנה חברי העיר כי הגרי"ש אלישיב זצ"ל הביא בכמה מפסקיו את דברי ה"תורת אמת" שללא שכתבו עליה אגרת מרד אינה מפסידה מתנות. אולם ב"קובץ תשובות" ח"ג ממנו בסימן קצ"ט חידש כוונת הרמ"ה שכתב: "אבל נתאלמנה או נתגרשה מתוך מירדה לאחר שכתבו עליה אגרת מרד שהפסידה כל כתובתה הפסידה כל מה שנתן לה", שכוונתו להשוות "נתגרשה" ל"נתאלמנה". והרי בנתאלמנה נראה שאף אם מרדה קודם מיתתו אינה צריכה להשיב מתנות כי המרידה לא הביאה בפועל להוצאתה ואין כאן "אדעתא למישקל ולמיפק", דלא המרידה הביאה להיפרדות ביניהם אלא המיתה, ולכן כל הסיבה שעליה להשיב מתנותיה היא אך ורק בגלל כתיבת אגרת מרד עליה והכרזתה כמורדת שאז מיד הפסידה אף קודם מיתתו ודומיא דהכי בנתגרשה, רק אם סיבת הגרושין לא הייתה מחמת שמרדה בו אזי רק הכרזתה כמורדת תביא להפסד המתנות אולם אם מגרשה בגלל שהיא תובעת גט ומקניטתו עד שמגרשה אדעתא דהכי לא יהיב לה והפסידה מתנותיה אף בלא שנתנו לה שם מורדת.

והנה אף שתשובה זו הינה משנה אחרונה מ"מ אף משנה ראשונה לא זזה ממקומה. אולם ביתר מכך, הבנת הגרי"ש מבוססת על כך שהפסד המתנות הינן מדין האומדנא, אולם חזינן שהגר"ח צימבליסט דווקא ביאר את שיטת הרמ"ה רק מצד ההבנה שזה קנס, ולפי הבנה זו לכאורה אין לומר כהסבר הגרי"ש זצ"ל.

והנה בפסקי דין רבניים חלק יד עמוד 27, מופיע פס"ד שנכתב ג"כ ע"י הגר"ח צימבליסט מספר שנים לאחר כתיבת הפס"ד הקודם, ובו חזר בו מהסברו הנ"ל שהפסד המתנה מטעם קנס, ולפי חזרתו לא תמיד יצטרכו הכרזה עליה כמורדת כדי להפסידה מתנות וז"ל שם:

"ועפ"י הדברים האלה נראה להסביר את שיטת הראשונים שאין המורדת חייבת להחזיר המתנות אא"כ עשו בה ההכרזות וכו' והפסידה הכתובה, וכפי שהבאנו בפס"ד שבכרך י"א עמ' 255. ובאותו פס"ד הסברנו שיטתם שסוברים הם שכל

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

עיקר דין החזרת המתנות הוא קנס שקנסו את המורדת, ולכן זה תלוי בהפסד הכתובה, שכל עוד לא קנסוה על הכתובה לא קנסוה על המתנות, עיין שם, אולם לפי הדברים דלעיל אפשר להסביר בדרך יותר פשוטה והוא דבאמת טעם החזרת המתנות הוא כפשוטו מחמת האומדנא דאדעתא למשקל ומיפק לא אקני לה, אולם במה דברים אמורים כשהיא מוציאה אותו, דהיינו כשהיא מכריחה אותו לגרשה, משא"כ כשהיא מוציאה מרצונו אין כאן האומדנא הנ"ל והמתנות שלה. (ועי' סי' צ"ט ס"ב שכל שמוציאה שלא מדעתה, אפילו סרחה עליו אינה מחזרת המתנות ועי' פת"ש שם סק"ז). ומטעם זה כל זמן שלא הכריזו עליה וכו' יש לה כתובה משום דנחשב כמוציאה מרצונו וכנ"ל, הכי נמי אינה מחזרת לו המתנות, דכיון דנחשב כמוציאה מרצונו וכנ"ל, אין כאן האומדנא דאדעתא למשקל ולמיפק לא אקני לה. ולפי"ז בנידוננו שקבענו שמפסדת הכתובה מיד ואין צורך בהכרזות, משום שאין סיכויים לשלום בית ונחשב מיד כאילו היא מוציאה אותו. א"כ מטעם זה עצמו עליה להחזיר המתנות, דאדעתא למשקל ולמיפק לא אקני לה, וכמו שנתבאר".

כסברא זו כתב גם מו"ר הגר"ש ישראל זצ"ל ב"משפטי שאול" סימן י"ח ושאינו מטעם קנס.

אולם אף שהגר"ח צימבליסט עצמו חזר בו, אולם אין בכך כדי להעביר מן העולם את ההבנה הקודמת אותה כתב, בייחוד שההבנה שהפסד המתנות מטעם קנס יש לה בית-אב בראשונים. דהנה הרשב"א בתשובות חלק ב' סימן קי"ב כתב בתוך דבריו: "ובאמת שהמורדת ויוצאת בגט מדעתה בתקנת הגאונים ז"ל אינה נוטלת כלום משל בעל ואפילו מנה מאתים כדעת הגאונים ז"ל, וכמו שכתב הרבז"ל [הרי"ף] בהלכות דקנסין לה בדידיה". כמו"כ, והעירני לזה הגר"א לביא, בספר "ראש פינה" (חלקת השדה) לסימן צ"ט ס"ק ז' כתב: "עיינן לעיל סימן ע"ז ס"ק ו' דשם צריכה להחזיר כל המתנות. ולכאורה לפי הטעם שכתב כאן דאטו ערבא בעי למישקל דרחים ליה לעולם שייך ג"כ במורדת, וצ"ל דשם הוא מטעם קנס שמרדה כמו דקנסין לה בפחיתת הכתובה וכדומה".

לכן נלע"ד כי ישנו ספק גדול אם נוכל להוציא מהאשה מתנתה בשל שיטת הרמ"ה שבטור, וכהסבר הגר"ח צימבליסט קודם חזרה שמגובה ברשב"א וב"ראש פינה". כמו"כ כבר הרחבתי בפס"ד אחרים כי הפסד ת"כ ע"י מרידת האשה, הינו רק באופן שבעלה התנגד לגרושין ועשה מאמצים רבים לשלום בית ולא כשהסכים לתביעתה ללא התנגדות, דבר שאיני משוכנע שקרה כאן. וממילא, גם לפי הסברו האחרון של הגר"ח צימבליסט לא אוכל כאן להפסידה, מ"מ לא רק על עניין זה אני מסתמך אלא חזי לאיצטרופי.

אמנם במקרה שלפנינו יש יסוד מסויים להניח כי האשה זינתה תחת בעלה, ומשזינתה וכן מרדה לא מסתבר שנצריך לכתוב עליה אגרת מרד כדי להפסידה כתובתה, שהרי כל סדר ההתראות נועד כדי להשיבה לבעלה, אולם כאשר אסורים זע"ז מה מקום להתראות והכרזות? אולם נושא זה לא הוכח בביה"ד.

וכיון שהזכרנו את עניין מזנה בנוסף להיותה מורדת, כאן מקום לעיין בשיטת בעל-העיטור שהביא את הגאונים וכך נפסק בשו"ע באה"ע סימן צ"ט, כי נתינת מתנה לאשה שלאחר-מכן סרחה עליו וגירשה אין המתנה חוזרת "דאילו מאן דיהיב מתנה לרחמיה ונפל בינייהו איכסא, הדרה מתנה?", שזה הנימוק המופיע בריב"ש. יל"ע במובן המדויק של הביטוי "סרחה", מהו.

הלבוש כתב, שאף אם מצא בה ערוות דבר אינה מחזירה המתנה. וכן פסק כלבוש את לשון 'סרחה' שכתבו הריב"ש והרמ"א בתשובת חת"ס אה"ע ח"א סימן קמ"א, שכתב עליו "והדין עמו", בנימוק שעד עתה הייתה כשרה ובאותה שעה שהייתה כשרה חלה המתנה וכיצד תבטל לאחר-מכן, וזה אף בזינתה אח"כ. וכן משמע מהמשך דבריו של החתם סופר שסייג וכתב שבמקרה שנשא אישה בחזקת כשרות והתברר כי הייתה אסורה עליו "כגון שזינתה בין האירוסין לנישואין או שנבעלה לפסול כהונה בהיותה פנויה ובעלה כהן", המתנות חוזרות, מהאומדנא שלא הייתה דעתו לתת לה

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

מתנות לו ידע שהיא אסורה עליו. משמע מדבריו, שגם בתחילת דבריו הבין בדברי הלבוש שמדובר באישה שזינתה, ואפילו הכי אין המתנות חוזרות. ועוד משמע כן מדבריו, כשדן אם יש ראייה מהגמרא לדברי הגאונים "וצריך לומר אף על גב דאין מזה ראייה דגם שתסרח עליו או תזנה עליו וכו' מכל מקום מוכח מהש"ס הנ"ל דלא אמדינן דעתיה".

לפי"ז נמצא, שלדברי הלבוש סימן ש"א והחת"ס דין אשה שזינתה בוודאי, קל יותר מדינה של מורדת, שהרי במורדת דינה הוא שמחזירה את המתנות כולם, כי "אדעתא למישקל ולמיפק לא אקני לה". וכאן הבן שואל, מה ההבדל בין השניים? מדוע לא נאמר ג"כ במורדת את הסברא שאמר הלבוש באשה שודאי זינתה, שמכיון שעד עתה הייתה אשה כשרה נמצא שכבר זכתה באותה השעה במתנות! ? ואין לומר שאה"נ הראשונים הנ"ל חולקים ושלדעת הרי"ף והרא"ש ודעימיה שמורדת מחזירה מתנותיה גם בזינתה תחזיר מתנותיה, ואילו לדעת הגאונים גם במורדת לא תחזיר, שכן הריב"ש, הח"מ והב"ש בסימן צ"ט בהביאם את דין אי-החזרת מתנות בזינתה כגאונים כתבו "כל שאינה מורדת"!

והנה אם נלמד שטעם החזר מתנות במורדת הינו משום קנס, אולם מן הדין המתנה ניתנה באופן חלוט, הרי שלא קשה ההבדל שבין מורדת למזנה. שהרי במזנה אין סיבה לקנסה כדי שתחזור לבעלה שהרי אסורה עליו וממילא מן הדין המתנה חלוטה, כאוהב שנעשה שונא, וכדברי הגאונים. ורק במורדת שיש סיכוי להשיבה לבעלה קנסינן לה ומחזירה המתנות.

והנה אם לא נלמד שטעם החזר מתנות הוא הקנס אלא מטעם אומדנא וכפי שנרחיב בהמשך, הדרא קושיא לדוכתא, מה ההבדל בין מורדת למזנה. וראיתי ב"שערי ציון" ח"ב סימן י"ז שהביא בשם הגרמ"מ פרבשטיין שליט"א שביאר, שכאשר זינתה תחתיו סו"ס הגרושין עצמם נעשו לרצונו אף שזנותה הביאה אותו לגרשה, אז אף שכעת שונאה מ"מ בעבר היה אוהבה ואז כבר זכתה במתנות. אולם במורדת לא בגלל שהוא שונאה המתנה מתבטלת, אלא בגלל שהיא ההולכת והיא המפרקת את הבית ועל דעת שתיקח המתנות, מלכתחילה לא נתן לה.

לכן מסיק שכאשר לא מדובר בזנות אקראית, אלא האשה עזבה בפועל את בעלה והלכה אחר אותו אחד, שאז הינה גם מורדת וגם מזנה עליה להחזיר המתנות. דברי הלבוש קיימים רק בזמן שהאשה לא הפסיקה לחיות עם בעלה, ואף שזינתה, מ"מ היא מצד עצמה הייתה רוצה להמשיך לחיות יחד. משא"כ כשקמה ועוזבת את בעלה והולכת אחר אחר.

הגר"צ בוארון שליט"א שם תמה על הסבר זה, הנוקט כי אשה שזינתה פעם אחת עדיין אין בזה רצון לפירוק הבית, שהרי עשתה מעשה לאסור את עצמה על בעלה, ובזה פירקה בידיים את הבית, וגם כיצד ניתן לומר אז שבעלה הוא המגרש מרצונו שלו, הרי היא אסורה עליו והוא אנוס לגרשה! ?

אולם כסברת הגרמ"מ פרבשטיין נראה בפד"ר (כרך ה' עמוד 13) ממה שכתבו הרה"ג הדאייא, הרה"ג אלישיב והרה"ג ז'ולטי זצ"ל לאחר שהביאו דברי החתם סופר והלבוש וז"ל:

"אולם נראה דעד כאן לא קאמר הלבוש דגם במצא בה ערות דבר לא הפסידה המתנות שקיבלה מבעלה, אלא דווקא באופן שלמעשה לא הפסיקה לחיות עם בעלה, וברצונה היתה ממשיכה לחיות איתו. מה שאין כן באשה העוזבת את בעל נעוריה והולכת אחר מאהביה לחיות אתו כבעל ואשה, הרי כולו איתנהו בה – גם מורדת לכל פרטיה וגם זונה. ובוודאי במקרה כעין זה על האשה להחזיר כל המתנות שקיבלה מבעלה".

וכ"כ בספר 'משפטי שאול' סימן יח מו"ר הגר"ש ישראל זצ"ל:

"ואין זה דומה להא דסימן צ"ט שהבעל הוא שמוציאה מביתו, וגם כשסרחו תחתיו, מכל מקום היא מצידה אינה מסרבת להמשיך לחיות אתו, והוא הוא

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

שמוציאה, אף אם זה מסיבת קטטות ומריבות, ואם גם משום שנאסרה עליו, ולא כן בנידון דידן שטוענת שמאוס עליה ואינה יכולה לחיות עמו".

והנה הגר"צ בוארון שכאמור מיאן בסברא זו, הסיק כי דברי הטור בשם הגאונים והריב"ש ספרחה אינה מחזרת המתנות, אין כוונתם לזינתה ממש, אלא מיירי באשה שע"י מעשיה הקשים הביאה אותו לגרשה, אך לא התקיים בה דין מורדת אלא הוא מדעתו עמד וגירשה, ואז לא איבדה מתנות. אך בזינתה ממש וודאי שהפסדיה מתנות עיי"ש בדבריו.

ובאמת גם את לשון ה"לבוש" אפילו מצא בה ערות דבר" לא חייבים לפרש ככוונתו לזינתה, אלא לאישה שעשתה מעשה כיעור וכיוצ"ב. (עיי"ן בנצי"ב בפירושו "העמק דבר" (דברים כד', א') על הפסוק "והיה אם לא תמצא חן בעיניו כי מצא בה ערות דבר, וכתב לה ספר כריתות ונתן בידה ושלחה מביתו" שביאר: "כי מצא בה ערות דבר" – 'דבר ערוה' מיבעי ליה? אלא 'ערות דבר' משמעו לא ערוה ממש – שזינתה, אלא דברים מכוערים ודברים שהמה חרפה לפניו").

ו. האם דירה הינה מתנה החוזרת גם ללא מרידה כתכשיטים

מקורה של האומדנא הזו בש"ס

הנה גם אם סבורים אנו שלא ניתן להוציא ממנה כדין מורדת, ללא שקיימו בה סדר מורדת, יש לעיין שמא מתנת דירה חוזרת אף באשה שאינה מורדת וממילא עליה להשיב גם ללא שקיימו בה דין מורדת.

הנימוק בו נקטו הראשונים לחידושם בדבר החזר המתנות במורדת היה "אדעתא למישקל ולמיפק לא אקני לה" ואם אכן נלמד אותו כפשוטו, ושלא כדרך הקודמת בה עסקנו, הרי שנכנסים אנו לעולמה הדק וההרגשי של ה"אומדנא".

אכן ישנם מקומות בהם מצינו שהוגבלה כוחה של מתנה או מכירה, אע"פ שלא הייתה התנייה מפורשת בעת עשייתה, על-סמך אומדנא בלבד. לדוגמה: בחו"מ סימן רמ"ו סעיף א': "מי שהלך בנו למדה"י ושמע שמת, וכתב כל נכסיו לאחר...", או בשטר מברחת באה"ע סימן צ' סעיף ז': "האשה שכתבה כל נכסיה לאחר...", גט שכ"מ שעמד ועוד. אולם כמובן שהיכולת להעריך "אומדנא" אינה נתונה ביד כל יושב על מדין, והשימוש בה כאשר באה לסתור את סתמות הפעולה המשפטית הגלויה צריך להיעשות במשורה ורק עפ"י מה שהורונו רבותינו בש"ס ופוסקים, כמובן שהיכולת לדמות מילתא למילתא עומדת לנו גם במקרה זה, אולם במצב מסופק נעדיף שלא להרחיב את הגדר מעבר לוודאי.

נתחיל במקור אומדנא זו כפי שמופיע בש"ס, וזאת מופיעה לא ביחס למורדת אלא ביחס לאלמנה. במסכת כתובות (דף נ"ד ע"א) איתא :

"איתמר: אלמנה – רב אמר: שמין מה שעליה, ושמואל אמר: אין שמין מה שעליה וכו' (האם הבגדים אותם קיבלה מבעלה, שלה הם ואינם מחושבים כחלק מפרעון הכתובה או לא) "אמר רב נחמן: אף על גב דתנן במתניתין כוותיה דשמואל, הלכתא כוותיה דרב, דתנן: אחד המקדיש נכסיו, ואחד המעריך את עצמו, אין לו בכסות אשתו ולא בכסות בניו ולא בצבע שצבע לשמן ולא בסנדלים חדשים שלקח לשמן. אמר ליה רבא לרב נחמן: וכי מאחר דתנן במתניתין כוותיה דשמואל, אמאי הלכתא כוותיה דרב? אמר ליה: לכאורה כשמואל ריהטא, כי מעיינת בה הלכתא כוותיה דרב. מאי טעמא? כי אקני לה, אדעתא למיקם קמיה, אדעתא למשקל ולמיפק לא אקני לה".

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

כאמור, מחלוקתם של רב ושמואל היא במקרה של אלמנה הבאה לגבות כתובתה מהיתומים, האם יש לחשב את שווי בגדיה שעליה, אותה קיבלה מבעלה המנוח, ולקזוז מדמי כתובתה, אם לאו. השאלה העומדת בבסיס המחלוקת הינה מה מעמדם הקנייני של אותם בגדים שקיבלה במתנה מבעלה, האם הינם בבעלותה אם לאו ונפסקה הלכה כרב.

כך פסק הרי"ף בכתובות בדף כ"א ע"א מדפי הרי"ף, והרמב"ם בהל' אישות פרק ט"ז ה"ד: "וכן התקינו שכשתבוא לגבות כתובתה אחר מותו... ושמין לה כל מה שעליה ופוחתין אותו מכתובתה".

נמצא ששמין את כל בגדי האלמנה, ומקזוזים את דמיהם מכתובתה, מפני האומדנא שאנו אומדים שלא נתן הבעל לאשה על מנת שתצא איתם מביתו, כאשר יוצאת שלא מדעתו אלא מכוח מותו.

והנה את דחיית הראיה לשיטת שמואל, מהמשנה בערכין (כד ע"א) לפיה גזבר הבא לגבות את שהעריך אדם או הקדיש אינו יכול לגבות מכסות האישה אשר נתן לה, מפרש רש"י (בד"ה "לכאורה כשמואל ריהטא") "אבל כי מעינת בה לא מסייעא לשמואל, דהא קמיה קיימא ואינה יוצאה מביתו, ואדעתא דהכי מקנה לה שיהו שלה כל זמן שהיא תחתיו". פשוט לשונו מורה כי הבגדים אותם נתן הבעל הינם מתנה גמורה על תנאי, מתנה גמורה הכוללת גוף ופירות אלא שבתנאי שלא תתחדש הפסקת עמידתה תחתיו, משתגיע אותה הפסקה הרי שמתבטלת המתנה בשל אי-קיום התנאי, ומשתבטלת הרי היא בטילה למפרע כבשאר תנאים.

והנה גם אם נניח כי אכן הקנאה לפנינו, ומסתבר שכך הביין רש"י את חובת הבעל בכסות אשתו, להקנות לה את בגדיה, לא ברור כי הדרך היחידה לפרש את אותה הקנאה היא כהקנאה גמורה בתנאי, כפי שפירשנו כעת, ולעיל הרחבנו בהבנות נוספות.

אולם ניתן בכלל להבין, ודלא כרש"י, כי אין לפנינו כלל הקנאת הגוף לאשה שכן חובת הבעל לכסות אשתו איננה להקנות לה כסות, כפי שחייב במזונותיה (ובפס"ד אחרים הארכנו אם חייב לזונה או בדמי מזונותיה. ומ"מ מסתבר שהמזונות קנויים לה ואף אם צמצמה וקימצה בעיסתה ולא אכלה, נשאר שלה, כמש"כ התוס' בניזיר בדף כ"ד ע"ב בד"ה 'שקימצה', וכ"כ ב'תשובה מאהבה' הובא בפת"ש 'הע"ז ריש סי' ע'), אלא חיובו הוא לדאוג שתהיה מכוסה, ולכן די בכך שישאילנה בגדים, נתינה שאיננה הקנאת הגוף אלא רק שימוש לפירות.

וכך הוא לשון הריב"ש: "שלא קנאתן כלל, ועדיין של בעל הם".

שאלה זו הנעוצה בהגדרת חובת הבעל בכסות אשתו, רלבנטית אף לגבי מדור שנותן בעל לאשתו שהרי חיובו במדור אשתו אחד הוא עם חיובו בכסותה, וכפי שנפסק בשו"ע סימן ע"ג סעיף א' וברמב"ם פרק י"ג הלכה ג'.

והנה הבית יעקב שם בסוגיה ד"ה "בגמרא דתנן אחד המקדיש" כתב, בהתייחסו לשאלת ההפלאה:

"ולפעד"נ, דס"ד בטעמא דרב דאמר שמין באלמנה הוא מטעם דלא מקנה לה כלל הבגדים שנותן לה לכסות, רק בכל יום ויום חייב ליתן לה כסות ויכול להחליף בכל יום לכסות אחרת שאין חיוב על הבעל רק לכסותה בכל יום, וה"ה בגרושה ג"כ שמין ולכך מייתי סייעתא מהא דאין המעריך גובה דאין שמין ומוכח ע"כ דמקנה לה הכסות שנותן לה. דאי נימא דאין לה כלל רק שמסלק החוב של כסות בכל יום א"כ אמאי אינו גובה דהא הבע"ח קודם למזונות כמבואר בח"מ סי' צ"ז א"כ ה"ה לכסות ולא מהני תפיסתה למזונות דלהבא וה"ה לכסות דלהבא א"ו דמקנה לה לגמרי הכסות שנותן לה או שמזכה לה".

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

הנה לפיו שינתה בזה הגמרא את הבנתה ברב, שהלכה כמותו, מההו"א למסקנה, ולפי המסקנה עליו להקנות לה את בגדיה.

אולם ב'הפלאה' שם תלה שאלה זו במחלוקת רב חייא בר אבין ורב כהנא בשאלה אם דינו של רב הוא גם בלקיט:

"ונראה, די"ל דבאמת בהכי פליגי רב חייא בר אבין ורב כהנא. דרב חייא בר אבין ס"ל דטעמא דרב כדמסיק דאדעתא למישקל ולמפיק לא אקני לה, משא"כ בלקיט כיון דרשות בידו לחזור דקי"ל פועל חוזר בחצי יום, ולדידי' באמת מיירי באלמנה שעלי' בגדים שעשה לה בעלה, אבל ביתומים כיון דהרשות בידה לחזור מודה רב. אבל רב כהנא ס"ל דלאו היינו טעמא דרב, אלא שלא הקנה לה הבגדים כלל, והיינו דמנח בי' סימנא יתמא וארמלתא דא"צ לדחוק יתמא לקיט כפירש"י, אלא כוונתו יתמא וארמלתא שבאו לדין שהיתומים מסלקי' את האלמנה, אפ"ה ס"ל לרב דשמין מה שעלי'".

והנה כשתימצי לומר, נראה כי השאלה הנ"ל איננה רק שאלה בדבר חוב הבעל לאשתו מהו, אלא משליכה אף על אותה ההתנאה מכוח האומדנא שיש בנתינת הבגדים. שהרי אם השבת הבגדים לדעת רב נובעת מהשגת מטרת נתינתם וסיום תפקידם, שכן כל היקף נתינתם מלכתחילה נמדד הוא עפ"י מידת חיובו שחייבתו ההלכה במסגרת חובת "כסות", ומשהסתיים מעמדו כבעלה הסתיימה חובתו בסיפוק כסותה וממילא אין סיבה שיישאר בגדיה אצלה, הרי שכל הפסקת מסגרת הנישואין ללא קשר לאשם בהפסקה או לאופן ההפסקה, אם במיתה ואם בגרושין יפסיק הוא גם את זכותה בשימוש בגדיה שניתנו לה רק מכוח חובת "כסות" שעליו, אולם אם סבר רב כי הקנאה גמורה מקנה לה הרי שכאן ניתן להסתפק, האם אכן סיבת העובדה כי הקנה לה באופן גמור נעוצה במילוי חובתו כלפיה שאכן דורשת ממנו להקנות לה באופן גמור, וכפי שהעלנו לעיל, ומשכך ג"כ נאמר שמהסתיימה חובתו ונפרדו דרכיהם מסתיימת ההקנאה, אם למפרע מכוח תנאי, אם מכאן ולהבא מכוח "מתנה לזמן", ואז נמצא בזה כדרך הקודמת. אולם ניתן לבוא ולומר שהקנאתו לה את הבגדים חרגה מעבר לחובתו כלפיה שהסתפקה בהשאלת בגדים, אלא יש בה מימד התנדבותי וכמתנה בין שני אוהבים ומשכך אין בפירוק המסגרת כשלעצמו כדי להורות על החזרת מתנותיה, אלא יש צורך לדקדק מאד באותו התנאי של "כי אקני לה, אדעתא למיקם קמיה, אדעתא למשקל ולמפיק לא אקני לה".

והנה אומדנת הבעל הנותן בגדים לאשה שהתאלמנה, זהו המקרה היחיד אליו התייחסה הגמרא במפורש, ויש לעיין מה יהיה הדין אם נשנה את "בגדים" לשאר מתנות, ואם נמיר את "אלמנה" ב"גרושה".

החזר בגדי גרושה

לאור הדברים לעיל, נאמר כי ביחס לשאלה מה יהיה הדין בגרושה, הרי שיהיה הדבר תלוי בשאלה הנ"ל. דכאמור, לפי שתי ההבנות הראשונות לא יהיה חילוק בין אלמנה לגרושה, ובגדיה ישובו אליו.

אולם כתב הר"ף שם וזה לשונו: "ושמענין מינה, דמאן דגריש לאתתיה מדעתא דנפשיה, אין שמין לו מה שעליה, דלאו איהי בעיא למיפק, אלא איהו בעי לאפוקה".

סברת הגמרא כפשוטה וכמשמעה "אדעתא למיקם קמיה" ולא "אדעתא למיפק" עוסקת באשה שקמה והולכת שלא לרצונו. אולם אשה החפצה להמשיך ולעמוד תחת בעלה הרי היא עומדת בקיום תנאו ואומרת "אנא הא קאימנא", ואילו הוא החפץ לגרשה וממילא מתנתו עדיין קיימת ואין עליה להשיבה. והנימוק, כפי שמופיע בלשונם של חלק מהראשונים, "דלאו איהי בעיא למיפק אלא איהו

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

בעי לאפוקה". פרשנות מצמצמת זו לתנאי הבעל יוצאת מתוך הנחה כי יש לאשה "מילה" בתנאי זה, ואין כאן אך ורק חסד שעושה עימה הבעל, אלא יש כאן "נייחא שעבדה ליה אשתו".

וכך עולה מדברי הרמב"ן במלחמות ה' (שם) וזה לשונו:

"אבל מגרש את אשתו כיון שהיא קנתה כדי לעמוד לפניו ועכשיו היא יוצאת בעל כרחיה, תימא: תנו לי בעלי ואעמוד לפניו, דהא לאו למיפק קיימא, ולטיבועין הקנה אותם לה כל זמן שתעמוד לפניו. למה זה דומה? לנותן מתנה לחבירו על מנת שישמשנו, שמתנתו מתנה כיון שהעכבה אינה שלו, והא נמי מתנה גמורה היא."

דברי הרי"ף הללו הביאם גם הרא"ש (כתובות פרק ד' סימן ל"ב) להלכה, ואף הטור באה"ע סימן צ"ט. לאור הדברים הנ"ל נראה, שלמד הרי"ף כי מתנה גמורה נותן הבעל לאשתו בכסותה, ומתנה זו חורגת מעבר למחוייב לה עפ"י דין כאמור.

וכן פסק הרמב"ם (פרק ט"ז מהלכות אישות הלכה ד') בדקדוק לשונו וז"ל:

"ושמין לה כל מה שעליה ופוחתין אותו מכתובתה. אבל אם גירשה לרצונו, גובה בלא שבועה ואין שמין כסות שעליה, שהרי לקחן לה וזכתה בהן והוא רוצה להוציאה, לא היא."

אולם בבעל-המאור ובר"ן (על הרי"ף שם דף כא' ע"א) שהביא את דבריו, חולק על הפוסקים הנ"ל וסובר שגם בגרושה שמין לה את הכסות כאלמנה אף שמגרשה מדעתו. כאמור נראה בסברתו שלמד קצת משתי ההבנות הראשונות שכתבנו, לפיהן מתנתו ניתנה בצמצום כפי שהיה חייב מצד ההלכה, אם כי יש להסתפק אם זו כוונת דבריו שכתב: "דהא אלמנה נמי לאו איהי נפקא אלא מן שמיא מפקו לה, ואפ"ה אמרינן דלא אקני לה אלא אדעתא דמיקם קמיה". נראה מדבריו, יותר שאת מחלוקת הראשונים ניתן לבאר אף כמחלוקת באומדנת הבעל, האם התייחסותו לבגדים אותם נותן לאשתו היא כהתייחסות לתכשיטים שנותן לה שהם דברים הניתנים לצורך התנאות בהם אך ורק כשהיא אשתו, (עיי' בזה להלן) או ששימוש הבגדים נועד אך ורק לצורך שימושה האישי לכיסוי ולחום, בתור 'בן-אדם' ולא בתור "אשתו" ובשל כך אין להם זיקה למוסד הנישואין שלהם. מחלוקת זו באומדנא תבאר אף את מחלוקת בעל-העיטור והמ"מ להלן אם אכן ננקוט שחלוקים הם. מ"מ שיטתו של בעה"מ לא הובאה להלכה.

לאור דברי הראשונים הנ"ל מסתבר, שכאשר יציאת האשה אינה פרי רצון הבעל אלא נאלץ הוא לגרשה, למשל מכוח ההלכה, תצטרך להשיב לו את בגדיה. וכך למד המגיד-משנה מדברי ראשונים אלו. ובח"מ (סימן צט' ס"ק ב') דקדק מדברי המגיד משנה, שאם אין כופין על הבעל לגרש אזי אין שמין אף כשיש לבעל טענה צודקת להתגרש מהאשה, למשל, במקרה בו היא זינתה תחתיו ולכן הוא מגרשה. אולם על מקרה שכזה הביא הטור בסימן צ"ט את בעל העיטור שפסק שכן מפסידה "וכתב בה"ע דווקא שמוציאה מדעתו בלא טענה רק שמוצא אחרת נאה הימנה, אבל סרחה עליו אדעתא דהכי לא אקני לה". והטור לא הביא מי שחולק על בעל-העיטור למרות שנוקט בביטוי המורה כאילו יש כאלו, דכתב "ואפילו לדבריו נראה". דברי בעל העיטור שהובאו בר"ן ונפסקו בשולחן ערוך (שם סעיף א) "אבל בגרושה שגירשה בעלה מדעתו בלא טענה אין שמין לה" – משמע שדווקא בלא טענה אין שמין אבל אם יש לבעל טענה 'שמין' את כסותה לכאורה אינם כסברת המגיד משנה שכל עוד לא כופין את הבעל לתת גט אין שמין את הכסות. אכן החלקת מחוקק ס"ק ב' לומד במ"מ שחולק על בעל העיטור, וכתב שכדברי המגיד משנה נראה גם מדברי הרי"ף והרא"ש, אך הוא כותב שמדברי המחבר משמע שאם יש לו טענה למה הוא מגרשה, מקזים מה שעליה אפילו שהגירושיהם הם לרצונו, ונראה שדעתו נוטה להלכה שרק אם כופין אותו לגרש מחזירה מתנותיה ולא כאשר מגרשה מרצונו גם אם עושה זאת מחמת סיבה מוצדקת.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

אולם הבית שמואל (שם ס"ק ב') יישב את דברי המגיד משנה באופן שלא יחלוק על העיטור. לדבריו, גם המגיד משנה יסכים שכל עוד יש לבעל עילה מוצדקת לתביעתו להתגרש 'שמין'. ומה שהזכיר בדבריו, כאשר כופין אותו לגרש, בא לרבות שאפ"ה שמין מה שעליה, למרות שהוא סיבת הכפייה לגרשו, ולא כדי למעט כשמגרשה ברצונו מסיבה מוצדקת. וזה לשונו:

"ואפשר העיטור איירי אף אם הוא מגרש אותה מ"מ כיון דהיא גרמה שמין, והמגיד איירי אפילו כשהוא הגורם כגון שהוא מאלה שכופין אותו לגרש והיא מבקשת הגט, שמין".

כלומר, המ"מ הוסיף שכל היכא שהכפיה על הגט היא עילת הגירושין, שמין. לפי זה עולה לכאורה שכאשר האשה היא זו שתובעת גירושין ובעלה נענה לה ומגרשה תצטרך להחזיר את בגדיה שנתן לה הבעל, אא"כ נאמר שהיה יכול שלא להיענות לה ומיקרי שהוא מגרשה.

בגדי שבת

ראינו שלדעת רוב הראשונים כאשר גירש אדם את אשתו מרצונו החופשי היא אינה משיבה את בגדיה, אולם ישנה מחלוקת אם בכל בגדיה הדין כן או שמא יש לחלק בין בגדי חול לבגדי שבת. הרשב"א בכתובות שם, והובא אף בר"ן כתב:

"ויש מי שאומר דבגרושה אפילו בגדי שבת אין שמין לה דכולהו אקני לה... בעל לאשתו אקנויי מקני לה בין דחול בין דשבת, ואם הקדיש והעריך עצמו אין לו בכסות אשתו ואפילו דשבת, וכיון שלהן הן אינו יכול למשכנם וליתנם לאחר".

וכן סבר הרא"ש בכתובות שם, אולם הרמב"ם בהל' מלוה ולוה פ"א ה"ה חילק בין בגדי שבת לבגדי חול:

"אין בעל חוב גובה לא מכסות אשתו ובניו של לוה... בד"א בכלי החול, אבל בגדי שבת והמועד גובה אותן בעל חוב. ואין צריך לומר אם היו בהן טבעות וכלי זהב או כסף, שהכל לבעל חובו".

הרי שסבר שבגדי שבת של האשה אינם קנויים לה וממילא יכול בעל חוב לגבות מבגדי שבת של אשתו, שלא כבגדי חול, וכ"כ בשו"ת הריב"ש סי' שא:

"דרוקא בבגדי חול, שאין ב"ח גובה מהן, לפי שקנאתן האשה, כל שלא תצא מדעתו. אבל כבגדי מועד ושבת, לא קנאתן האשה כלל, ולא זיכה אותן לה, ובעל חוב גובה מהן. והוא הדין ששמין אותן לה אפילו בגרושה, כיון שלא קנאתן כלל, ועדיין של בעל הם".

השו"ע בסי' צ"ט סעי' א' פסק כרמב"ם: "אבל גרושה שגירשה בעלה מדעתו בלא טענה, אין שמין לה בגדי חול, אבל של רגל ושל שבת שמין לה".

חילוק זה יסודו שוב באומדנת הבעל לפיה בגדי שבת אלו בגדים ייחודיים המשמשים מעבר לצורך ההתכסות גרידא שהינו שימוש אישי, אלא יש בהם התקשטות וממילא ניתנו מלכתחילה לצורך עמידתה לפניו. יל"ע בהגדרת קטגוריה זו בימינו.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

תכשיטים שניתנו לה

במשנה בב"ב (דף קמ"ו ע"א): "השולח סבלונות לבית חמיו, שלח שם מאה מנה ואכל שם סעודת חתן אפילו בדינר, אינן נגבין, לא אכל שם סעודת חתן, הרי אלו נגבין". דין זה נאמר דווקא בדבר הבלה ומתכלה, אך יתר המתנות חוזרות. הרשב"ם בב"ב בדף קמו. בד"ה 'השולח' ביאר: 'מנהג חתנים לאחר קדושין למחרת שולח לבית חמיו לכבוד אשתו תכשיטין ומיני פירות וכדי יין וכדי שמן ופעמים אוכל שם עמה'... 'אם מת הוא או שמתה היא או שחזר בו ורוצה לגרשה'... אלו מתנות הניתנות מהחתן לכלה מכוח חגיגת ושמחת השדוכין או הקדושין, ואומרת המשנה שבמקרה ולא באו לנישואין הרי מתנות קיימות חוזרות, ואילו דין מתנות המתכלות תלוי בשאלה אם אכל החתן אצל חמיו כי אז נותן הוא את המתנה תמורת אכילתו.

והנה הריב"ש בסי' ש"א, הובא בב"י בסי' צ"ט ביאר:

"חתן הנותן סבלונות תכשיטי כסף וזהב לכלה להתנאות בהם, בין שנתנם בשעת נישואין בין קודם לכן בעודה ארוסה אין זה מתנה גמורה, ואף על פי ששולח ומכריו זה נותן החתן לכלה, אין הכוונה למתנה גמורה. ומעולם לא שמעתי מי שפקפק בדבר לומר, שלא יהיו שמין תכשיטי כסף וזהב, ואפילו בגרושה. ואפילו החולקים עם הרמב"ם לומר דגרושה אין שמין בין בגדי חול בין בגדי שבת, לא חלקו עליו בתכשיטי כסף וזהב, שהרי במתניתין בערכין (דף כד' ע"א) דאחד המקדיש, לא הזכירו אלא מיני מלבוש".

דין התכשיטים שונה מדין כסות, מעבר לעובדה ששמין את הכסות בכתובה, ואילו בתכשיטים היא מחזירה אותם כמות שהם. הרי שחידש הריב"ש, שאף בגרושין שיצאו ביוזמת הבעל אף שכסותה נשארת אצלה מ"מ את התכשיטים היא מחזירה כדין סבלונות הנ"ל ששבים לחתן גם אם הוא זה שחזר בו ולא רצה. הריב"ש הביא ראיה נוספת לשיטתו מדברי הרמב"ם בדין זה של סבלונות, וזו לשונו:

"וכן נראה מלשון הרמב"ם ז"ל (פרק ו מהלכות זכייה ומתנה הלכות כ"א-כ"ג) וזו לשונו: השולח סבלונות לבית חמיו [וכו'] יחזרו הסבלונות כולם חוץ מן המאכל והמשקה וכן כלים... אבל אם היו קיימין חוזר הכל. וגובה אותן בבית דין, שהדבר ידוע שלא שלחם אלא דרך נוי בלבד. חזרה היא בו, חוזר הכל, ואפילו המאכל והמשתה נותנת דמיו בזול שלא נתן לה מתנה זו אלא לדעתו שלא תחזור בו.

הנה נראה מבואר מדבריו ז"ל שהסבלונות שאינן של מאכל ומשקה הם מתנה כל שלא תחזור בו, וכל זה הוא מפני אומדן הדעת. ואין לומר שזה הוא דווקא בעודה ארוסה ולא נתקיימו הנישואין, אבל כשנתקיימו הנישואין מעתה הרי נתקיימה המתנה לגמרי, וכל שכן כשנותן בשעת הנישואין או בתוך ימי חופה, שאם כן היה לו לרב ז"ל לומר "שלא שלח לה אלא על מנת לכונסה" ומדקאמר "אלא דרך נוי בלבד", נראה שאין כאן מתנה כלל. ועוד, שאם היה כאן מתנה, היה לנו לומר דאי הדר ביה איהו לא הדרי, אבל בסבלונות אם היו לשם מתנה כלל היה לנו לומר דלא הדרי אי הדר ביה איהו. וכן כשנותן בשעת נישואין, הדבר ידוע שאין עושין למתנה גמורה, אלא להתקשט ולהתנאות בהם. וגם לפעמים עושין כן לכבוד בעלמא, ומי שאין לו נותן כלים שאולים ומחזירם לאחר הנישואין לבעליהם. וגם לפעמים שולחים קודם אירוסין, שאין שם אלא שידוכים בלבד, ואומרים ומכריזים שנותן החתן לכלה. ובוודאי קודם האירוסין אין שם מתנה כלל וכו' ואומדנא דמוכח הוא שאין נותנים לשום מתנה גמורה. ומעולם לא שמעתי מי שפקפק בדבר לומר שלא יהיו שמין תכשיטי זהב וכסף, ואפילו בגרושה".

כך אף פסק הרמ"א באהע"ז בסי' צ"ט סעי' ב' כדבריו:

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

"ה"ה לאלמנה שנוטלת מתנה כל שאינן דברים שהם מלבושים או תכשיטים העשויין להתנאות בהם. ודוקא שעשאן לה הבעל אבל אחרים שנתנו לה תכשיטים בשעת נשואין, למתנה גמורה נתכוונו הרי הם כנכסי מלוג שלה (ב"ב בשם הריב"ש סימן ש"א)".

מטרת נתנת התכשיטים לאשה הייתה כדי שתתקשט בהם לפניו כאשתו הנשואה וממילא משנפרדו תם תפקידם, כפי שהעירו הב"ש שם סק"ו והח"מ סק"ז, והגר"א ציין שמקורו מב"ב דלעיל.

והנה ה'בית מאיר' בסימן צ"ט סעיף ב' לכאורה השיג על הכרעה זו:

"ואולם כל זה שיטת הריב"ש, ולפום ריהטא אין חולק עליו... אך תימה לי על השו"ע שבב"י מעתיקו ובשו"ע השמיטו, ועם שאני מכיר בחסרוני שאינני כדאי להרהר אחריו, מ"מ אני אומר לענ"ד, הרשב"א פליג עליו וכו", וז"ל הרשב"א בתשובה ח"ג סי' צ"ו מביאו הב"י בסימן נ' ופוסקו בשו"ע "המשדך בתו לחבירו ושלח לו בגדים ותכשיטים, ואח"כ נתבטלו השידוכים בין שחזר האב בין שחזר החתן חייב להחזיר הכל, דכי היכי דהדרי סבלונות דשלח איהו לדידה הכי נמי הדרו מה ששלחה היא לדידה, דאומדן דעת שלא שלחם אלא על מנת שיכניסנה לחופה. וכן כתוב בתשובה אחרת ומסיים שלא שלח אלא על מנת שתינשא בתו, ואפילו נתארסה לא מחל עד שיכניס".

הבין הבית מאיר שהרשב"א חולק על הריב"ש וסובר שרק אם טרם נישאו הסבלונות חוזרים, אולם אם כבר נישאו, הסבלונות אינם חוזרים, מאחר וניתנו על דעת שיינשאו, וכיון שנישאו נתקיים התנאי, ולא על דעת שתעמוד כך עימו. אולם, אף הבית מאיר הכריע לדינא כריב"ש בשל המנהג:

"לכן לענ"ד דין זה צ"ע, אמנם במדינות אלו ובזמנינו זה שכבר הוקבע המנהג על פי עדות הריב"ש ופסק הרמ"א ז"ל ודאי כל השולח ונותן על דעת המנהג נותן, ויש לדון ולהורות כמותם".

והנה כבר העירו, כי אם אכן צודק הבית מאיר כי ישנה מחלוקת בין הריב"ש לרשב"א בשאלת האומדנא במתן התכשיטים לאשה, האם ניתנים כל עוד עומדת תחתיו או ניתנים אם תיכנס לחופה, נמצא לכאורה סתירה בפסקי השו"ע באה"ע ז"ל סי' נ', שכן השו"ע שם בסעי' ג' הביא את דין הרמב"ם והריב"ש:

"השולח סבלונות לבית חמיו, בין מרובין ובין מועטין, בין שאכל שם סעודת ארוסין בין שלא אכל, בין שמת הוא בין שמתה היא, או שחזר בו האיש, יחזרו הסבלונות כולם חוץ מהמאכל והמשתה. וכן מעות וכן כלים מועטים ששלח לה להשתמש שם בבית אביה, אם נשתמשה בהם ובלו או אבדו, אינם משתלמין; אבל אם הוו קיימין, חוזר הכל וגובה אותם בבית דין, שהדבר ידוע שלא שלחם אלא דרך נוי בלבד".

ואילו בהלכה הבאה סעי' ד' פסק את דברי הרשב"א ח"ג סי' צ"ו:

"המשדך בתו לחבירו, ושלח לו בגדים ותכשיטין, ואח"כ נתבטלו השדוכין, וחזר בו החתן או חמיו, יחזיר מה ששלח לו, דכי היכי דהדרי סבלונות דשלח איהו לה, הדרי מאי דשלחה איהי לדידה, דאומדן דעתה הוא שלא שלחה לו אלא על דעת שיכניסנה לחופה".

ולפי זה לאחר שנישאו לא חוזרות המתנות. אלא שע"כ צ"ל שבאמת אין סתירה בין השניים. סעי' ג' עוסק במתנות שהחתן נותן לכלתו ולאשתו, ולגבם אכן קיימת אומדנא שנתנם על מנת ש"יטלו תפקיד" במהלך חייהם המשותפים, כאמור. אולם בסעי' ד' מיירי במתנות החותן והאישה לחתן, ולגביהם ישנה אומדנא, שלא ניתנו אם לא יגיעו לכלל נישואין, אך לאחר שנישאו, התכוונו להשאירם בידי החתן כמתנה גמורה. טעם להבדל בין הדינים, הינו כהבדלי אומדנא נוספים שמצינו

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

בין הבעל לאשה (כבסוגיה בכתובות דף מז' ע"א), לפיהם "ציפיות האשה" מהאיש מועטות מאשר מדידה לדידה שהרי "טב למיטב דן דו".

ז. החזר מתנות אחרות בגרושה שאינה מורדת

עד עתה עסקנו באלמנה וגרושה ביחס למתנות בגדים וביחס לתכשיטים, כעת יש לעיין מה דינם של שאר מתנות שניתנו מהבעל לאשה במהלך שנות הנישואין, האם ניתן להשליך מההלכה שראינו לגבי מתנת אוהב שנעשה שונא שאינן חוזרות וניתנו באופן חלוט ללא קשר למצב הקרבה הנפשית שעלול להשתנות במשך השנים, או שבעל לאשתו שאני.

והנה כתבו הגאונים (הובאו בר"ן כתובות דף כא' ע"א, בבעל העיטור ובבית יוסף) שהמתנה אינה חוזרת גם אם האישה 'סרחה עליו', כל עוד לא חל עליה דין מורדת שמפסידה כתובה ומתנות. וכן פסק הרמ"א (שם סעיף ב') ובנושאי כלים, ולא נמצא מי שחולק בדין זה. סברת הגאונים מבוארת (שם): "דאטו מאן דיהיב מתנה לחבריה ולרחמיה, ערבא בעי למשקל מיניה דרחים ליה לעולם". המתנה אכן ניתנת באופן חלוט ללא תנאי התולה זאת במצב היחסים המצוי ביניהם נכון לשעת נתינתה ובשל כך אין על הנותן להעמיד ערב לשם הבטחת הימשכות אותם יחסים.

דין זה מבואר בהרחבה בריב"ש הנ"ל (סימן ש"א) שהביאו הב"י בס' צ"ט:

"גם מה שאמרת שבנדון זה התכשיטין הם שנתן הבעל לאשתו דרך מתנה, דודאי הבעל שנתן לאשתו מתנה גמורה היא ואין שמין לה, שכן כתבו בשם הגאונים ז"ל. ואם כן כשחתן נותן התכשיטים לכלה ומכריז על ידי שלוחו: "זאת החגורה נותן החתן לכלה" והיא מקבלת אותם – הרי קנאתם במשיכה, ומפני מה לא תקנה אותם האשה? עד כאן תורף דבריך. ואני אומר: מה שכתבו בשם הגאונים ז"ל אמת הוא ומדעתי הוא. מה שמצאת כתוב בעיטור דבגרושה שאין שמין מה שעליה – דווקא מדעתא דנפשיה, שמצא אחרת נאה הימנה, אבל אם סרחה עליו – אדעתא דהכי לא אקני לה. ועוד כתבו דשדרו ממתכתא דמאן דכתב מתנה לאשתו בשעת נישואין ומגרש לה לא אמרינן כי אקני לה אדעתא למיקם קמיה, דאלא מעתה מאן דיהיב מתנה למאן דרחים ליה – ערבא בעי למשקל מיניה דרחים ליה לעולם? והכי נמי דמאן דיהיב ליה מתנה לרחמיה, ונפל ביניהון איכסא [מריבה] הדרא מתנה? הא לאו טעמא הוא. ועוד כך עושים רבותינו ז"ל הראשונים וכל דיני דמתיבתא וכו'. ע"כ בעיטור. וכל זה אמת ונכון, אבל אין דבריהם אלא בנותן קרקע או מעות או אפילו שאר מיטלטלין שאינן לא מלבושין ולא תכשיטים ללבוש ולהתנאות בהן, ואינן בכלל "מה שעליה", כגון אותן שנהגו לכתוב מתנה לחוד בשעת נישואין וזה נגבה בין באלמנות בין בגרושין כל שאינה מורדת בו, דלא גרע מתוספת שהוסיף לה בכתובתה וכו' אבל החתן הנותן סבלונות תכשיטי כסף וזהב לכלה להתנאות בהם, בין שנתנם בשעת נישואין בין קודם לכן בעודה ארוסה, אין זה מתנה גמורה. ואף על פי ששולח ומכריז זה נותן החתן לכלה, אין הכוונה למתנה גמורה, דהא קיימא לן דבין מת הוא בין מתה היא, ואפילו הדר ביה איהו מוהרי הדרי, ואפילו אכל שם סעודת חתן, כל שאינם של מאכל ומשתה. והטעם הוא משום דלאו למתנה גמורה איכוון, אלא להתנאות בהם בין בעודה בבית אביה בין אחר שתבוא לבית בעלה. וכדבר של מאכל ומשתה, דעתו הוא למתנה גמורה, כדי שלא תחזור בה היא".

הריב"ש מלמדנו שדין מתנות עליהם דיברו הגאונים, שונים הם מדין כסות ותכשיטים. תכשיטים נועדו לקישוט האשה לעיני בעלה, ולא מעבר לכך, ממילא בעת היפרדותם תם ייעודם ועליהם לחזור אליו, ללא חשיבות לשאלה מי יזם את הגירושין, משא"כ מתנות שנועדו לשימוש

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

אישי של האשה אין להם תלות בחיי הנישואין המשותפים. ואף מוסף, כי אשה שסרחה תחתיו אין דינה כמורדת המפסידה מתנותיה.

פסק בשו"ע סימן צ"ט ס"ב :

"הנותן מתנה לאשתו אע"פ שהוא מגרשה מדעתו זכתה במתנתה".

והנה מש"כ השו"ע "מגרשה מדעתו" ק"ק שהרי אז גם זכתה בבגדים שעליה ולא רק בשאר מתנות וא"כ מה הייחוד כאן של שאר מתנות? אלא שהרמ"א גורס "מדעתה", שאז לבה"ע הפסידה מלבושיה. וזה לשונו :

"הגה: נראה לי כאן טעות, אלא כך ראוי להיות: אף על פי שמגרשה שלא מדעתה, כגון שסרחה עליו, אפילו הכי מתנתו שלה". (הגירסה ברמ"א עפ"י הח"מ היא שאפילו אם הוא מגרש את אשתו בטענה שסרחה עליו ועפ"י הט"ז היא או שמגרש אותה שלא מדעתו בגלל שסרחה עליו, המתנות שלה).

נמצא שאף שמה רוב הראשונים פסקו כי גרושה אינה צריכה להשיב את בגדיה וכן פסק השו"ע, והדגישו זאת כהלכה בפני עצמה ולא ראו זאת כמובן מאיליו מכוח ההלכה שגרושה אינה צריכה להשיב מתנותיה. כמו"כ, למרות שאלמנה צריכה להשיב בגדיה מ"מ את מתנותיה אי"צ להשיב, כל זה מחמת הטעם שהביא הריב"ש וביארו הח"מ שם סק"ז, וזה לשונו :

"הטעם דבשלמא בגדים ותכשיטים שעושיין להתנאות בה האשה אין דעתו למתנה גמורה רק שתתקשט בהם כל זמן שהיא תחתיו, אבל אם תסרח עליו אדעתא למשקל ולמיפק לא אקני לה. אבל הנותן לאשתו קרקע או מעות או אפי' שאר מטלטלין שאינן ראויים ללבוש ולהתנאות, זה נגבה בין באלמנות בין בגירושיין כל שאינה מורדת בו, דלא גרע מתוספות שליש שמוסיף לה בכתובתה, דאטו מאן דיהיב מתנה לחבריה ולרחמיה ערבא בעי למשקל מיניה דרחים ליה לעולם".

נמצא שמתנה שאופייה הוא כזה שנועדה לשרת את חיי הנישואין, יש הגבלה בניתנה ואמורה לחזור עם סיום הנישואין, לעומת מתנה שניתנה כמתנה אישית סיבתה היא האהבה שביניהם ואף אם בטלה אהבה לא בטלה מתנה ככל מתנות אוהב.

והנה לעיל הרחבנו במשמעות הביטוי "סרחה" שבדברי הגאונים והרמ"א והאם כולל הוא מצב שהאשה זינתה תחתיו, מ"מ גם אם נשלול זאת ונצמצם את משמעותו מ"מ ברור הוא כי בסכסוך הקיים בין שני בני זוג הבאים להיפרד לא תצטרך האשה להשיב מתנותיה מסוג זה.

טעם נוסף לחלק בין בגדים לשאר מתנות מופיע ברמב"ן לכתובות דף ס"ג ע"ב וכן הרמ"ה לב"ב דף נ"א ע"ב, לפיו בגדים חייב לתת לה מכוח חיוב "כסות", אז האומדנא היא שלא רצה לתת לה במתנה גמורה אלא רק לצאת ידי חובתו. משא"כ בנותן מתנות שאינו חייב לתת לה כוונתו לתת במתנה גמורה.

ברם אם התברר שהנישואין היו אסורים מלכתחילה, וכי האישה היתה אסורה על הבעל עוד טרום הנישואין, אזי אמרינן שהמתנות היו בטעות, וכן הוא בדברי החת"ס ח"ג אבה"ע"ז א ס"י קמ"א, שבנה את יסודו על דין תוספת כתובה שניתנת בשל חיבת ביאה :

"מ"מ נ"ל בנושא אשה בחזקת כשרות ונותן לה מתנות, ואח"כ נודע שהיא אסורה עליו מכבר קודם נישואי, כגון שזנתה מרצונה בין אירוסין לנישואין או שנבעלה לפסול כהונה בהיותה פנויה ובעלה כהן... נ"ל, שכל המתנות חוזרות להבעל. דהכא לא שייך סברת הגאונים הנ"ל, דהרי ודאי מאן דיהיב מתנה לחברו בחזקת שהוא אוהבו ונמצא דבאותו שעה לא הי' אוהבו, בודאי חוזרת המתנה דה"ל טעות".

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ומהאי טעמא כתב החת"ס שם בהמשך, כי אם היו בה מומין שלא ידע מהם, הרי הוא נשאה בטעות והמתנות ניתנו בטעות, ועל כן הם חוזרות לבעל. וכן הביא הפת"ש בסי' צ"ט ס"ק ז'. ברם בפסקי דין רבניים ח"ה עמו' 278 סברו הגר"ע הדאיה, הגרי"ש אלישיב והגר"ב ז'ולטי שדווקא אם הנישואין והקידושין לא תפסו, אז אמרינן שאין מתנת חייבת ביאה תקיפה, אך אם אסורה עליו בלאו, המתנה לא חוזרת, ודלא כחת"ס שסבר שאף שבחייבי לאויין סבר שלא חוזרת, וכך כתבו:

"ובעיקר הדבר מה שכתב החת"ס שבעל הנותן מתנה לאשתו אומדנא היא שלא נתן לה אלא משום חייבת ביאה, לכאורה יש לדון ע"ז... משא"כ לענין מתנות שבעל נותן לאשתו, משום שהיא אשתו הוא נותן לה, ואם נתברר שאין לו בה תפיסת קדושין ואיננה אשתו כלל הרי זה מתנה בטעות וחוזרת".

האם דירה כתכשיטים

והנה חזינן שיש הבדל בין מתנת תכשיטים לשאר מתנות ביחס לגרושה שלא מתוך מרד, ושתי סיבות ראינו בדברי הראשונים. כעת עלינו לדון מה ביחס למתנת דירה שהאשה מקבלת, האם יש לדמותה לתכשיטים ותשוב עם הגרושין, אם לאו.

והנה ראיתי את דברי מו"ר הגר"ש ישראלי זצ"ל ב"משפטי שאול" סימן י"ח שכתב:

"אולם נראים הדברים שחילוק זה בין בגדים ותכשיטים לשאר מתנות הוא בדברים שהם ניתנו לשימושה של האשה בלבד, שבזה בא חידוש ההלכה שבגדים ותכשיטים, למרות שהם ניתנו לשימושה מכל מקום גם הבעל נהנה מזה שמתקשטת בהם, על כן קיימת בזה האומדנא שלא נתן לה אלא על מנת למיקם קמיה ולא על מנת למיפק. מה שאין כן דברים שגם כשנתנם לאשה היו מיועדים לשימושם המשותף, בזה הדבר פשוט ואינו צריך לפנים, שלא נתנם לה על מנת שתנשלו מהם כשתצא ממנו. וזהו הנידון שלנו, שהרי ברור הדבר [ש]כשרשם על שמה את חלקו בדירה לא היתה כוונתו שלא ימשיך להשתמש בדירה כמו לפני הרישום, שהרי אין לו מדור אחר, והיעלה על הדעת, שיתן אדם הדירה אשר גר בה וילך וינוע לחפש קורת גג לראשו?".

סברא זו שכתב הינה מבוססת עפ"י סברת הריב"ש בתכשיטים, ולפיה אינה סברא שנאמרה בתכשיטים דווקא, אלא הוא הדין בכל מתנה שנועדה לצורך שימוש משותף ששייכת בה הסברה "כי אקני לה אדעתא למיקם קמיה, אדעתא למשקל ומיפק לא אקני לה". לפי"ז לכאורה גם מתנת דירה למגורים נועדה לשימוש משותף במהלך חיי הנישואין וכוונת נותן המתנה לתת בתנאי שחיי הנישואין מתקיימים, ולא בזמן שמקבל המתנה מפרק את חיי הנישואין.

בפס"ד אחר של ביה"ד באר שבע (פד"ר כרך ו', עמ' 31 בהרכב הרבנים הגאונים קושילבסקי, הרה"ג אליהו והרה"ג נברוצקי) פסקו באותו אופן. אולם ביארו את החילוק בין מלבושים ותכשיטים לשאר מתנות עפ"י החילוק האחר אותו הבאנו לעיל מדברי הרמב"ן והרמ"ה, אף כי לא הזכירו אותם בדבריהם וז"ל:

"והביאור הוא דאם הוא נותן לה מתנה מה שהוא חייב לתת, כגון מלבושים ותכשיטים אעפ"י שאינו מחויב לתת בתור מתנה, מ"מ כיון שהוא צריך לתת לה את זה, וגם הוא נהנה מזה שהיא מתקשטת לפניו אעפ"י שאינו מחויב בזה במיוחד, אמדינן לדעתיה דכוונתו היתה לתת רק כל זמן שעומדת לפניו שזו היתה מטרת מתנתו, ולא למישקל ולמיפק. ואם כן בנידון דידן שנתן לה חצי דירה על שמה ובעל הרי חייב לתת מדור לאשתו, הדין נותן שגם בזה נאמר שכל כוונת מתנתו היתה רק כל זמן שתעמוד לפניו שאז הוא מחויב לתת לה מדור וגם הוא נהנה שיש לה מדור אבל לא אדעתא למישקל ולמיפק (אולם ביה"ד כתב זאת

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

להלכה ולא למעשה משום שזה דבר שלא נזכר בפוסקים, ונראה שבתי הדין נוהגים להגבות לאשה מחצית הדירה גם באופן זה".

נפ"מ בין שני ההסברים תהיה בציור ההפוך, ובו האשה תרשום חצי דירה על שם הבעל. דאם נלך לפי הטעם האחרון, הרי שמכיוון והיא אינה חייבת במדורו מתנתה לא תחזור, מה שאין כן לפי סברת הריב"ש הרי שגם באופן שהאשה רשמה הדירה על שם הבעל מתנתה חוזרת משום שהיא ניתנה למטרת הנישואין.

אולם הסברם של הגאונים הנ"ל קשה לי לקבלו, שכן רישום דירה בטאבו ע"ש האשה חורג בהרבה מחיובו במדור, אמנם בפס"ד הנ"ל מבאר-שבע התייחסו לנקודה זו וכתבו "וא"כ במדור דחייב לתת לה אעפ"י שאינו מחויב לרשום על שמה, מ"מ גם במלבושים ותכשיטין אינו מחויב לתת לה במתנה גמורה, מ"מ אנו אומדין את דעתו דכיון דמטרת המתנה היתה בגלל החיוב שיש עליו... אינו נותן אלא אדעתא למיקם קמי' ואינה מתנה גמורה", אולם ההשוואה שעשו לבגדים ותכשיטים שנתן לה במתנה גמורה קשה מאד, שכן בבגד ותכשיט בפועל אין אחיזת יד לבעל דהם על גוף האשה, לכן נותן לה ומצאתי את שאהבה נפשי בפס"ד של הגרמ"מ פרבשטיין שליט"א (פד"ר חלק ט"ז עמוד 249) ואצטט את דבריו שאף אני סבור כמותו בכל מה שאצטט:

"ולכאורה כשבעל נותן לאשתו דירה הרי המדור הוא לצורך הנישואין ולצורך החיים המשותפים, והיה מקום לומר שדין המדור כדין תכשיטים, וכשפקעו הנישואין תחזור מתנתו. ונראה שאין זה נכון מפני שבבגדים ותכשיטים כדי שישמשו את החיים המשותפים צריך הבעל לתת אותם לאשה, ולפיכך אנו מניחים שלא נתן לה אלא כדי להתנאות לפניו. אבל הדיור יכול לשמש לצורך החיים המשותפים גם בלא שיקנה אותו הבעל לאשה ובלא שירשם על שמה, וא"כ אין להקנאה שום קשר לדיור בפועל ועלינו לדון אותה ככל מתנה שנתן בעל לאשתו, עדיין היה מקום לדון אף שאין ראייה מתכשיטים שנעשה אומדנא מדעתנו ונאמר שברור הדבר שלא התכוונו הבעל והאב לתת במתנה דירה לאשה ולא כתב על שמה אלא מפני הנוהג ולכבודה. וכן כתב הגר"ש שפירא שליט"א אב"ד ירושלים בפס"ד שניתן בביה"ד האזורי בירושלים טבת תשנ"א: 'עוד נראה כיון שנוהגים היום לכתוב דירה ע"ש שני בני הזוג אפילו אם אחר נתן את כל הכסף אין ראייה ממה שרושמים הדירה ע"ש שניהם שנותן חצי מתנה זאת משום שכותבים כן מפני המנהג ואין כוונה לתת מתנה והגע עצמך שמעשים בכל יום שאבי האשה נותן הכל הדירה והרהיטים והדירה נרשמת מחצית ע"ש הבעל האם מסתבר לומר שהרהיטים שנקנו בדמים מועטים אינם מתנה אלא נכסי מלוג ואילו הדירה שנקנתה בדמים מרובים מחצית הינה מתנה ודאי שדבר זה אינו מסתבר' עכ"ל. ונראה שא"א מכח אומדנא זאת להוציא מיד הבת כיון שכבר התברר שלהפקיע מהכלה כשהדירה רשומה על שמה הרי זו הוצאה ממוחזק כדי להוציא ממוחזק על ידי אומדנא על האומדנא להיות ודאית וזה לא עלה על דעת אדם מעולם לומר שכל בעל או אב הכותב דירה על שם בני הזוג אין כוונתו לתתה אלא לאחד מהם בלבד, ונראה שאפילו בלא מוחזקות אין כאן אפילו ספק אומדנא מפני שכל אדם יודע שרישום בחוזה וק"ו בספרי האחוזה מהוה הקנאה ולא עלה על דעת אב מעולם אם מת בנו לתבוע את הדירה ולהוציא את האלמנה מן הדירה בטענה שהוא קנה את הדירה רק עבור בנו, אלא כל טענות האב או הבעל נובעות מהסכסוך שבין בני הזוג, ודעתם היא שעל דעת שיתגרשו לא נתנו את הדירה לאשה וטענה זו אע"פ שהיא אומדנא אמיתית אי אפשר מכוחה להפקיע את המתנה וכפי שהאריכו לפסוק בכמה וכמה פס"ד דבעל הנותן מתנה לאשתו אע"פ שמוציאה מחמת שמרחה עליו אין האשה חייבת להחזיר מתנות שנתן לה ע"י בזה בפד"ר כרך ד' עט' וכרך ח' עמ' וכרך י"א עט' ועוד וק"ו באב שנתן מתנה ובני הזוג התגרשו שאינו יכול לתבוע את מתנתו בחזרה ע"י בזה בשו"ת דדיב"ש סי' ש"א ובשו"ת רא"מ סי' ט"ז ועוד הרבה אחרונים ובעז"ה נרחיב עוד בזה. והראיה שהביא האב"ד שליט"א מהרהיטים אפשר לדחותה לפי

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

שהיא הנותנת הרהיטים בודאי אינם ניתנים בתורת רכוש לזוג אלא כדי שהם ישתמשו בהם במשך חיי הנישואין ואין כל סיבה להקנות אותם בתורת מתנה לשני בני הזוג, ולפיכך כשמגיע זמן גרושין ושוב אינם עומדים לשימוש בני הזוג ובשעה זו אנו מתייחסים אליהם בתורת רכוש אפשר שהם שייכים רק לצד שקנה אותם, אבל הדירה הקנויה הכל מתייחסים אליה לא רק כאל מקום שימוש ודיור אלא כאל רכוש והצד המקבל דירה לפעמים מכנים את השיקול שכתוצאה מהנישואין יקבל רכוש בצורת דירה במערכת השיקולים וההכרעה על הנישואין.

ת. האם מתנת דירה דינה כ'מתנה לחוד'

יל"ע האם מתנת דירה שנרשמה בטאבו דינה כ'מתנה לחוד' שניתנה באופן חלוט או לא ואת"ל שדינה כמתנה שניתנה באופן חלוט האם מתנה שכזו מורדת צריכה להחזיר.

הראשונים מתייחסים לסוג מתנה שהיה נהוג בזמנם לתת והייתה נקראת "מתנה לחוד", נוהג זה היה מצוי בספרד, ובה מעבר לתוספת הכתובה היה כותב הבעל "מתנה לחוד". מתנה זו ניתנה בכל מיני לשונות של ייפוי כוח, מתנה זו ניתנה לגבות מחיים ולא חלים עליה דיני כתובה. לדוגמה, עיין במה שכתב המאירי בחידושו למסכת כתובות (נד ע"ב) וזו לשונו: "נהגו מקצת מקומות של ספרד שכותבין לנשותיהן בשעת נישואין מתנה לחוד, וכותבין בה שתהא רשאה ליתנה לכל מי שתרצה או למכרה אפילו בחייו". וכ"כ הרשב"א בתשובה (חלק ב' סימן קי"ב, הנ"ל) ביחס למתנה כזו: "שהרי נתן להמתנה גמורה חתוכה וחלוטה וסלק כל זכותו ורשותו מעל מתנה זו ונתן לה רשות ליתן ולהוריש לכל מי שתרצה." מתנה חלוטה, שבה הבעל מסלק זכותו ורשותו ממתנה זו ונותן לאישה ליתן למכור או להוריש לכל מי שתחפוץ (עיין בספר השטרות לר"י ברצלוני סימן ל"ז).

יש לעיין, האם מתנת דירה שנרשמה בטאבו כך שהאשה לכאורה יכולה למכור ולעשות איתה מה שרוצה, מתנה שתוכל למכור אותה בתוך חיי הנישואין, (בניגוד למתנה רגילה שאינה יכולה למכור כי זה נכסי מילוג), האם מתנה זו בגדר המתנה החלוטה שעליה דיברו הראשונים. וודאי הוא שכאשר הבעל רושם את מחצית הדירה בטאבו על שם אשתו הוא אינו מוסיף ייפוי כוח למתנה וכותב מפורשות שהוא נותן לה לעשות בה ככל אשר תחפוץ, אולם אם ננקוט שעצם העובדה שהדירה רשומה על שם האישה מקנה לה זכות זו – להוריש או למכור או לתת לכל מי שתחפוץ, ממילא רישום הדירה ע"י הבעל לאשתו מהווה הסכמה לכך ונעשית מתנה חלוטה.

נלענ"ד כי התשובה חיובית, ואף אם ישנן הגבלות כאלו ואחרות על האשה בכוחה למכור את חצי הדירה, כגון צו דיספוזיציה שיכול להוציא הבעל, כל אלו אינן אלא עכובים חיצוניים שאינם מהווים בעצם פגיעה בבעלות האשה על חצי הדירה וכשם שחיובי מסים שעליה לשלם וכדו', או "דינא דבר-מצרא" המעכב מוכר מלמכור למי שיחפוץ אינם מהווים הגבלה בבעלות.

אולם השאלה היא כיצד יש לפסוק בדין מתנת לחוד האם גם היא חוזרת ע"י מורדת.

והנה בהמשך דבריו הנ"ל כתב הרמב"ן שם בכתובות דף ס"ג ע"ב:

"בחיבור אחד שבתשובות רב האי ורבינו אלפסי הכי דייני דאפילו במתנה לחוד דבתר נישואין מפסדה, ואיכא לדחוקי דקא משמע לן התם תוספת וכל שכן מתנה, דאומדן דעת הוא דמפסדה, אלא אם כן כתב לה שקבל על עצמו שאפילו תמרוד תטול כמו שאמר הרב בן מיגש ז"ל, דהתם תנאי ממון הוא וקיים וכו' ואין זה צריך לפנים".

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

לפיו אף כשנתן לה אותן מתנות חלוטות הנקראות מתנות "לחוד", כאשר מרדה הפסדייתן ולומד זאת בכ"ש מהפסד תוספת הכתובה ומאותו הטעם "דאקני לה אדעתא למיקם קמיה ולא למיפק", אא"כ פירש לה שאותה מתנה שנתן לה תישאר אצלה גם אם תמרוד שהרי תנאי שבממון קיים.

כשיטת הרמב"ן כתב גם הרשב"א בחידושי לכתובות (ס"ג ע"ב, ס"ד ע"א) בסוגיית מורדת:

"בתשובות רבינו האי גאון ז"ל ורבינו אלפסי ז"ל וכו' דאפילו מתנה לחוד דבתר נשואין מפסדא וכן דעת ה"ר יוסף הלוי אבן מגאש ז"ל וכו' דאדעתא למישקל ומיפק לא יהב לה".

והנה אף שכאמור זו שיטת הרשב"א בחידושי מ"מ מצינו מספר תשובות לרשב"א בהן נוקט הרשב"א עמדה שונה ולפיה מתנה לחוד אינה חוזרת אף במרידה וכבר באבני מילואים (סימן עז' ס"ק יא') עמד על סתירה זו בדעת הרשב"א. וכתב שהרשב"א חזר בו וז"ל האבני מילואים:

"אלא דלפי מה דמשמע מדברי הרשב"א נראה דאפילו היכא דהפסידה כתובתה במורדת מכל מקום לא הפסידה המתנה, ואלו בדברי הרב המגיד מפורש דאחר י"ב חודש מפסדה הכתובה וגם המתנה, וצ"ע. שוב ראיתי בחידושי הרשב"א שם וזו לשונו ומצאתי בחיבור אחד שבתשובת רב האי ורב אלפס הכי דייני דאפילו במתנה לחוד דבתר נשואין מפסדי ואיכא לדחוקי דקא משמע לן התם תוספת וכל שכן מתנה, דאומדן דעת הוא דמפסדי, אלא אם כן כתב לה שקיבל על עצמו שאפילו תמרוד תטול כמו שאמר הרב בן מיגש ז"ל דהתם תנאי ממון הוא וקיים ואין זה צריך לפנים" עכ"ל.

הרי שהודה הרשב"א וקיבל דבריהם אם כן אפילו במגרש תוך י"ב חודש דכתובה לא מפסדה אבל מתנה מפסדה משום דלא יהיב אלא אדעתא למיקם קמיה". וכן כתב הרשב"א בחידושי למסכת כתובות בסוגיית מורדת (דף סג ע"ב, הובא לעיל בקיצור) וזו לשונו:

"ומיהו בתשובות רבינו האי גאון ורבינו אלפסי ז"ל נמצא שדנו דאפילו מתנה לחוד דבתר נשואין מפסדא, וכן דעת ה"ר יוסף הלוי אבן מגאש ז"ל. ולפי דבריהם איכא למימר דהתם קא משמע לן דאפילו תוספת מפסדת וכל שכן מתנה שנתן לה הוא דאדעתא למישקל ומיפק לא יהב להוכן תירץ לדעתם הרמב"ן נ"ר".

והנה נתבונן בתשובות הרשב"א חלק ב סימן קיב ונצטט קטע מדבריו:

"ולענין המתנה ששאלת ואמרת שהמנהג בעירכם שהיוצאה מדעתה מבעלה אינה נוטלת משל בעלה כלום. וככה דנין דייניכם וכמו שכתב הרב אלפסי ז"ל בפרק אף על פיו אמרת שאפילו מי שנתן לאשתו קרקע או מטלטלין וכתב לה שהוא נותן "מתנה גמורה מעכשו שרירא וקיימא חתוכה וחלוטה לעשות בה כל חפצת נפשה בין שתעמוד עמו בשלום בין שתמרוד בו, ותהיה מתנתה כאילו נתנה לעובר ארחה ויהיה רשות בידה להחליף ולמכור להוריש ולתת לכל מי שתרצה, ולא שיירתי בה לעצמי שום שיור בעולם וסלקתי עצמי ורשותי וזכותי מעל מתנה זו סלוק גמור" – עם כל זה הגיעה לכם תשובת הרב הגדול רבינו מאיר ז"ל מטוליטולה שאם נתגרשה בגט מרצונה שאין לה באותה מתנה כלום משום דאמור רבנן דאדעתא למישקל ומיפקי לא יהיב לה. ומאי דכתב לה "בין שתעמוד עמי בשלום בין במרדות" – לא מרד בגט קאמר אלא מרד ממלאכה או מתשמיש קאמר וחזק הרב ז"ל דבריו ממה שכתוב בשטר המתנה "והודענו דבמתנה זו שאין לו כלום בה כדאמור רבנן במתנה 'קנתה ואין הבעל אוכל פירות'". ואמר הרב ז"ל: מכאן למדנו שלא נתן אלא על דעת רבנן שתשב עמו, אבל על דעת שתצא ותטול לא נתן לה. ואמרת עוד שחזרתם ושאלתם את פי מורי הרב רבינו יונה ז"ל והשיב שהמתנה קיימת אפילו תמרוד בו בגט. דע שהדברים נראין לי ברורין כדברי מורי הרב רבינו יונה ז"ל, שהרי נתן לה מתנה גמורה חתוכה וחלוטה וסלק כל זכותו ורשותו ומעל מתנה זו ונתן לה רשות ליתן

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ולהוריש לכל מי שתרצה. ואני תמה על דברי הרב רבי מאירז"ל שהביא ראיה ממה שאמרו ז"ל "אדעתא למשקל ומיפק לא יהב לה", שאם כן אפילו נתאלמנה נמי לא תטול דאדעתא למשקל ומיפק לאחרינא לא יהב לה. דהא עיקר מה שאמרו ז"ל גבי אלמנה הוא שאמרו בפלוגתא דרב ושמואל דאמרי בשלהי פרק נערה שנתפתתה: אלמנה – רב אמר: שמין מה שעליה ושמואל אמר: אין שמין מה שעליה. אמר רבא אמר רב נחמן: אף על גב דתנן במתניתין כותיה דשמואל הלכתא כותיה דרב, דתנן: "אחד המקדיש ואחד המעריך את עצמו אין לו בכסות אשתו ולא בכסות בניו ולא בצבע שצבע לשמן ולא בסנדלין חדשים שלקחן לשמן ולא בכלים חדשים שלקחן לשמן." אמר ליה רבא לרב נחמן: וכי מאחר דתנן במתניתין כותיה דשמואל אמאי הלכתא כותיה דרבמאי טעמא, כי אקני להוכו' אם כן אף אנו נאמר כן, ובכל מה שהבעל נותן לאשתו, שאם נתאלמנה שמין לה מה שנתן לה דאדעתא למיפק לאחרינא לא יהב לה. והנה הרב מורה שאם מכרה ונתנה קיים אם גרשה הוא או מת הוא בחייה כמו שבא בתשובתו אשר כתבת. וכן הוא באמת שהרי שנינו: אף על פי שאמרו בתולה גובה מאתים ואלמנה מנה רצה להוסיף אפילו מאה מנה מוסיף. נתאלמנה או נתגרשה בין מן הארוסין בין מן הנשואין גובה את הכל. ואמאי, נימא "אדעתא למיפק לאחרינא לא יהב לה" אלא: לא נאמרו דברים הללו אלא בדברים שהיא מתנאה בהם לפניו או שמשמשת בהן בעודה עמו. כבגדים ומיני צבועין ותכשיטין וסנדלין וכיוצא בהן, שעל דעת שתתנאה בהם לפניו או שתשמש בהן בעודה משמשת לפניו נתן לה מן הסתם. אבל במטלטלין אחרים אי נמי מעות וקרקעות שנתן לה ואי נמי כל דבר שנתן לה במתנה גמורה אין שמין לה כלל, דהיינו מתניתין דאף על פי. וכן בלקיט שאין שמין לו מה שנתן לו במתנה גמורה חוץ ממה שעליו ומן הטעם שאמרנו. ובאמת שהמורדת ויוצאת בגט מדעתה בתקנת הגאונים ז"ל אינה נוטלת כלום משל בעל ואפילו מנה מאתים כדעת הגאונים ז"ל, וכמו שכתב הרבז"ל [הרי"ף] בהלכות דקנסין לה בדידיה. אבל מכל מקום מה שנתן לה במתנה גמורה מתנה מוחלטת מעכשיו, שהיא יכולה לתת עכשו לכל מי שתרצה – בזה לא אמרו, אלא מוכרת ונותנת וקיים בין יוצאה לדעתה בין יוצאה שלא לדעתה. וזהו שנראה לי בענין המתנות הללו. ומה שכתב בשטר המתנה "והודיענוהו שכל הנותן מתנה לחוד לאשתו כאלו נתנה וכדלעיל לעובר ארח – שתטול אותה ממך כל זמן שתרצה ותקנה מה שתרצה, ואין לך בה כלום כדאמור רבנן 'קנתה ואין הבעל אוכל פירות'" – איני רואה מכאן ראייה לגרע כח מתנתה כלל ולומר שלא תהא מתנתה אלא כל שהיא יושבת תחתיו כי זה ליפוי כח כתב כן, שאפילו בפירות לא יהא לו שום זכות, שלא תאמר יאכל הבעל פירות וכיוצא בזה. סוף דבר במה שהוסיף לה ומרחיב לשון הזכיות איני רואה שיהא בו גרעון לה. ומכל מקום מה ששאלת לדעת הרב רבי מאיר ז"ל: מי שהוסיף עוד בלשון מתנתו וכתב: "כל זמן שתרצה היא וכל מה שתרצה היא בין בחיי בין לאחר מיתתי בין בחייה בין לאחר מותה בין כשהיא ברשותי בין ח"ו תמרוד בי", אם יהיה כח מתנה זו יפה מכח שאר מתנת מתנות שאין כתוב בהן "בין כשהיא ברשותי בין ח"ו תמרוד בי" – נראה שאין זה מוציא מידי אותו חשש שכתב הרב ז"ל כי מאחר שהוא סבור שיד בעל השטר על התנתונה אפילו בכיוצא בזה ונדרחוק הלשון לגרע כח המתנה, אף אנו נאמר כי פירוש "ברשותי" שלא מרדה בתשמישו ומלאכתו. ופירוש "בין תמרוד בי" שתמרוד בתשמישו ומלאכתו. אבל אינו נראה כן כמו שאמרתי".

בתשובה זו חלק הרשב"א על הרמ"ה, שסבר שאף במתנה לחוד חוזרת המתנה כאשר האשה מרדה, ואפילו התנה עימה במפורש שהמתנה חלוטה גם אם תמרוד בו, ואילו לרשב"א אם הייתה התנאה מפורשת אין המתנה חוזרת.

עוד לרשב"א תשובה נוספת (חלק ד' סימן נ"ב) שכתב:

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

“שאלת: מורדת שאמרה “מאס עלי” ובית דין נתנו לה י”ב חדש, והבעל כתב מתנה לחוד בשעה שנשאה וכתוב בה שתוכל לגבות ממנו כל זמן שתמצא, והבעל מתיירא שמא תתנה לאחר קודם זמן זה או שתתרעם ממנו בערכאות של גויים ויפסיד הבעל ממונו: היש מן הדין שיכריחוה בית דין למסור להם המתנה או לא, דילמא תתרצה לבעלה תוך הזמן? תשובה: איני רואה שתהא חייבת היא למסור זכויותיה תוך י”ב חדש שנתנו לה, מכמה טעמים: חדא, שהאומרת “מאס עלי” אין כופין אותה תוך הזמן הזה, ואם אתה כופה ליתן זכויותיה – אתה כופה אותה מעכשיו. ועוד, שהמתנות שאדם נותן לאשתו תלויות במנהג המקומות. ומדעתי שמנהג מקומכם לפי הנשמע שהבעל כותב שתוכל לגבות וליתן אפילו לאחרים כל זמן שתמצא, ולפי המנהג היה המתנה גמורה ולא לכבוד בעלמא. ויכולה האשה מן הדין לגבות וליתן מעתה. ואם כן הרי זה רצה לזווק בנכסיו בשעה שכתב, וגובה ונותנת ואפילו תתגרש. ואין אומרים בכי הא “אדעתא למשקל ומיפק מיניה לא יהיב לה” ואם כן מעכשיו יכולה היא ליתן לכל מי שתמצא. הגע עצמך, אילו גבתה והוציאה לעצמה או שנתנה לאחרים ואחר כך אמרה “מאס עלי” או מרדה מרד בעלמא – הנחייב אותה לשלם מנכסים שנפלו לה לאחר שמרדה ונתגרשה? ואם אינה יכולה לגבות וליתן לאחר כל שהיא מורדת או שמתגרשת, דאדעתא דלמשקל ומיפק לא יהיב לה, כי נתנה לאחר מאי מהנה לה, דלא עדיף מאן דאתי מחמתה מינה? ואי משום חשש שמא תעבור ותתבע בערכאות – אין חוששין שמא תעבור, ואף אם תעבור – כל שלא נתן לה הבעל אדעתא למשקל ומיפק אף בערכאות לא תוכל לגבות, שאין כח שטרות וחוב ומתנה עשוין בגופן שלנו יפין בערכאותיהם יתר ממה שהם בדיננו, סוף דבר, איני רואה שתהא זו חייבת למסור זכויותיה ביד בית דין לא מתנה ולא כתובתה, שאם אתה אומר אף כתובתה חייבת למסור ביד בית דין. גם כאן כתב הרשב”א שמתנה לחוד אינה חוזרת במרידה שהרי ניתנה ללא התנאה כלל והבעל “רצה לזווק בנכסיו”. עוד בה שלישייה לרשב”א בתשובה (חלק ו סימן עב) שכתב: “שאלה: לאה תובעת מיעקב בעלה שתתגרש ממנו בגט ואינה רוצה לישב עמו – תלמדנו אם תפסיד כל כתובתה ומה תגבה, גם אם תגבה מתנה לחוד כדאמרינן “במתנה – קנתה ואין הבעל אוכל פירות”, ומזה הטעם משמע דאינה מפסדת מתנה דלא הוי כתנאי כתובה, או דילמא כיון דלא כתב לה מתנה זו בשעת נישואין לימא שלא כתב אלא על מנת לכונסה והוי כתנאי כתובה ותפסיד הכל. ע”כ

תשובה: הטענות שהאשה תובעת בהן להתגרש מבעלה רבות ואין הדין בהן שוה אלא כל אחת מהן יש לה דין בפני עצמה, ואתם לא בארתם בכתבכם באיזה טענה באה לאה להתגרש. ואם באנו לכתוב לכם כל הדברים שהאשה באה להתגרש בהם מבעלה ולכתוב דין כל אחד ואחד – יאריך הענין הרבה מאוד והיינו צריכין לחבר להם ספר, מפני שהם כעשר או כאחת עשרה דרכים או יותר, ואין אנו יודעין לאה זו באיזה מהן היא באה. אבל מכל מקום ממה שיראה יותר מתוך השאלה גם כי הוא המצוי יותר משאר הדרכים הוא שהיא מואסת אותו ומתוך המיאוס באה להתגרש. ומפני שאנו חושבין שזהו שגרם לה לזו לפיכך אנו כותבין לכם דין המורדת והאומרת מאס עלי וכו’ אבל מה שכתב ונתן לה הבעל משלו ‘מתנה לחוד’ היה נראה שלא תפסיד ממנו כלום מפני ששנינו “אם רצה להוסיף אפילו מאה מנה יוסיף”, ואמרו עלה בגמרא דזאת אומרת דתנאי כתובה ככתובה – למאי נפקא מינה למורדת. ואם איתא מאי שנא משום תנאי כתובה ככתובה – לא יהא אלא נכסים שנתן לה הוא אחר שכנסה הרי היא מפסדת אותן אף על פי שאינן כתנאי כתובה אלא משמע שלא הפסידה אותן ואפילו המורדת מדעת כל שכן זו שהיא כאנוסה. אבל מתשובת הגאונים ז”ל נראה שהפסי דהכל מה שכתב ונתן לה דאדעתא למשקל ולמיפק לא יהיב לה. זהו דין האומרת “מאס עלי ואיני רוצה בו ובכתובתו”. בתשובה זו הביא הרשב”א את דעתו שכבר

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ראינו שפרסה אף בתשובות נוספות בעניין מתנה לחוד, אולם כאן ציין שהגאונים חולקים וסוברים שהפסידה גם במתנות לחוד".

א"כ, חזינן בתשובות אלו שהרשב"א סובר כרבנו יונה שיש לחלק בדין מורדת בין סוגי המתנות. לדעתו, אם המתנה חלוטה כך שאין לבעל פירות בה והאישה יכולה לעשות בה כחפצה והבעל אינו יכול לעכב ונמצא שאין בידו זכות כלשהיא ששייר לעצמו במתנה, אזי המתנה אינה חוזרת. באמת מצאנו שכבר הרא"ה (כתובות ס"ג ע"ב דיבור המתחיל "כלתיה") כתב כדברי הרשב"א וזו לשונו:

"ולענין מתנה שנתן לה הבעל, יש מן הגאונים ז"ל שהם סבורים שאפילו בזו שלא הפסידה נכסי מלוג הקיימין ואפילו נכסי צאן ברזל בשתפשה, מתנה הפסידה ואפילו תפשה, כדאמרין לעיל (נד ע"א) דלא אקני לה אלא אדעתא למיקם קמיה, אדעתא למשקל ולמיפק לא אקנו לה. וליתא, דהוא טעמא לא איתמר אלא בלבושא וכיסויה דלא אקני לה אלא אידי דמחייב לה ולא מדעתא דנפשיה. וכיון דכן השתא דלא מיחייב לה שמין לה, דהא לאו למתנה גמורה הוות. אבל במתנה גמורה אדרבא אמרינן, אי לאו דעבדא ליה נייה נפשא לא הוה יהיב לה מתנה, אטו מאן דיהיב מתנה לחבריה ולביתר הכי אינס בהדיה ולא מיטבא דעתיה מיניה, מי איכא למימר דתיהדר מתנתיה, דאדעתא דהכי לא אקני ליה? הא ודאי מילתא פשיטא הוא דליתא. ותו, הא דאמרין לעיל: "תוספת כתובה ככתובה, למאי נפקא מינה? למורדת." ואם איתא, למה לי למיתי עלה מהאי טעמא, השתא מתנה דבתר הכי פסדא, תוספת מיבעיא? אלא ודאי: דוקא תוספת מהאי טעמא דדינא ככתובה, אבל מתנה דעלמא לא".

אולם מצאנו תשובת הרשב"א שהובאה בספר כפתור ופרח (לרבנו אשתורי הפרחי, פרק י') שבה הסכים הרשב"א עם הגאונים והראשונים שלא חילקו בין סוגי המתנות:

"והרשב"א ז"ל נשאל בדין מורדת האומרת "מאיס עלי" – בגטה וכתובתה ומה שכתב לה הבעל תוספת או מתנה ומזונות, לפי שנראה בזה חלוקין בין דברי הרי"ף והר"ם זצ"ל".

והשיב: "שורת הדין נותן שאין האיש מוציא את אשתו בגט אלא לרצונו, ואין כופין אותו לגרש אפילו באומרת "מאיס עלי" ושלא כדברי הר"ם ז"ל, שאלו היתה האשה יכולה להפקיע עצמה מיד הבעל בטענות אלו היו מתקנין גם כן כתובה מן האשה לאיש כדי שלא יהא קל בעינה לצאת ממנו וכו' ולענין דיני האומרת "מאיס עלי": דע שאין האומרת "מאיס עלי" נאמנת במה שאומרת עד שנכיר מתוך דבריה שהוא מאוס בעיניה באמת, כמו שאמרה "מאיס עלי ואיני רוצה בו ולא בכתובתו ובלבד שיוציאני". וכן פירש רש"י ז"ל שם פרק אף על פי (כתובות ס"ג, ב). ואם טוענת כן דינה מוחלק משאר המורדת שאומרת "בעינא ליה ומצערנא ליה", דההיא כופין אותה בהכרזת ארבע שבתות בבתי כנסיות ובבתי מדרשות, ואם לא חזרה בה הפסידה כל כתובתה, וכדאיתא פרק אף על פי (שם). ואם ירצה מגרש בגט, ואם לא רצה לגרש אינו מגרש. ואפילו נמלכה לאחר אותו זמן – מה שהפסידה הפסידה, ואסור לשהותה בלא כתובה אחרת בלא מנה. אבל הבאה בטענת "מאיס עלי" אין כופין אותה בכפיית ההכרזה של בתי כנסיות ובתי מדרשות, לפי שאנוסה היא שלבה אנוסה, אבל משהין אותה י"ב חדש שמא יסור המיאוס מלבבה ותתרצה לו. ותוך י"ב חדש לא אבדה מכתובתה כלום. ואם גירש הבעל מרצונו תוך י"ב חדש גובה כל כתובתה – שהרי זה גרש מרצונו, והיא לא תפסיד כלום לפי שאנוסה היא, וכן פירש רבינו חננאל ז"ל. ואם המתין עד י"ב חדש ולא חזרה בה – הפסידה כתובתה ותוספת ונכסי צאן ברזל. ובתשובות רבינו האי והרי"ף ז"ל שאפילו מה שכתב לה הבעל מתנה לאחר נישואין מפסדת, וכן כתב גם הרב רבי יהוסף הלוי אבן מגש ז"ל. וכן בדין, שלא כתב לה על דעת שתטול ותצא ותאכל עם איש אחר. ואף הרמב"ן ז"ל כן כתב. ואין הפרש

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

בין שכתב לה מתנה באחריות ובין שלא כתב לה, דאדעתא למישקל ולמיפק לא יהיב לה. וכל שכן במתנה לחודש עשה לה בשעת נישואין, שזה בכלל תוספת הוא. אבל נכסי מלוג דידה לא הפסידה, וכך מה שנתנו לה אחרים יראה שלא הפסידה, אלא תטול ותצא. ובלאות נכסי צאן ברזל הקיימין – אם תפסה לא מפקינן מינה, והיינו מעשה דכלתיה דרב זביד דאימרדה ותפסה חד שיראי”.

בתשובה זו כתב הרשב”א לאחר שהביא את תשובת רבינו האי גאון הרי”ף והר”י מיגאש “וכן בדין”. והכריע שאין חילוק בין מתנה שהבעל נותן באחריות וכל שכן ב’מתנה לחוד’, שהמתנות הללו חוזרות לבעל בעת מרידתה ודלא כמו שכתב בתשובות הקודמות לחלק בזה, אלא כדבריו בחידושו. תשובה זו של הרשב”א מהווה סיוע גדול לדברי האבני מילואים לפיהם הרשב”א חזר בו והסכים לדעת רוב הראשונים, רבנו האי גאון, הרי”ף, הר”י מיגאש, הרמב”ן, המאירי ועוד שאישה מורדת מחזירה גם מתנות חלוטות שניתנו לה (שלא כדעת רבנו יונה ואף הרא”ה בחי’ לכתובות ס”ג ששיטתם לא הובאה כלל בפוסקים), אלא אם כן הייתה התנאה מפורשת ולפיה לא תחזור אף במקרה של מרידה, התנאה שלדעת הרמ”ה ג”כ לא עוזרת והמתנה חוזרת אף כשקיימת, ושלוש שיטות בעניין.

אך לכאורה נראה שקשה לבנות מחלוקת ראשונים האם מתנה חלוטה לגמרי חוזרת במרידה. ראשית מסברא, מדוע שתחזור אם ניתנה באופן חלוט? (אם נבין שהחזרה מטעם קנס, אתי שפיר). וכן מלשון הרמ”ה בפנים נראה ששיטתו שונה, באמת אף הרמ”ה מסכים שמתנה חלוטה אינה חוזרת שהרי נתן לה באופן מוחלט ומהיכ”ת שתחזור, אלא מחלוקת הראשונים היא האם בנתינת ‘מתנה לחוד’ אכן נוצרה מציאות כזו של מתנה חלוטה מסוג כזה.

דנה במאירי בחידושו למסכת כתובות (דף נ”ד ע”ב) וזה לשונו:

”נהגו מקצת מקומות של ספרד שכותבין לנשותיהן בשעת נישואין מתנה לחוד, וכותבין בה שתהא רשאה ליתנה לכל מי שתרצה או למכרה אפילו בחייו, וכתבו בה גדולי הפוסקים בתשובת שאלה שתנאי ממון הוא וקיים ואף על פי שירושת הבעל כל שהתנה לאחר שנשאה אין תנאי מפקיעו, מתנה שאני, וקצת גאונים כתבו שאין התנאי מועיל כלום בחייו ואם כן איני יודע מה מועילים בה. ויראה לדעתם, שהמתנה אינה נפקעת בכמה דברים שהכתובה נפקעת בהם ועושין אותה בשביל כך שאם עשתה דבר שבשבילו איבדה כתובתה לאי זו סבה תהא המתנה קיימת. וכן יש אומרים שגובה אותה בלא שבועה, ויש חולקים לומר שדינה ככתובה ואינה גובה אלא בשבועה. ומכל מקום, אין ספק שאף המתנה אינה גובה אלא לאחר מיתה ואם נתן לה הבעל קרקע או נכסים במתנה יתבאר במסכתא זו שקנתה ואין הבעל אוכל פירות. ומכאן כתבו קצת מפרשים שהיא יכולה למכור אלא שגדולי צרפת כתבו שאינה יכולה למכרה בחייו ושם מכרה ומתה הבעל מוציא מיד הלקוחות”.

מבואר בדבריו שחלקו הראשונים מהם תנאיה ודיניה של מתנה לחוד, האם נחלטה לאשה או לא, ועיין בטור סימן פה שכתב שבעל שנתן מתנה לאשתו קנתה ואין הבעל אוכל פירות ומביא את הרמ”ה שאי”ז כנכסי מלוג ואז יכולה גם למכור ולתת, מתנה שניתנה מהבעל לאשה נחלטת לה, אך הרא”ש שם חולק ואומר שרק פירות אין לו אך לא יכולה למכור.

הטור (אבן העזר סימן פ”ה סעיפים ז’-ח’) פסק וזו לשונו:

”... וכן הבעל שנתן מתנה לאשתו, בין קרקע בין מטלטלים, קנתה ואין הבעל אוכל פירות ומיהו אינה יכולה למכור מה שנתן לה ולא ליתנו לאחר וכו’ והרמ”ה כתב שאם מכרה או נתנה קיים כיון שאין לו פירות וכו’ ואם נתאלמנה או נתגרשה שקלה להאי ארעא לבד מכתובתה. ודווקא שנתאלמנה או נתגרשה מן הנישואין וכו’ ואפילו נתאלמנה או נתגרשה מן הנישואין דוקא שלא מתוך מרדה.”

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

אבל נתאלמנה או נתגרשה מתוך מרדה – לאחר שכתבו עליה אגרת מרד, שהפסידה כל כתובתה, הפסידה כל מה שנתן לה”.

וכתב שם מרן הבית יוסף:

”נראה שכל אלה דברי הרמ”ה והם מבוארים בטעמים”.

דברי הרמ”ה שהביא הטור מקורם ביד רמ”ה לב”ב דף נא ע”ב סימן ר”ה ד”ה ”אמר רבא” ומדבריו שם אכן נראה שעסק במתנה שאינה חלוטה לגמרי.

והנה השולחן ערוך אבן העזר הלכות כתובות סימן פה סעיף ז פסק:

”באו לידה (נכסים) אחר שנשאת, בין שבאו לידה בירושה, או שניתנו לה במתנה, או שחבלו בה ונתנו לה חלקה בבושתה ופגמה, נקראים נכסי מלוג, והרי הם כאותם שהכניסה לו ולא קבלם באחריות. אבל אם מכרה כתובתה ונדונייתה, אותם הדמים אין הבעל אוכל פירותיהם. וכן אם נתנה מתנה לאחר קודם שנשאת, כדי להבריח מבעלה, אף על פי שאין מתנה מתנה, אין הבעל אוכל פירות. וכן הבעל שנתן מתנה לאשתו, בין קרקע בין מטלטלין, קנתה, ואין הבעל אוכל פירות. ומיהו אינה יכולה למכור מה שנתן לה, ולא ליתנו לאחר, אלא ישאר בידה, ואם תמות ירשנה, והפירות שיוצאין לה ממנה דינם כשאר נכסי מלוג, וימכרו וילקח בהם קרקע והוא אוכל פירות”.

ומיד בסעיף ח פסק:

”בד”א שאינו אוכל פירות המתנה, כשנתן לה אחר שנשאת. אבל אם נתן לה בעודה ארוסה, כיון שנשאה, זכה במתנה זו כשאר נכסי מלוג, ואוכל פירותיה. ואם מן הנשואין נתאלמנה או נתגרשה שלא מחמת מרדה, נוטלת מתנה זו חוץ מכתובתה”.

השו”ע בסעיף ח הביא באותו סעיף את שני סוגי המתנות: זו שהבעל אוכל פירות כשנתן לה בעודה ארוסה, וזו שאינו אוכל כשנתן לה בעודה נשואה, ובסוף הסעיף אומר שאם מרדה המתנה חוזרת, והרבה הבינו שדין זה שהמתנה חוזרת מתייחס לשני סוגי המתנות, גם למתנה שניתנה לאחר הנישואין אותה קנתה ואין הבעל אוכל פירות. ומכאן שהשו”ע לא מחלק וסובר שאף מתנה כזו חלוטה שיכולה למכור, חוזרת.

אולם נראה שלא כך, אלא סעיף ח’ הוא ציטוט מהרמ”ה והוא כותב זאת על מתנה לפני הנישואין ושם הבעל אוכל פירות וממילא אז אינה מתנה חלוטה ורק עליה אם מרדה מחזירה, אך מתנה שנתן לאחר הנישואין אותה יכולה למכור לפי הרמ”ה ע”ז לא אומר הרמ”ה שחוזרת וכך מדויק בפנים בלשון הרמ”ה, אלא שהשו”ע למעשה לא פוסק כרמ”ה בכך שמתנה לחוד נחלט לה ויכולה למכור וכן במתנה שנתן לה לאחר הנישואין פוסקים כרא”ש ולא כרמ”ה, ופוסקים שאינה יכולה למכור, אולם היוצא מן הדברים שאם נמצא מתנה חלוטה מהיכ”ת לומר שתחזור? לכן לפי”ז ייצא שאם תהיה היכ”ת של מתנה שהאשה קיבלה ויכולה לעשות עם זה מה שרוצה, אז גם לרשב”א לא יהיה דין החזר מתנות במורדת, ומה שהרשב”א בחי’ אמר שגם במתנה לחוד יש החזר, צ”ל שזה מחמת שסבר שמתנה בלחוד שניתנה אינה ניתנה באופן חלוט, נמצא שמחלוקת הראשונים איננה אם מתנה חלוע חוזרת, דכאמור קשה מאד להבין סברת מי שאומר שחוזרת במרד, אלא המח’ היא האם אותה מתנה עליה דברו ניתנה באופן חלוט.

ועיין ב”בית-יעקב” שם שכתב:

”וכל מה שנתן למתנה מחזירה לו - אמת שכן כתב הטור בסימן פ”ה בשם הרמ”ה דבעת שמפסדת התוספת מפסדת נמי המתנות. אבל הרשב”א בתשובה בסימן קי”ב הובא שם דברי הרמ”ה וחלק עליו וכו’ ובע”ה קיימתי זה מסברא

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

דנפשא. וע"כ צ"ל דס"ל לרמ"ה כיון שאינו יכול למכור ולהפקיע ירושה לא נתן לה רק שיהיה למתנה זו דין תוספת כתובה. מ"מ נראה שאם פירש שתהיה יכולה למסור וליתן דאז ודאי מתנה חלוטה היא, ואף הרמ"ה מודה שאין מוציאין ממנה".

לכן אם הגענו למסקנה כי רישום בטאבו הינה בגדר "מתנה לחוד", יש לעיין האם נאמר שמכיון שרוב הפוסקים, ובכללם הרשב"א שחזר בו, אליבא דהאבנ"מ, ושכך נראה, סוברים שגם בסוג כזה של 'מתנה לחוד' שניתנת במפורש לעשות בה כחפצו של מקבל המתנה ללא זכות שיורית – דינה של המתנה לחזור בעת מרידה ממילא אין לסמוך על הרשב"א בתשובה (חלק ב' סימן קי"ב) או על הרא"ה בחידושו בדף ס"ג ביחס לדין זה. אולם כאמור נראה לדחות ולומר שכפי שביירנו לעיל אין פסיקת השו"ע פסיקה עקרונית כי מתנה שניתנה ללא שיור חוזרת במרידה דמהיכא תיצי לומר כך, אלא חלקו בדין אותה מתנה שהייתה נהוגה בימיהם, האם ניתנה באופן חלוט. אולם משהסקנו כי רישום בטאבו הינו בגדר מתנה חלוטה הרי שאף לפי השו"ע לא תחזור במרידה.

ונוסיף את מש"כ הגר"ח איזירר שליט"א בנימוקיו בתיק 166822/1 שכתב וזו לשונו:

"מנהג בתי הדין הוא לראות גם במתנה של מחצית דירת הבעל שנרשמה בטאבו על שם האישה כמתנה שחוזרת במרידתה, אולם לעניות דעתי יש מקום להטיל ספק 'בסוגיא דעלמא' זו. חז"ל חידשו וקבעו שיש אומדנא של "אדעתא למשקל ולמיפק לא יהיב" ואין לנו להוסיף ולחדש תוספות באומדנא זו. לפיכך יש לחלק ולומר שרישום בטאבו של מתנה, שלפי מנהג המדינה אין עוררין יותר על מתנה זו, ובקושי ניתן לעקור מתנה זו ורק על ידי הוכחה של זיוף ותרמית ברישום. הדרך המקובלת לעקור מתנה שכזו זה על ידי חוזה שנרשם כהערת אזהרה בטאבו ואז כפופה המתנה לתנאי החוזה – דבר זה לא נעשה בענייננו – ומנין אם כן שבכהאי גוונא שאדם לא פעל כפי שנהוג בהבטחת תנאים בטאבו שגם כלפיו יש האומדנא של חז"ל. אמנם יש מאידך גיסא צד גדול לומר שאף על פי שדין חזרת מתנות הוא רק כמורדת ולא בסרחה עליו (שסיבבה הגירושין על ידי הקנטות) ולא בזנתה, מכל מקום הני מילי במתנות של יחס ורעות (ובהם יש גם סכרא הפוכה שכתבו הפוסקים – דאטו מי שנותן מתנה לאוהבו צריך ערבות שיאהבנו תמיד), אבל בנותן חצי רכושו (חצי דירה), או במקרה שלנו כ-20% מרכושו, זה חדל מלהיות 'מתנה' והופך להיות חלק מהסכום הנישואין שעל דעתו נישאה לו ועל דעת כן נשאה שישתף אותה בנכסיו. אבל ברור שמתנות בסדר גודל שכזה אינן 'מתנות אהבה ורעות' אלא חלק מהסכום הנישואין והם ניתנות לצורך שותפות חיי הנישואין ולכן אפילו בסרחה עליו תבטל המתנה. ומאידך גיסא, ישנו הצד הראשון שכיוון שלא רשם הערת אזהרה בטלה האומדנא ונראה שלפחות יש ספקא דדינא אם מתנות שנרשמו בטאבו חוזרות. הערה: ולבוא לומר שהאומדנא היא שהמתנה תישאר בגלל הרישום בטאבו, אבל האישה תחויב להחזיר את שוויה – זה חידוש שלא שמענו, שהמתנה קיימת ויש התחייבות להחזיר את שוויה".

ט. החזר מתנה בדמות שווי הכסף שניתן

יש לעיין, האם כאשר המתנה ניתנה בכסף, למשל נתן הבעל או מי מקרוביו לאשה כסף שעל-ידו הלכו אח"כ וקנו את הדירה, אם נאמר שמתנת הדירה חוזרת, מה בדיוק חוזר, האם החלק בדירה שנקנה תמורת אותו סכום כסף שניתן או הכסף שניתן? ישנו צד לומר שאת החלק היחסי בדירה לא הבעל נתן לה אלא היא עצמה רכשה מהמוכר, ואף אם הכסף ניתן ישירות ליד המוכר ולא לידה מ"מ הבעל נתן למוכר את הכסף במקום לתת לה, כשליח שלה והמוכר רשם את הדירה ע"ש האשה במקום לרשום ע"ש הבעל נותן הכסף, מה נתן הבעל לאשה כסף או דירה?

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

בפסקי דין של בתי הדין הרבניים בישראל (פד"ר חלק י"ד עמוד 28) הביא הרה"ג ח"ג צימבליסט (ובית דינו) את שכתב הגרי"ש אלישיב זצ"ל לחדש, וזו לשונו:

"אולם יש לשים לב לטענתו הנוספת של בא כוח האשה המסתמך על הערתו של הגרי"ש אלישיב (שליט"א) זצ"ל (בפסק דין שבכרך ד' עמ' 266), שכיון שבשעה שנקנה הרכוש על שם שניהם, אם כן לא הבעל הוא שהקנהו לאשה אלא המוכר הקנה לשניהם, ואם כן יש לדון אם בכלל יכול הבעל לטעון אדעתא למיפק לא אקני לה, כי הוא לא הקנה לה כי אם המוכר. ולפי זה מצטמצמת טענת הבעל רק בנוגע לכסף ששילם עבור חלקה בדירה אבל זה לא יכול לפגוע בכעלות האשה בדירה. ולכן במקרה דמאז שרכשו הדירה עלה ערכה של הדירה יש לזקוף את זה לזכותה של האשה" עכ"ל.

והנה הגרי"ש אלישיב שליט"א לא קבע מסמרות בענין זה, וכסיום דבריו שם: "אכן לצורך הדין אשר לפנינו אנו פטורים מלקבוע מסמרות בנקודה זו". אכן בפסק דין אחר (שבכרך ה' עמ' 170) אכן קבע הגרי"ש אלישיב שליט"א מסמרות בנדון, וזו לשונו שם בהמשך הדברים:

"כשם שאם אמר בפירוש למוכר שהוא קונה מלבושים וכיוצא בזה עבור אשתו, דבכהאי גוונא אליבא דכולי עלמא זכתה האשה מהמוכר, וכאשר היא מרדה בו, נראה פשוט שיכול לדרוש ממנה את הכספים שהוציא עליהם".

הרי החליט שם שאפילו באופן שהאשה קנתה 'ישר' מן המוכר, אם הבעל שילם את הכסף, יכול הוא, במקרה שהיא מורדת, לדרוש ממנה את הכסף ששילם עבורה, אבל אינו יכול לדרוש ממנה להחזיר לו את החפץ עצמו.

לכן בנידוננו יש לקבוע שאת הרכוש עצמו שנרשם חציו על שמה לא יוכל הבעל לדרוש בחזרה. כי אפילו אם לא נקבע מסמרות בסברא זו, הרי כבר אמרנו בריש דברינו שהאשה נחשבת למוחזקת במה שרשום על שמה, ואם יש אפילו ספק בנדון הרי מספיקא לא מפקינן מן המוחזק. ולכן הרכוש בנדל"ן הרשום על שמה אין להוציא ממנה, אולם היא חייבת להחזיר לו את הכספים ששילם עבור רכישת הרכוש הזה". הרי שהרה"ג ח.ג. צימבליסט (ובית דינו) הסכים בנדון שלו עם החידוש הנ"ל של הגרי"ש אלישיב זצ"ל. עיין שם. אמנם דעה זו אינה הדיעה הרווחת בין פסקי בתי-הדין, וכבר דן בזה הג"ר שמואל שפירא (בפד"ר כרך י"ח עמודים 271–282) עפ"י סוגיית "בני מערבא" בב"ק דף ק"ב וכן הגרנ"ש גורטלר שליט"א בספרו בכורי גשן (סימן ל"ז) ששניהם הסיקו דלא כגריש"א ושהמתנה חוזרת בעינה כי המוכר עושה את שליחות בעל המעות.

ונראה שאף שדעת רוב דייני ישראל לפסוק כך, מ"מ כמו שכתב הגר"ח צימבליסט :

"כי אפילו אם לא נקבע מסמרות בסברא זו, הרי כבר אמרנו בריש דברינו שהאשה נחשבת למוחזקת במה שרשום על שמה, ואם יש אפילו ספק בנדון הרי מספיקא לא מפקינן מן המוחזק".

כמו"כ נראה שיש לחלק בין מצב בו הכסף ניתן עבור הדירה כולה לבין כשניתן עבור חלק מהדירה, כאשר התשלום הינו תשלום חלקי של הדירה ולא תשלום כל הדירה יותר קל לקבל סברא זו, דקשה לומר שנתן אחוזים בדירה ויותר פשוט להגדיר שנתן כסף, דמסתבר שכו"ע יודו שאם נתן לה סכום פשוט באופן יחסי, למשל 5% מערך הדירה לא נגדיר שנתן לה חלק בדירה אלא נגדיר שנתן לה כסף. לכן נראה שאף אם לא נקבל את עמדת הרב אלישיב ביחס לתשלום ערך הדירה כולה, מ"מ כאשר שילם סכום חלקי מהדירה ניתן יותר להבין את עמדתו ולומר שנתן לא חלקיות בדירה אלא נתן סכום כסף, וממילא נפ"מ כשמחיר הדירה עלה.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

י. מתנות שקיבלה מהקרובים

במקרה שהמתנה ניתנה ע"י קרובי הבעל ולא ע"י הבעל עצמו יל"ע האם מתנה זו ג"כ חוזרת.

מהר"י וייל (סימן כ') דן בשאלה זו ופשוט לו שגם אם קרובו של בעל נותן מתנה לאישה, מתנה זו חוזרת בעת מרידת האישה. נצטט קטע מדבריו:

"על אודות מחלוקת ריב וקטט אשר רבו עם הר' יעקב בר' שלמה ועם צלעתו צורלין בת ר' מאיר. רבו דבריהם וארכו מספר, ואני ורבותי יגענו ודקדקנו להמציא ביניהם, ולמצוא צד השואה ביניהם למען השלום. ואחרי כי ראיתי כי לא מסתייעא מילתא, בקשוני להעמידם על קו הדין. ולמען לא יהיו אויבינו פלילים, קבלתי ושמעתי הצעת טענתם ותביעותם זה על זה, וקנו זה מזה בפני בעדים, למען יהיה שריר וקים לקיים מאמרי, ולא ידחו זה את זה בגודא רבה, רק כאשר אגזור כן יקום. ולא לה באו לפני בעלי הריב הם וסיעתם, והציעו את טענתם בפני ובפני פרנסי מנכבדי העיר. ויען כי ראיתי במקצת הדברים גנאי לשני החלוקות לכתוב רובי תלונותם ותביעותם זה על זה ואין בהם יתרון, בחרתי בקיצור, ועל פי טענתם אמרתי אחזה דעי כאשר הראני הש"י בשכל, על פי פסקי רבותינו אמת ודבריהם כפטיש יפוצץ סלע. ועתה ירדתי ודקדקתי לעומקא דדינא כפי שכלי, ויראה לי דין ונכון. תחילת דבר שעל פי תביעות הרבי יעקב ומורשה שלו ועל פי תשובת מרת צורליין ומורשה שלה יראה לי וכן הדין במלתא דפסיקתא. תחילת דבר השבעתי מרת צורלין בחומר איסר, שמה שקובלת על בעלה וטוענת "מאיס עלי", ובאה בטענה ואינה רוצה להיות עמו בכפיפה, ולא נתבררו וגם לא נתלבנו טענותם. על כן קבלה עליה בפני בחומר כי מה שהיא מסרבת בבעלה ומשרכת דרכיה עמו, לא מחמת שום עצת אביה ואמה ושום אדם, ולא מחמת שום תרמית שתהא מכוונת להוציא ממנו נדונייתה, רק שאין דעתה יפה עמו, ואין דעתה סובלתו. ולא ראיתי שום צד לכוף אותה להיות עמו כאשר אמרו רבותינו [...] ועתה דינה כמורדת כאשר אמרו רבותינו ע"ה. מאחר כי כל מה שהיא מוחזקת בנדונייתה ובכל מה שהכניסה עמה לחופה, יש להחזיק בכל מה שהכניסה עמה לחופה, ר"ל: נדונייתה חמישים זהובים תקח תכף בעין בשלימות, וכל תכשיטיה אשר הכניסה עמה לחופה העומדין בעין אשר נתן לה אביה, וגם כל אשר עומד בעין מאשר לה בשעת חופה וטבעת קידושין, מפני שלא יאמרו [...] אמנם כל המותר הנמצא בידה או ביד אביה או ברשותה, יתר על מה שהזכרתי לעיל, חפצים ומטלטלין כסף ושוה כסף אשר נתן לה בעלה מעולם העומד בעין, וכל אשר נתן לה מחמת אביו ומחמת קרוביו ובשעת נישואין או אחר כך, וכן הסבלונות אשר נתן לה בעלה או אביו, וכל שבח אשר שבחו נכסים, יש להחזיר", עד כאן דבריו.

כאמור, לשונו "אשר נתן לה בעלה וכו' וכל אשר נתן לה מחמת אביו ומחמת קרוביו ובשעת נישואין או אחר כך יש להחזיר" מורה שסובר שאין חילוק בין מתנות שנותן הבעל, לאלה שנתנו אביו או קרוביו של הבעל. כמו כן אין חילוק בין מתנה שניתנה בעת הנישואין או אחר כך. ולפיו האומדנה שקבעו חכמים להחזיר מתנות באישה מורדת "אדעתא למישקל ולמיפק" שייכת גם באביו של הבעל או קרובו, שלא התכוונו שהאשה תמרוד ותיקח איתה את המתנה.

דברי מהרי"ו הובאו בדרכי משה (סימן עז' ס"ק יד') ובקיצור בבית שמואל (סימן עז' ס"ק ט') שכתב שאף המתנות שניתנו "מחמת אביו או קרוביו בשעת הנישואין או אחר כך צריכה להחזיר". וכן הובא בבאר היטב (שם ס"ק י') וב"דין מורד ומורדת בקצרה" שבבית שמואל בסוף הסימן.

והנה דברי מהרי"ו מוסבים על מורדת, אולם בדברי המבי"ט מוצאים אנו שהמתנה שייכת לבעל ועליה להשיבה אף ללא מרידה דהנה הכנסת הגדולה בסי' צ"ט הקשה, שישנה סתירה בדברי המבי"ט. שכן המבי"ט בתשובותיו ח"א סי' כט פסק:

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

"הכלל כי מתנות אלו כשהיא עצמה באה לגבות כתובתה באלמנות או בגירושין גובה כל המתנות שניתנו לה בין מקרוביה בין מקרוביו ואינם נישומים בכלל פרעון כתובתה נדוניתה ותוספת. ואם הם מתנות שמשמשים לשניהם, נראה שאם הם מקרוביה תקח אותם בלי שומא, ואם הם מקרוביו לא תקחם אלא בשומת כתובתה... כל זה אינו תלוי במנהג חילוק הכתובה בין הבעל והיורשי' כשתמות האשה, כי כפי הדין אין לבעל זכות במתנות כמו שנזכר".

מפורש בדברי המבי"ט כי מתנות שניתנו ע"י קרובי האישה לשניהם לשימוש משותף לתשמיש הבית, זכאית האשה לקבלם באלמנות או בגירושין. וע"כ, אם הורי האישה נתנו לצדדים דירת מגורים יש לפסוק להחזיר עם הגירושין את הדירה לאשה.

ומאידך, המבי"ט בתשובה בח"ב סי' פ פסק:

"שאמרה האשה שנתן לה אביה, אינו תכשיט שלה אלא מכלי תשמיש הבית הוא, ושליו הוא ויכולים לשומו לו בפרעון כחובתה. והרי הוא דורון לו כמו מלבושים שנותן אבי הכלה לחתן, דכל שאינו תכשיט לה על הסתם הוא מתנה לחתן על הכלה שישתמשו שניהם בו בבית, והרי היא ככל כלי הבי' שהם שלו אם לא שיפרש אביה בפי' שהו' נותן אותו החפץ לבתו, אז יהיה לה כנ"מ ולא ישומו אותו לה בכלל שומא נדונייתה".

הרי שיש ליתן את מתנות אלו לבעל.

הפתחי תשובה בסימן צט' ס"ק ט' הביא את החת"ס (ח"ג אה"ע סי' א') שבא ליישב את הסתירה ולחלק בין מתנות המשמשות לכלל הבית שאז כוונת הנותנים היא לבעל שהוא בעל הבית, ולזה התייחס בתש' פ', לבין מתנות אישיות שראויות רק לאחד, אולם ראויות גם לגבר וגם לאשה. אז כאשר ניתנו ע"י קרוביה כוונתם לתתם לה, ואילו ע"י קרוביו כוונתם לתת לו ולזה התייחס המבי"ט בתש' כט' (אך ק' כי המבי"ט כתב "מתנות המשמשים לשניהם") ואילו מתנות הראויות רק לאשה ולא לגבר בזה התייחס הריב"ש בסימן שא והרמ"א בסימן צט' סעיף ב' שהביא מהריב"ש: 'אבל אחרים שנתנו לה תכשיטים בשעת נשואין, למתנה גמורה נתכוונו הרי הם כנכסי מלוג שלה' ומתנה זו אינה מחזירה, אולם הדוגמה שמנה ריב"ש הם תכשיטים וכד' דברים אישיים הניתנים לאשה בלבד, והם רק שלה.

נמצא שהורי הבעל שנתנו לזוג כסף לצורך רכישת דירה, לפי חילוק החת"ס במבי"ט, הכסף שייך לבעל לבדו כי ניתן לידי שני בני הזוג ולא רק לידי האשה וכמו תש' המבי"ט בסי' פ'. בהנחה שעליה להשיב מתנתה, לדעת הבית-יעקב עליה להשיבה לקרובים שנתנו אותה, ואילו לגר"ש ישראלי לבעל, שהמתנה למעשה ניתנה דרכו, ושכ"ה בפסקי הלכות יד דוד וכך אף הוכיח הגר"ש שפירא זצ"ל בפד"ר יח עמודים 271-282 מדברי מהרי"ו.

הנה באוצר הפוסקים (סימן ע"ז סעיף ב' ס"ק כב' אות יז' – עמוד נט') בשם אגודת אוזב דקדק ממה שהרמ"א (בהגה בסעיף ג') השמיט את דין מתנת קרובי הבעל שנראה שהרמ"א חזר בו מדבריו בדרכ"מ בשם מהרי"ו והביא מהפמ"ג כללי הוראת או"ה אות ט', שהכלל הוא שהלכה שהובאה בדרכי משה והשמיטה הרמ"א בשו"ע, מהשמטה זו משמע דסבר הרמ"א שאינה להלכה. אולם אינני משוכנע כי יש לבנות מדיוק זה שכן הרמ"א בדרכ"מ הביאו ללא חולק ואילו בהגהתו בשו"ע שם בא לומר את דינא דמתיבתא ולכן לא ראה להכניס את דברי מהרי"ו ואין ראייה שחזר בו.

ואף בפסקי הלכות יד דוד לגר"ד מקרלין כתב (פרק י"ד מאישות הלכה ב' אות ל"ו): "וכל המתנות שנתנו לה קרובותיו בעת הנישואין וכל הסבלונות וכו' או אחר כך מחמת התקרבות הנישואין ושמתה צריכה להחזיר לו".

ומה שאיתא בתשובת הרשב"א שבספר תשובות חכמי פרוניציא סי' ע"ג, שכתב:

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

"ומיהו בתשובת הריא"ף ורבינו האי ז"ל נמצא שדנו שאפילו מתנה לחוד דכתר נישואין מפסדה, וכן דעת הרב ר' יוסף הלוי אבן מיגש, ולפי דבריהם איכא למימר דהתם קמ"ל דאפילו תוספת מפסדת וכ"ש מתנה שנתן לה הוא, אדעתא למשקל ולמיפק לא יהיב לה. וכן תרץ לדעתם הרמב"ן ז"ל, ומ"מ אכתי משמע במתנה שנתנו לה אחרים לא הפסידה כמו שכתבתי, ומינה בנכסי מלוג בכל כלל לא מפסדא".

וכן מתשובת נוספת של הרשב"א שהובאה בספר כפתור ופרח פרק י':

"אבל הבאה בטענת מאיס עלי אין כופין אותה בכפיית ההכרזה של בתי כנסיות ובתי מדרשות לפי שאנוסה היא שלבה אונסה, אבל משהין אותה י"ב חדש שמא יסור המיאוס מלבבה ותתרצה לו, ותוך י"ב חדש לא אבדה מכתובתה כלום. ואם גירש הבעל מרצונו תוך י"ב חדש גובה כל כתובתה שהרי זה גרש מרצונו, והיא לא תפסיד כלום לפי שאנוסה היא, וכן פי' רבינו חננאל ז"ל. ואם המתין עד י"ב חדש ולא חזרה בה הפסידה כתובתה, ותוספת, ונכסי צאן ברזל. ובתשובות רבינו האי והרי"ף ז"ל שאפילו מה שכתב לה הבעל מתנה לאחר נישואין מפסדת, וכן כתב גם הרב רבי יהוסף הלוי אבן מגאש ז"ל, וכן בדין, שלא כתב לה על דעת שתטול ותצא ותאכל עם איש אחר. ואף הרמב"ן ז"ל כן כתב. ואין הפרש בין שכתב לה מתנה באחריות ובין שלא כתב לה, דאדעתא למישקל ולמיפק לא יהיב לה. וכל שכן במתנה לחוד שעשה לה בשעת נישואין, שזה בכלל תוספת הוא. אבל נכסי מלוג דידיה לא הפסידה, וכן מה שנתנו לה אחרים יראה שלא הפסידה, אלא תטול ותצא".

מסתבר הוא שיש לחלק בין סתם "אחרים" לבין "קרובי הבעל", אף שהרשב"א לא כ"כ מפורשות ואפושי פלוגתא לא מפשינן.

והנה בבית יעקב תמה על דברי מהרי"ו ז"ל:

"קשה לי דהא מבואר לקמן סי' צ"ט דמה שנתנו לה אחרים דין נכסי מלוג יש לה, דאחרים כשנותנים מתנה צריכים להתנות בדין תנאי ע"ש ומה"ת ישתנה הדין במורדת. ומהרי"ו שכתב זה אפשר שכתבו לדידן דדיינא בדינא דמתיבתא ותקנה הוא זה שיהא הוא זוכה בשלו ושל קרוביו והיא בשלה ושל קרוביה משא"כ לדינא דהש"ס מה"ת לא יהא לה בדין נ"מ. ועוד דהא ע"כ א"צ להחזיר לבעל אלא לקרוביו דהא הקרובים לא נתנו לו רק לה וזה נגד הסברא דלא מרדה בקרוב".

וכבר הביאו שב"מ שפטי שאול" למו"ר הגר"ש ישראלי זצ"ל סימן יז" הביא את דעת הגריש"א זצ"ל, שתמה מסברא על מהרי"ו וייל דהרי הראשונים תמהו על עצם דין הגאונים בהחזרת מתנות במורדת מהיכא תיצי שזו האומדנא ללא שהתנה, וכיצד נרחיב זאת כאומדנא דמוכח אף ביחס לקרובי הבעל. ובאמת מצינו בריב"ש סימן שא' שמחלק בין בעל שנותן תכשיטים לאשתו שחוזרים בגרושין כי נתנם רק להתנאות לפניו, לבין קרוביו שנתנו לה תכשיטים שהם שלה לגמרי דלמתנה גמורה התכוונו, והביא את הבית-יעקב הנ"ל מכוח תמיהתו על מהרי"ו כתב כי מהרי"ו איירי בדינא דמתיבתא. דכיון שזיכו אותה בזכויות מסוימות יותר על דינא דהש"ס כנגד זה זיכו אותו שתתן לו מה שיש לה מקרוביו אבל לדין הש"ס נראה שא"צ להחזיר ונחשבת מתנת הקרוב לאישה נכסי מלוג, וכמו שכתב הריב"ש בדין מתנת קרובי הבעל לאישה שסרחה שגם אם נתנו לה תכשיטים אינה צריכה להחזיר דחשיבי נכסי מלוג.

ולכן הסיק הגריש"א להלכה שיכולה לומר "אי-אפשי" בתקנת חכמים של דינא דמתיבתא, דעדיף לה להישאר עם מתנות קרוביו כעיקר דין הגמרא ולא תחזיר מתנות שקיבלה מהם.

אולם הגר"ש ישראלי שם חלק עליו ואף לא קיבל את דברי הבית-יעקב בפירוש מהרי"ו. דלא נזכר עניין זה בדברי דינא דמתיבתא המובא בראשונים (ואף הב"י אמר פירושו רק בדרך של "ואפשר"),

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ושכ"מ בכ"ש שהביא את דברי מהרי"ו על הסעיף בשו"ע שדן בדין הכללי של מורדת, ולא בסעיף הדין בדינא דמתיבתא, ואת קושיית הב"י מתרץ דמש"כ "דמה שנתנו לה אחרים דין נכסי מילוג יש לה" כוונתו פשוטה, שבניגוד למתנות הבעל שם יש לחלק בין מתנת תכשיטים שחוזרת כי נתן לה להתנאות לפניו לבין שאר מתנות שאינם חוזרות הרי בקרובי הבעל ואחרים אין לחילוק זה וגם בקיבלה תכשיטים אינם חוזרים כי "אין דרך לאנשים לקשט נשי אחרים", אך אין מכאן שום ראייה לכך שלעניין החזרת מתנות במורדת יש חילוק בין האומדנות ממנו לבין קרוביו.

ומה שתמה הב"י מדוע עליה להחזיר הרי לא מרדה בקרוב, תירץ הגרש"י:

"ונראה בביאור הדברים דהנה הרמב"ן הקשה גם על דברי הגאונים שמורדת מחזירה המתנות שקיבלה מהבעל "דבכולהו מתנות דעלמא אי לאו דעביד ליה נייח נפשיה לא הוי יהיב ליה מתנה" ונראה בדעת הגאונים, דע"כ לא אמרינן סברא זו דאי לאו דעביד ליה נייח נפשיה לא הוי יהיב ליה מתנה אלא באדם זר, אבל בזו שהיא אשתו, ואשתו כגופו, ואדם קרוב אצל אשתו, זהו נימוק סביר כשלעצמו שבגלל זה נותן לה מתנה, ולא מצד פעולה מיוחדת שיש בה משום נייח נפשא והיא הנותנת שמאחר שכל עיקר הנתינה היא בגלל היותה אשתו, בזמן שמורדת ורוצה לנתק קשר האישות בטל הטעם וממילא בטילה המתנה, ושונה זה לפ"ז מכל מתנה דעלמא, שהיא בבחינת תשלום על שעבר דאשר על כן גם אם נתבטלה הידידות המתנה לא בטלה.

ומטעם זה עצמו נוקט המהרי"ו שגם מתנת קרובי הבעל בטלה כשהיא מורדת כי יש לתלות שהמתנה ניתנה באשר היא נכנסה לכלל משפחתם, שהרי אין נותנים מתנה לזרים בעלמא, אם לא כשיש נייח נפשא, ומאחר שאין לנו נימוק אחר הנראה לעין שבגללו נתנו לה ממילא תולים במצוי ומסתבר, והוא כנ"ל מצד קרבת המשפחה שנוצרה עם האשה, ע"י שהתחתנה עם בן משפחתם, וממילא כשמורדת ומעונינת בפשיעתה לנתק עצמה מקרבת המשפחה הזאת, בטל הטעם שבגללו נתנו לה וחוזרת המתנה אליהם. ומתורצת קושיית הב"י שהרי "לא מרדה בקרוב" דע"י המרידה בבעלה הרי באה להוציא את עצמה גם מקרבת המשפחה של הללו, והם הרי לא נתנו לה אלא בגלל קרבת משפחה זו".

והסיק הגר"ש ישראלי זצ"ל :

"סוף דבר אין שום יסוד להוציא דברי המהרי"ו מידי פשוטם והרי הם שרירים וקיימים כפי שהבינם הב"ש, ואין גם שום יסוד לדחותם מהלכה, כי הם מוסברים ומבוססים יפה בהתאם לסברת הגאונים שכשם שהבעל לא נתן לה מתנה אלא באשר היא אשתו, ולא כשברצונה לנתק עצמה הימנו כן קרובי הבעל לא נתנו לה אלא באשר היא קרובת משפחה שלהם ולא כשברצונה לנתק עצמה ע"י מרידתה בבעלה שעל ידו באה לכלל קרבת משפחתם".

ועיי"ש מה שהשיב לו הגריש"א ומה שהשיב לו חזרה.

סוף דבר, לענ"ד קשה להכניס את ראשינו לבין שני הרים גדולים ויש פנים לכאן ולכאן ואין לקבוע מסמרות אלא שמספק לא נוכל להוציא מהאשה המוחזקת במתנות שנתנו קרוביו.

והנה הגרש"י ישראלי זצ"ל המציא חידוש ולפיו דברי מהרי"ו נאמרו דווקא באופן שלא נולדו לאשה ילדים מבעל זה, דאילו נולדו לה ילדים גם אם מרדה הרי שבגרשוין איננה מתנתקת מהמשפחה שהרי ההורות לילדים משותפים אינה ברת ניתוק, ובכה"ג י"ל שאין מתנת הקרובים בטלה. שהרי אף אם מרדה בו הרי לא מרדה בהם, כטענת הב"י, וכאן אף לא מרדה ב"קירבת המשפחה" שכן זו נותרת בשל הילדים. דיש לתלות שהקרובים נתנו לה בתור קרבתם לילדיה ולא בגלל קרבתם לבעלה וא"כ אבי הבעל נתן לה בגלל היותה אם נכדיו ולא רק בגלל היותה אשת בנו. ותמה עליו הגריש"א מדוע מתנות הבעל חוזרות כאשר יש להם ילדים משותפים ומהיכ"ת לחלק בין

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

אומדנת הבעל לאומדנת קרוביו, אך לגרש"י פשוט הדבר, שהבעל נותן לה מתנות באשר היא אשתו ואילו קרוביה באשר היא קרובת משפחתם.

לכאורה חידושו של מו"ר הגר"ש ישראלי זצ"ל קשה, תמוה שחילוק כ"כ מהותי השכיח למעשה לא נזכר אף ברמז בדברי מהרי"ו, נהפוך הוא, תשובת מהרי"ו שעסקה בזוג הנשוי שנים לא מעטות, דמן הסתם, היו להם ילדים, ובכ"ז פסק החזרת מתנות. גם חילוקי האומדנות בין הבעל לקרוביו, כפי שהשיג הגריש"א קשים לקביעת מסמרות, וכי לא יתכן שעיקר מעייני הבעל נתונים לילדיו או שעיקר מעייני הקרובים נתונים לבעל? וכי נצטרך לבדוק עד כמה באמת הילדים נותרו בתוך המשפחה למעשה ולא ניתקו קשר עם אביהם או קרוביהם?

עוד חידש הגריש"א (ושוב, הגר"ש ישראלי חלק עליו גם בעניין זה) כי גם המהרי"ו דיבר רק על מתנות הניתנות בעת הנישואין או סמוך להן. אולם אם נותנים חמש עשרה שנה מאוחר יותר ללא תנאים ברור שזו כמתנה שקיבלה מאדם אחר ויודה שא"א להוציא מידה. ושכ"מ בב"ש שבהביאו את מהרי"ו כתב "בעת הנישואין". לכאורה יש לעיין בדקדוקו של הגריש"א שכן הבית שמואל בסימן עז' ס"ק ט' כן כתב "בשעת הנישואין או אחר כך" ולא חילק כמה זמן אחר כך. ולכן אף שבקיצור דיני מורד ומורדת כתב "וכל מה שהוא של בעלה, צריכה להחזיר אפילו מתנות שנתנו לה קרוביו בעת הנישואין" נצטרך לחלק בין מושג "שעת הנישואין" בה נקט בס"ק ט' והכוונה לשעה שבה נישאים, לבין מושג "עת הנישואין" שהכוונה כל משך היותם נשואים, וממילא אזלא לה הדיוק מהב"ש.

י"א. האם האומדנות ישתנו לפי הדורות

כתב בספר ערוך השולחן חו"מ סי' צ"ז סעי' ל':

"ובגדי שבת ויו"ט יש מחלוקת אם הם דומין לבגדי חול או לכלי כסף וזהב, ויראה לי לפי מנהג מדינתנו שדומים לבגדי חול. שרוב בני אדם מקנין הבגדים אף היותר יקרים לנשיהם ובניהם ובנותיהם לחלוטין, וכן התכשיטין שנושאת על גופה כמו נזמים וטבעות ונזמי האוזן ומרגליות שעל צוארה מקנה לאשתו במתנה גמורה. וכשקנה אותן בעדה, הוה כהקנה לה במתנה גמורה, ואין בע"ח גובה מהן אף לאחר מיתת הבעל כיון שהן שלה ושל בניה".

ערוה"ש לא התווכח על האומדנות שכתבו הראשונים ביחס לדורותיהם אלא שסבר שהמנהג רווח להקנות לאשתו ולבנותיו את תכשיטיהן, ועל כן אינן חוזרות לבעל עם הגירושיין. סברתו היא שלמד שמכיוון שדין החזר התכשיטים יסודו בהערכת אומדנת הבעל הנותן הרי שהדבר מסור לחכמי כל דור להעריך את מנהג מדינתם ביחס לנתינת מתנות והוא מצא לנכון לסייג מנהג זה רק על תכשיטין שנושאת על גופה, כפי עדותו על המנהג, ולא כמנהג גורף בכל תכשיטין שברשותה.

לכאורה כיום נראה המנהג שלא לקחת מתנה בכלל, ובייחוד כאשר נחקק חוק המתנות ולפיו המתנה חלוטה, הרי שי"ל שדעת הנותן הוא כמו שהחוק באותה מדינה. וכמו"כ חוק יחסי ממון המטמיע נכסים שברכוש משותף אף בכספי ירושה שקיבל אחד הצדדים וכד', מוסיף משקל לאמוד כך את דעת הנותן, למרות שהחוק מאפשר החרגות כאלו ואחרות, מ"מ הם היוצאים מן הכלל.

מכיוון שלרוב הדעות דין החזרת מתנות יסודו באומדנא וסברא, וראינו עד כמה שאלות האומדנא מורכבות מסתעפות ותלויות בגורמים רבים, אותם העלו הפוסקים, הרי שיתכן שכיום נחלש כוחה של האומדנא המופיעה בדברי הגאונים, ולכן יש לסייג מאד את היכולת ליטול מתנה שכבר בידי המוחזק ולנהוג בה במשורה.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

י"ב. מסקנה

דין החזר מתנות במורדת הוא "מקרא מועט והלכות מרובות", חלקן של ההלכות בהיותן מבוססות על אומדנות הלב תלויות הם לעיתים על חוט-השערה. רבוי הספקות וספקי הספקות שהעלנו מקשה מאד על הרוצה להוציא מאחיזת האשה ומוחזקותה במתנה.

לכן נלע"ד כי ישנו ספק גדול אם נוכל להוציא מהאשה מתנתה בשל שיטת הרמ"ה שבטור, וכהסבר הגר"ח צימבליסט קודם חזרה שמגובה ברשב"א וב"ראש פינה". כמו"כ כבר הרחבתי בפס"ד אחרים כי הפסד תוספת כתובה ע"י מרידת האשה הינו רק באופן שבעלה התנגד לגרושין ועשה מאמצים רבים לשלו"ב, ולא כשהסכים לתביעתה ללא התנגדות, דבר שאיני משוכנע שקרה כאן, וממילא גם לפי הסברו האחרון של הגר"ח צימבליסט לא אוכל כאן להפסידה. מ"מ לא רק על עניין זה אני מסתמך אלא חזי לאיצטרופי. כמו"כ, היכולת לדמות החזרת מתנת דירה להחזרת תכשיטים, כך שלשם ההחזרה לא נצטרך להגיע לדין מורדת, קשה מאד בעיניי, וגם אם לא אניע לכלל וודאי שדין מתנה רגילה יש לה בשל הרישום בטאבו שהיה דבר בלתי נצרך לשם העמדת מדור לאשה, מ"מ מכלל ספק לא יצאנו ושוב לא נוכל להוציא מהאשה המוחזקת. כמו"כ רישום בטאבו יש לראותו כמתנה חלוטה, כזו שאף אם היו נותנים עליה שם מורדת לא הייתה צריכה להשיבה.

כמו"כ עומדת לה פסיקת הגריש"א שאף אם יש להחזיר את המתנה, יש להחזיר רק את הכסף שניתן בשעתו ולא את הדירה עצמה. ונראה שאף שדעת רוב דיני ישראל לפסוק כך, מ"מ מידי ספק לא יצאנו. כמו"כ נראה שיש לחלק בין מצב בו הכסף ניתן עבור הדירה כולה לבין כשניתן עבור חלק מהדירה (אצלנו לחצי דירה), כאשר התשלום הינו תשלום חלקי של הדירה ולא תשלום כל הדירה יותר קל לקבל סברא זו, דקשה לומר שנתן אחוזים בדירה ויותר פשוט להגדיר שנתן כסף, דמסתבר שכו"ע יודו שאם נתן לה סכום פעוט באופן יחסי, למשל 5% מערך הדירה לא נגדיר שנתן לה חלק בדירה אלא נגדיר שנתן לה כסף לכן נראה שאף אם לא נקבל את עמדת הרב אלישיב ביחס לתשלום ערך הדירה כולה מ"מ כאשר שילם סכום חלקי מהדירה ניתן יותר להבין את עמדתו ולומר שנתן לא חלקיות בדירה אלא נתן סכום כסף וממילא נפ"מ כשמחיר הדירה עלה.

בנוסף, דין חיוב החזרת מתנות כאשר ניתנו ע"י הקרובים ולא ע"י הבעל אינו מוחלט, חלוקים בזה גדולי הדיינים ויתכן ואולי אף הראשונים, שוב קשה להוציא מיד המוחזקת. כמו"כ במקרה שלפנינו נולדו ילדים, דבר שלדעת חלק מגדולי הדיינים שומט את הקרקע מהלכה זו בקרובים, כמו"כ המתנה ניתנה שלא בשנת החתונה, אלא רק שש שנים לאחריה, דבר השומט את הקרקע מהלכה זו בקרובים לדעת גדולי הדיינים האחרים.

ובכלל, כיון שלעולם של אומדנות נכנסו יתכן וכיום הרגילות והאומדנא אינה להחזיר מתנה, בייחוד שישנו חוק מתנות, ובנוסף לכך חוק יחסי-ממון המטמיע נכסים רבים שבאו מצד אחד והכל ניתן על דעת זו.

יפה כוחם של דברי הגר"ח צימבליסט שהבאנו במהלך הדברים, לאחר כל הספיקות וספיקי ספיקות שהעלנו: "כי אפילו אם לא נקבע מסמרות בסברא זו הרי כבר אמרנו בריש דברינו שהאשה נחשבת למוחזקת במה שרשום על שמה, ואם יש אפילו ספק בנדון הרי מספיקא לא מפקינן מן המוחזק".

אעיר, כי ביחס למתנת ה-100,000 ש"ח שניתנה מהבעל עצמו לצורך רכישת הדירה, אף כי לא עומדים כל הספקות שביחס למתנת הוריו מ"מ די במסופק גם ביחס אליה כדי להותירה ברשות האשה המוחזקת.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

לכן: סכום המתנות שקיבלה האשה במהלך רכישת הדירה: חצי מ-500,000 ש"ח שנתנו הורי האיש, וחצי מ-100,000 ש"ח שנתן הבעל מכספי הפיצויים, יישארו ברשות האשה ויתורגמו לחלק היחסי בדירה בכפ"ס כפי שעת קנייתה.

אלא, שכל זה היה נכון לו לא היה נערך איזון משאבים בין הצדדים, אולם משנעשה איזון, הרי שיש לפנינו נידון אחד גלובלי המחשב בתוכו את כל המרכיבים הממוניים ותפיסתו של האיש בממונו גוזרת על החשבון הסופי ולא ניתן לנתק את שאלת המתנות ממכלול העניינים הממוניים שבין בני זוג. יתרה מכך, אופיו של הסדר איזון המשאבים לפיו נשמרות הזכויות הממוניות של כל צד על רכושו במהלך חיי הנישואין ללא יצירת מוחזקות כלשהיא על נכסי השני מאפשרת ביתר-שאת לראות את נידון המתנות כאחד עם נידון שאר הזכויות ובשל כך הבעל מוחזק ב-124,000 ₪ אותם יש צורך לקזז.

הרב פנחס מונדשיין – דיין

הרב שניאור פרדס – אב"ד:

הפסד מתנות במורדת מטעם אומדנא ולא מטעם קנס

חברי הגר"פ מונדשיין באר את שיטת הרמ"ה בטור בסי' פ"ה כי הפסד מתנות קשור בהפסד הכתובה. לאחר שכתבו על האשה אגרת מרד והיא הוגדרה כמורדת עד שמפסידה את כתובתה, רק אז תפסיד את מתנותיה. טעמו של הרמ"ה הוא כי גם הפסד המתנה הינו מטעם "קנס" ואמצעי התראה להשבת האשה לביתה לשלום בית.

לענ"ד קשה לומר שזהו הטעם בדין מתנות, מכיון שכל הראשונים והאחרונים הביאו את טעם הגמרא במסכת כתובות דף נ"ד ע"א, שעל דעת למשקל ומיפק לא נתן לה. ביאור הדבר בצירוף טעם קנס לענ"ד דחוק מאד. אמנם הגר"ח ג צימבליסט שליט"א באר בהווא אמינא (בפסק הדין הראשון) כן את דברי הרמ"א מחמת דוחק קושייתו, אולם משמצא ביאור אחר, שב וחזר בו (בפסק דין מאוחר) לבאר כ"פשיטות" הלשון (כלשונו שם) מחמת אומדנא ולא מחמת קנס. אמנם בספר ראש פינה על השו"ע כפי שהביא חברי באר כך את החזרת המתנות במורדת מכורח השאלה מדוע בזינתה לא מפסידה מתנותיה. אולם קשה מאד לענ"ד לקבל את פירושו כאשר הוא דחוק בלשונם של כמעט כל הראשונים והאחרונים והפוסקים. במיוחד שניתן לבאר וליישב קושייתו בדרך נוספת. והיא, כי שונה הדין בזינתה אשר עם כל חומרת הדבר, ניתן להגדירו ככישלון ונפילה, כאשר במקביל האשה חפצה מצידה להמשיך לחיות עם בעלה ולא מורדת בו. אולם מרידה בבעל הרי היא כפעולה חזיתית כנגדו, בכה"ג אמרו שעל דעת למישקל ולמיפק לא נתן לה. סברא זו כבר נאמרה ע"י הגר"ש ישראלי זצ"ל בפסק הדין המצויין ע"י חברי. משכך אין צורך לדחוק בדברי הרמ"ה שכוונתו לדין קנס.

ובביאור הקשר שבין הפסד הכתובה לאחר כתיבת אגרת מרד ובין הפסד מתנות, נראה לומר כי אין הכוונה כי גם הפסד המתנות נובע מקנס כמו הכתובה, אלא שהאומדנא שעל דעת למישקל ולמיפק לא נתן לה, קיימת מבחינת הבעל הנותן רק כאשר אפסו הסיכויים להשיבה לשלום בית. לפיכך לאחר שנעשו הפעולות ההלכתיות להשיבה לשלום הבית דרך הפסד הכתובה לאחר כתיבת אגרת מרד, או אז משאבדו הסיכויים להחזירה אליו, אז קיימת האומדנא שעל דעת למישקל ולמיפק לא כתב לה.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

הפסד מתנות ללא אגרת מרד כאשר הבעל אינו חפץ בשלום בית

והנה, לענ"ד כל מה שנאמר בדברי הרמ"ה הוא כאשר הבעל מבקש שלום בית, וביה"ד נוקט בהליכי הגדרתה של האשה כמורדת, אז ורק אז כתובתה קיימת כל עוד לא תמו ההליכים. ומשכך, האומדנא לא קיימת קודם לסיום ההליך. הרי ברור שאם עוסק הטור בשם הרמ"ה באגרת מרד, פירושו שהבעל חפץ להחזירה בדרך זו לשלום בית. אולם כאשר הבעל גם אינו חפץ באשה בעקבות מרידתה ושוב אינו רוצה בה, או אז אין טעם בקיום ההליכים להשבתה של האשה לשלום בית כיון שהוא גם כבר אינו רוצה אותה. בכגון זאת שוב מפסידה את כתובתה (ולפחות את תוספתה) מיידית וממילא האומדנא בעניין המתנות קיימת באופן מיידי ללא אגרת מרד. וטעם הדבר כפי שבאר הגרי"ש אלישיב זצ"ל בפד"ר ח"ח עמ' 323 את דברי רבינו ירוחם, שבאמת האשה מפסידה מעיקר הדין תוספת כתובתה מיד במרידתה, אלא שחכמים הותירו מכח תקנתם את חובת תוספת הכתובה כאמצעי להשבתה לשלום בית. אולם כאשר גם הוא כבר לא רוצה אותה ו"מורד" בה בעקבות מרידתה בו ושוב לא חפץ בה, שב הדין לעיקרו שמפסידה את תוספתה מיידית. וממילא מתוך אותה האומדנא, עליה גם להשיב את המתנות. ארחיב ואצטט.

המקורות בפוסקים להחזרת המתנות במורדת

הטור אבה"ע"ז (סי' פ"ח) כתב:

"הוציא הוצאות על נכסי אשתו וגירשה ולא אכל ולא נהנה מהם כלום רואין אם השבח שהשביח יתר על ההוצאה ישבע כמה הוציא ויטול, ואם ההוצאה יתירה על השבח אין לו אלא כשיעור השבח בשבועה.

בד"א שלא אכל כלל, אבל אם אכל מהן רב או מעט אפי' גרוגרת אחת מה שהוציא הוציא ומה שאכל אכל..."

בד"א במגרש מדעתו אבל במורדת שתובעת גט ומקניטתו עד שמגרשה, בין אכל בין לא אכל אם השבח יתר על ההוצאה ישבע כמה הוציא ויטול. ואם ההוצאה יתירה על השבח אינו נוטל אלא כשיעור השבח ובשבועה..."

ובשו"ע שם (סעי' ט) נפסק:

"בד"א, במגרש מדעתו, אבל אם היא מורדת, בין אכל בין לא אכל, ישבע כמה הוציא ויטול. ואם השבח יתר על ההוצאה נוטל ההוצאה, ואם ההוצאה יתירה על השבח נוטל את השבח".

וכתב שם בביאור הגר"א (סקט"ז) וז"ל:

"בד"א כו', הרי"ף שם והרא"ש דהוצאה הוי כמו מתנה ואמרינן בספ"ד (נ"ד, א') כי אקני לה כו' (אדעתא למיקם קמיה, אדעתא למישקל ולמיפק לא אקני לה). וע"ל סימן ע"ז ס"ב".

כלומר דין "מה שאכל אכל" יסודו במתנה שמסכים לתת לאשתו, ובמורדת הרי המתנות שבים לבעל מטעם האומדנא וכפי שציין שם הגר"א.

ובסי' ע"ז (סעי' ב') נפסק:

"האשה שמנעה בעלה מתשמיש, היא הנקראת מורדת. ושואלין אותה מפני מה מרדה, אם אמרה, מאסתיהו ואיני יכולה להבעל לו מדעתי, ודוקא שמבקשת גט בלא כתובה, אבל אם אומרת, יתן לי גט וכתובתי, חיישינן שמא נתנה עיניה באחר, ויש לה דין מורדת דבעינא ומצערנא ליה (ב"י בשם תשובת הר"ן וכן פירש"י בגמרא), אם רצה הבעל לגרשה אין לה כתובה כלל, ותטול בלאותיה הקיימים, בין מנכסים שהכניסה לבעלה ונתחייב באחריותן, בין נכסי

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

מילוג שלא נתחייב באחריותן, ואינה נוטלת משל בעלה כלום, ואפילו מנעל שברגליה ומטפחת שבראשה שלקחם לה, פושטת ונותנה, וכל מה שנתן לה מתנה מחזרת אותו... ואין נותנים לה גט עד י"ב חדש... ולאחר י"ב חדש אין לבעל עליה כלום, וכן היא עליו; מאחר שאבדה הכתובה, אין לה כל תנאי כתובה, מאחר שיוכל לגרשה בלא כתובה והוא מעכבה מרצונו) (דברי הרב וכן משמע במהרי"ל סימן כ'). כסדר הזה עושין לה, אם מרדה כדי לצערו, ולאחר י"ב חדש לא מהני חזרתה, אלא אבדה כתובתה, ואם רוצה לקיימה, צריך לכתוב לה כתובה אחרת. אבל תוך י"ב חדש יכולה לחזור בה, ויש לה כתובה. ואם מת תוך י"ב חדש, יש לה כתובה מן היורשים (כל זה בהר"ן פ' אף על פי). ואם רוצה לגרשה תוך י"ב חדש נותן לה צ"ב שלה, וכתובתה וכל מה שכתב לה (ב"י בשם תשובת הרשב"א)..."

ובבית שמואל שם (ס"ק י"ח) כתב:

"... ומה שכתב אבל לא מה שכתב לה, ע' בטור סי' ס"ה (צ"ל: פ"ה) לא משמע כן אלא דווקא כשאין לה כתובה אז אין לה מתנות..."

ובבאר היטב (ס"ק כ') כתב:

"ועיין ב"ש שכתב וז"ל ומ"ש אבל לא מה שכתב לה עיין בטור סימן פ"ה לא משמע כן אלא דווקא וכו'. לא ידעתי הא לפנינו כתב וכל מה שכתב לה וכ"כ ב"י ע"ש..."

ובספר ראש פינה כתב וז"ל:

"ומה שכתב אבל לא מה שכתב לה כו' כצ"ל גם ברמ"א, ולא כמ"ש לפנינו וכל מה שכתב לה, וכן מצאתי בשו"ע דפוס קראקא הנדפס בשנת ש"מ, וכן הוא באמת בב"י (ד"ה ומ"ש רבינו אם הכניסה לו קרקע) בשם הרשב"א (ח"א סי' אלף רל"ה) על המורדת מאיס עלי או בעינא ליה, דאם הוציאה מרצונו בין בזו בין בזו נותן לה נכסי צאן ברזל, אבל מה שנתן לה משלו אין נוטלת כלום כיון שהיא תובעת להתגרש, דאדעתא למישקל ולמיפק לא יהיב, אבל אם לא רצה להוציא מדעת עצמו אלא רק מחמת מרדן בזה יש הפרש ביניהם כו', שאפילו יש לה מתנה מפסדת כו' דאדעתא למישקל כו', ובבאה"ט ראיתי שתפס על הב"ש, שהרי ברמ"א כתב וכל מה שכתב לה, ע"ש. ולא שם ליבו שיש טעות סופר בספרים שלנו, כנ"ל. גם מה שכתב שכן הוא בב"י, נראה במחילת כבודו שטעה, וסבר דהיינו מ"ש הבית יוסף ד"ה ומ"ש רבינו בשם הרמב"ם כתבו הגאונים ששם כתוב לשון זה וכל מה שכתב לה (לפנינו: מה שנתן לה), אבל שם כתב כן אמגרש אחר י"ב חודש שהפסידה כל הכתובה וכל מה שכתב לה הבעל, [אבל באמת כוונתו לבית יוסף ד"ה ומ"ש רבינו אם הכניסה, שכתוב שם להדיא בשם הרשב"א שאם מגרש מרצונו תוך י"ב חודש אינן נוטלות כלום ממה שנתן לה משלו] ע"ש. וראיתי בספר אבני מילואים (סקי"א) הביא דברי באה"ט הנ"ל, וכתב שמשמע כן בדברי ב"י שהבאתי מדכתב כן על אחר י"ב חודש, משמע שתוך י"ב חודש דלא הפסידה כלום, משמע גם מה שנתן לה ג"כ לא הפסידה. וע"ש שכתב שהרשב"א אזיל לשיטתיה אבל שיטת הפוסקים אינה כן, ואח"כ מביא חידושי הרשב"א אחר שמשמע שהודה לדברי הפוסקים, והן דברי הרשב"א שמביא הב"י ד"ה ומש"כ אם הכניסה לו קרקע שהבאתי לעיל, ע"ש היטב תראה שכן הוא. ובאמת י"ל דכיון שסברתו היא דאדעתא למישקל ולמיפק לא יהיב לה אין חילוק בין תוך י"ב חודש לאח"כ, כיון שמגרש מורדת. ומה שהרשב"א מיירי במאיס עלי כבר הקשה ב"ש לעיל ס"ק י"ג. עיין בטור סי' פ"ה, שכתב שם אבל נתאלמנה או נתגרשה מתוך מרדה לאחר שכתבו עליה אגרת מרד שהפסידה כל כתובתה, הפסידה כל מה שנתן לה, ע"ש. משמע, הא אם יש לה כתובה, יש לה המתנות..."

ובדגול מרבכה שם כתב:

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

"ב"ש סקי"ח, ומה שכתב אבל לא מה שכתב לה, נעה"ג, כך היתה להב"ש הגירסא, ובב"י בשם הרשב"א הלשון אבל לא מה שנתן לה".

וביד אפרים כתב:

"בהג"ה, נותן לה צאן ברזל וכתובתה אבל לא מה שכתב כו'. כצ"ל".

הפסד מתנות ללא הפסד כתובה

ובבית מאיר שם סקי"א כתב:

"נותן לה צ"ב שלה וכתובה אבל לא מה שכתב לה. וכתב ב"ש ז"ל: אבל לא מה שכתב לה עיין בטור סי' פ"ה לא משמע כן אלא דווקא כשאין לה כתובה אז אין לה מתנות, עכ"ל, ובבאר היטב כתב ז"ל לא ידעתי הא לפנינו כתוב וכל מה שכתב לה וכ"כ הב"י ע"ש עכ"ל. ומדברי הב"י נראה כן שכתב ז"ל וכתב הרה"מ שהרבה מן המפרשים כו' ובתוך י"ב חדש אם חזרה בה מוטב ולא הפסידה כלום ואם לאחר י"ב חדש הפסידה כל עיקר כתובה ותוספת וכל מה שנתן לה הבעל ונדוני' אלא שאם היה שם בלאות הקיימין ותפסה אותן אין מוציאין מידה, כך העלה הדינין האלו הרשב"א ז"ל וכן דעת מפרשים. ומשמע דתוך יב"ח לא הפסידה מה שנתן לה במתנה עכ"ל, אמנם נראה דהרשב"א לשיטתו בחדושי בסוגיין (ס"ג, ב) וז"ל: וכתב עוד הר"י הלוי ז"ל דהיכא דיהיב לה מתנה בין קרקע ידוע בין ששעבד לה לתת מעות או מדעם אפילו כתב לה בתר נשואין מתנה גמורה לחוד, ואצ"ל כתובה, אי מרדה הפסידה הכל דהקנה לה אדעתא למיקם קמיה וכדאמרין אלמנה שמין מה שעליה והיינו לאחר נשואין, ואפ"ה שמין וכן נראה מדברי רבינו הגדול ז"ל שכתב אבל מה דכתב לה מדילי' בין תוס' בין מתנה לא יהיב לה מידי כו'. וקשיא לי, הא דאמרין לעיל תוספת כתובה ככתובה דמיא נ"מ למורדת, והא אפילו מתנה לחודא ובתר נשואין אמרת מפסדת ואפילו באומרת מאיס עלי, והא דדייקי לה מהאי דאמרי' אקני לה אדעת' למיקם קמי', הני מילי בהנאה סתם בדבר שהוא חייב לעשות אבל זה שרצה ונתן לה מי הכריחו בכך היה לו לפרש, ואנן מימר אמרי בכולהו מתנות דעלמא אי לאו דעביד לי' נייח נפשי' לא הוי יהיב לי' מתנה עכ"ל.

הרי דס"ל להרשב"א דמתנה לא מפסדה, אבל דעת רוב הפוסקים הראשונים דבמתנה אמרי' דלא יהיב אלא אדעתא למיקם קמי' והוא דעת הרי"ף והרמב"ם ובעל המאור, ומה שהקשה הרשב"א מהא דאמרי' לעיל תוספות כתובה ככתובה לענין מורדת כיון דאפילו מתנה מפסדה כבר הקשה הרמב"ן ז"ל ותירץ לה כמו שהובא בר"ן ריש פ' אעפ"י (דף כ"ב, ע"א מדפי הרי"ף) ע"ש.

אלא דלפי מה דמשמע מדברי הרשב"א נראה דאפי' היכא דהפסידה כתובה במורדת, מ"מ לא הפסידה המתנה ואילו בדברי הרה"מ מפורש דאחר יב"ח מפסדה הכתובה וגם המתנה וצ"ע.

שוב ראיתי בחידושי הרשב"א שם וז"ל: ומצאתי בחיבור א' שכתובת רב האי ורב אלפס הכי דיני דאפילו במתנה לחוד דבתר נשואין מפסדי, ואיכא לדחוקי דקמ"ל התם תוספת וכ"ש מתנה דאומדן דעת הוא דמפסדי, אא"כ כתב לה שקיבל על עצמו שאפילו תמרוד תטול כמו שאמר הרב בן מיג"ש ז"ל דהתם תנאי ממון הוא וקיים ואין זה צריך לפנים עכ"ל, הרי שהודה הרשב"א וקיבל דבריהם אם כן אפילו במגרש תוך יב"ח דכתובה לא מפסדה אבל מתנה מפסדה משום דלא יהיב אלא אדעתא למיקם קמיה".

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

נמצא, שכאשר האשה תובעת גירושין ומורדת בו ומקניטתו עד שמגרשה מרצונו, אין נחשב כמגרש מרצונו ולא התכוון למחול על יציאותיו, ולא התכוון לתת לה מתנות. לענ"ד דחוק לבאר שמדובר דווקא שעשה כל המאמצים המוכחים לנסות לשוב לשלום בית (שלפי דעת חברי הגר"פ מונדשיין רק בכה"ג מפסידה את התוספת, נושא שגם עליו חלוק אני וכפי שארחיב להלן). הטור לא חילק בזה. ומשמע שבכל מקרה לא נחשיב שמה שגירש ברצונו בעקבות תביעתה ורצונה להתגרש ומרידתה בו כמגרש מדעתו, אלא נחשב לעניין האומדנא הזו שהגירושין באו ממנה ותפסיד מתנותיה ותוספתה.

והנה מדברי הטור אבהע"ז בסי' פ"ה משמע לכאורה שלא כדבריו בסי' קי"ח שכן כתב וז"ל:

"וכן הבעל שנתן מתנה לאשתו בין קרקע בין מטלטלים קנתה ואין הבעל אוכל פירות. ומיהו אינה יכולה למכור מה שנתן לה ולא ליתנו לאחר, אלא ישאר בידה ואם תמות ירשנה. והפירות שיוצאין לה ממנו דינן כשאר נכסי מלוג וימכרו וילקח בהן קרקע והוא אוכל פירות..."

ואם נתאלמנה או נתגרשה שקלה להאי ארעא לבד מכתובתה, ודוקא שנתאלמנה או נתגרשה מן הנישואין אבל מן האירוסין לית לה, שלא כתב לה אלא על מנת לכונסה. ואפילו נתאלמנה או נתגרשה מן הנישואין דווקא שלא מתוך מרדה אבל נתאלמנה או נתגרשה מתוך מרדה לאחר שכתבו עליה אגרת מרד, שהפסידה כל כתובתה הפסידה כל מה שנתן לה..."

ולדבריו משמע לכאורה שרק כאשר הגדירוה כמורדת וכתבו עליה אגרת מרד, רק אז מפסידה כל מה שנתן לה ודלא כפי שהובא לעיל. אולם לפי הדברים שנביא, הצורך באגרת מרד הוא כאשר האיש מבקש שלום בית. או אז זכאית לכל מה שנתן לה ואף לתוספתה כדי שנוכל לקנוס אותה ובדרך זו להשיבה לשלום בית. אולם אם גם הבעל מורד בה בעקבות מרידתה אין צורך יותר לקנוסה כדי להשיבה לביתה, וממילא שוב לא נצרך להכריז עליה ולקבוע עליה שם מורדת ע"י אגרת מרד, שכן מפסידה תוספת כתובתה מיידית משום שאדעתא למשקל ולמיפק לא נתן ולא התחייב לה.

לפי זה לא ניתן להוכיח מהטור שם שלא מפסידה מה שנתן לה אלא רק כשהכריזו עליה באגרת מרד, שהיא מורדת והפסידה כתובתה ורק אז תפסיד מה שנתן לה. משום שהטור עוסק במורדת רגילה כאשר הבעל רוצה שלום בית. ועיקר דבריו הם שכאשר מפסידה תוספתה או אז תפסיד מה שנתן לה ומה שהתחייב לה. וכאשר אין צורך בהליך של הכרזות וכתובת איגרת מרד, הרי כי גם ללא התהליך מפסידה תוספתה כי אדעתא למיפק לא כתב לה, וה"ה גם מתנותיה מחזירה גם לא ההליך מאותו טעם.

המקור ליסוד שאם אין צורך וטעם בהכרזות, מפסידה תוספתה ומתנותיה גם ללא ההליך

ומצינו פרשנות זו בפד"ר חי"ד עמ' 25 בפסק דינו של הגר"ח צימבליסט שליט"א כפי שצינו לעיל וכפי שצוטט גם בדברי חברי, שכתב בתורף דבריו בזה"ל:

"והנה כל הויכוח בין הצדדים אם יש להחיל על האשה שם מורדת הלא הוא לעניין החזרת המתנות, דאילו לענין הכתובה בלא"ה הפסידתה, שהרי הודתה שזינתה, ולחובתה היא נאמנת, כמבואר בשו"ע סי' קט"ו ס"ו ואם יביא הבעל עדים שגרה יחד עם אותו גבר תפסיד הכתובה גם מבלי הודאתה.

... ומלבד כל האמור נראה עוד דבנידוננו הפסידה את כתובתה מיד מדין מורדת, וכן עליה להחזיר לו מיד את המתנות כדין המורדת, מהטעם שיתבאר לפנינו בע"ה. דהנה באמת היה ראוי שכל מורדת תפסיד את כתובתה מיד, שהרי כל ענין הכתובה הוא שלא תהא קלה בעיניו להוציאה. ובמורדת לא הוא מוציא אותה אלא היא מוציאה אותו, וכלשון החזו"א סי' ס"ט סק"ד "כיון שהיא מואסת בו ודאי היא יודעת דאין לה זכות לתבוע כתובה, דאיהי מגרשת ליה לדידיה, וכה"ג ראוי שתתן לו כתובה, וכדאמר גיטין מ"ט ב". וכל מה שאמר

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

חז"ל דמורדת לא הפסידה הכתובה א"כ עשו בה הכרזות והתראות וכו', היינו משום שכיון שתקנו חז"ל להשהות העניין, להכריז עליה ולהתרות בה כדי לאלצה לחזור ממירדה ולשוב אל בעלה (ולכן לא הצריכו הכרזות אלא באומרה בעינא ליה ומצערנא ליה ולא באומרת מאיס עלי, משום דבמצערנא ליה יש יותר סיכויים שתחזור בה, משא"כ במאיס עלי, אך גם במ"ע יש דעות שמ"מ צריך התראה והמלכה ושהיית י"ב חודש, והכל מטעם זה: שמא תחזור בה), לכן כל עוד לא עשו בה כל הסדר הזה הרי זה נחשב שהבעל מוציא אותה ולא שהיא מוציאה אותו, דאם מפאת מירדה היה עליו להמתין שמא יועילו ההכרזות וכו', ומשלא המתין איהו דאפסיד אנפשיה והרי זה כמגרשה מרצונו ויש לה כתובה.

ולפי"ז במקרה שברור לנו שאין שום סיכויים לשלום בית, והאשה תישאר במירדה, כגון בנידוננו שאין אנו מכריזים עליה ואין אנו משתדלים לעשות ש"ב, משום שמצוה לגרשה וכנ"ל, הרי אין כאן מה להמתין ומיד הרי זה נחשב שהיא מוציאה אותו, וממילא אין לה כתובה.

וסמוכין לדברינו מצאתי בתשב"ץ ח"ג סי' פ"ו וז"ל שם: "כיון שמוציא אותה מן הדין מאותו מקום למקום זה אם נמנעה אין לה כתובה כדין לעלות ושלא לעלות וכו', ואינה צריכה התראה אלא במורדת במקום דירת הבעל כדי לביישה ותשוב, אבל זה שרוצה לצאת והיא הפכה עורף גלתה דעתה שלא תשוב לעולם ואין אוסרין אותה בכאן מפני קשיות עורף כיון שאין לה כתובה אין לה תוספת וכו'". והנה התשב"ץ עצמו כתב שם "שזו כיון שהדין נותן לכופה לצאת והיא אינה רוצה הרי היא מורדת דאומרת בעינא ליה ומצערנא ליה", ומ"מ כתב שהפסידה הכתובה מיד ואין צריך בהכרזות וכן מבואר בביריתא כתובות ק"י ב': הוא אומר לעלות והיא אומרת שלא לעלות וכו' תצא בלא כתובה. משמע מיד בלא שום הכרזות. משום שגילתה דעתה שלא תשוב לעולם", וכיאר הדבר הוא כמו שכתבנו, שכיון שאין סיכויים שתחזור ממירדה הרי זה נחשב מיד כאילו היא מוציאה אותו, ולכן אין לה כתובה.

ועפ"י הדברים האלה נראה להסביר את שיטת הראשונים שאין המורדת חייבת להחזיר המתנות א"כ עשו בה ההכרזות וכו' והפסידה הכתובה, וכפי שהבאנו בפס"ד שבכרך י"א עמ' 255. ובאותו פס"ד הסברנו שיטתם שסוברים הם שכל עיקר דין החזרת המתנות הוא קנס שקנסו את המורדת, ולכן זה תלוי בהפסד הכתובה, שכל עוד לא קנסוה על הכתובה לא קנסוה על המתנות, עיין שם. אולם לפי הדברים דלעיל אפשר להסביר בדרך יותר פשוטה. והוא דבאמת טעם החזרת המתנות הוא כפשוטו מחמת האומדנא דאדעתא למשקל ומיפק לא אקני לה, אולם במה דברים אמורים כשהיא מוציאה אותו, דהיינו כשהיא מכריחה אותו לגרשה, משא"כ כשהוא מוציאה מרצונו, אין כאן האומדנא הנ"ל והמתנות שלה. (ועי' סי' צ"ט ס"ב שכל שמוציאה שלא מדעתה, אפילו סרחה עליו אינה מחזרת המתנות וע' פת"ש שם סק"ז). ומטעם זה כל זמן שלא הכריזו עליה וכו' יש לה כתובה משום דנחשב כמוציאה מרצונו וכנ"ל, הכי נמי אינה מחזרת לו המתנות, דכיון דנחשב כמוציאה מרצונו וכנ"ל, אין כאן האומדנא דאדעתא למשקל ולמיפק לא אקני לה. ולפי"ז בנידוננו שקבענו שמפסדת הכתובה מיד ואין צורך בהכרזות, משום שאין סיכויים לש"ב ונחשב מיד כאילו היא מוציאה אותו. א"כ מטעם זה עצמו עליה להחזיר המתנות, דאדעתא למשקל ולמיפק לא אקני לה, וכמו שנתבאר.

... העולה מן המבואר בקצרה: בנידוננו שאין מקום להכרזות והתראות משום שאין כאן מקום לש"ב, יש להחיל מיד על האשה דין מורדת, הן לענין הפסד הכתובה והן לענין החזרת המתנות. ולפי"ז אם יתברר לנו שהרכוש שע"ש האשה נקנה מכספו של הבעל, כי אז עליה להחזירם לו עתה כאשר מרדה בו".

בפסק דינו של הגר"ש אלישיב זצ"ל שציינו למעלה מח"ח עמ' 323 שהוא מקור החידוש של עיקרון זה, נכתב בזה"ל:

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

"והנה באשה שמרדה בבעלה קיי"ל דאינה מפסדת כתובתה אא"כ התרו בה והכריזו עליה בכ"נ ובכ"ד ד' שבתות, לפי דינא דגמרא (או לפי המשנה בהפחתת ז' דינרים כל שבוע), ובטרם עשו לה את הסדר הזה גובה כתובתה, כולל גם תוספת כתובה, ולכאורה מדין קל - וחומר איכא למילף, דבמקרה וגם הבעל מורד באשתו, שלא תפסיד כתובה ותוספת.

וז"ל רבינו ירוחם (משרים נתיב כ"ב ה"ח): וכ' מורי הראב"א כי נראה לו שאשה שאמרה לא בעינא ליה יתן לי גט וכתובה, והוא אומר אנא נמי לא בעינא לה אבל איני רוצה ליתן גט, מסתברא דאין דנין אותה כמורדת להפסידה כלום מעיקר כתובה ונדוניא. ומיהו משהינן לה תריסר ירחי אגיטא דילמא הדרי בהו, ולאחר שנה כופין אותו לגרש והפסידה תוספת וכל מאי דיהיב לה מדיליה דאדעתא למישקל ולמיפק לא יהיב לה.

ולפי האמור, לכאורה הדברים תמוהים, כשאשה היא המורדת בבעלה אינה מפסדת תוספת כתובה כל עוד ולא הכריזו עליה, ואם גם הוא מורד בה, אז מפסידה לאלתר את תוספת הכתובה, ומשום דאדעתא למישקל ולמיפק לא יהיב לה, וכלפי לייא?."

ובמסקנתו כתב לביאור דברי רבינו ירוחם בזה"ל:

"וע"כ נראה לומר דההבדל הוא בזה, במקום שהאשה היא המורדת בבעלה, והבעל רוצה באשתו, הרי כל ההכרזות והתראות שנאמרו במורדת, וכל התקנות הללו לא באו אלא ללחוץ עליה שתמלך בדעתה ותשוב לחיי שלום עם בעלה. ולכן אם הבעל מגרשה בטרם נגמרו כל הפעולות הללו חייב לשלם לה כתובה ותוס' כתובה. משא"כ במקרה וגם הבעל לא רוצה בה הרי אין מקום לתקנה זו, וממילא קם דינא שמכיון שהיא לא רוצה אותו, הרי אדעתא למישקל ולמיפק לא יהיב לה תוספת כתובה."

דברי הגר"ח ג' צימבליסט שליט"א בהבנת דברי הרמ"ה בטור תואמים ביסודם את דברי הגרי"ש אלישיב זצ"ל בהבנת דברי רבינו ירוחם.

לפי כל הנאמר לעיל נמצא שבמורדים זה על זה אבדה האשה את מתנותיה ועליה להשיבם לבעל.

דעת הלב אריה לתלות דין החזרת מתנות ללא הכרזות במחלוקת שו"ע ורמ"א בהלכות יבום

והנה, ראיתי שבספר לב אריה להגאון אב"ד ת"א סי' י"ב בנושא: "בענין מורדת בלי הכרזה", כתב בזה"ל:

"יש לעיין במורדת שזנתה תחת בעלה, דאין להתרות בה כדי לאלצה שתחזור לבעלה ואם לא תחזור נכריז עליה כמורדת, מכיון שאסורה לבעלה. האם דינה כמורדת ומפסידה זכויותיה אף שלא הכריז עליה, משום שהיא גרמה במעשיה שלא יוכלו להכריז עליה, או שמא כיון דקיי"ל דמורדת מפסידה זכויותיה רק לאחר הכרזה כדאיתא בשו"ע אה"ע (סימן ע"ז סעיף ב'), א"כ דין הוא דרק לאחר הכרזה הפסידה, וכל זמן שלא הכריזו מאיזה סיבה שתהיה איננה מפסידה זכויותיה.

נראה שהדין תלוי במחלוקת המחבר והרמ"א בשו"ע אה"ע (סימן קס"ה סעיף ב'), דאיתא שם כך: "יבמה שנדרה הנאה מיבמה בחיי בעלה וכו' כופין אותו שיחלוץ לה, ואם נדרה לאחר מיתת בעלה מבקשין ממנו שיחלוץ לה, וכן אם נתכוונה בנדרה אפילו בחיי בעלה כדי שלא ייבם אותה מבקשים ממנו שיחלוץ לה". וכתב הרמ"א: "וי"א שאם רקקה לפני האחים או כדומה לזה, וגרמה שאסורה לייבם, אין לה דין מורדת, הואיל וא"א לה לייבם מעכשיו". וכתב הבית שמואל שם (סק"ו) על דברי השו"ע דמבקשים ממנו לחלוץ לה: "ואם אינו רוצה דינה כמורדת, כיון שהיא גרמה לאסור עליו, אע"ג שאין תקנה לדבר מ"מ דינה כמורדת, בשני דינים אלו דכוונתה היתה על היבם. והמחבר כתב בסתם ומבקשים ממנו וסמך עצמו על ריש סימן זה כשהיא אינה רוצה להתייבם דדינה כמורדת, והיינו מ"ש בסמוך בהגהות

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

בשם י"א דאין לה דין מורדת, היינו הרשב"א ס"ל כן כל שאין תקנה לדבר אין לה דין מורדת" עכ"ל. ובביאור הגר"א שם (ס"ק כ"ב) כתב לבאר דברי הרמ"א: "וי"א וכו' ז"ל הרשב"א לא מצינו שכותבין אגרת מרד אלא כדי שתחזור בה, אבל זו שנאסרה לא, כיון שא"א להתייבם, ותדע שאין לך גורמת יותר ממזנה ולא הפסידה בלאותיה", וכו'.

מפורש בדברי הרשב"א שאף שלא שייך להכריז עליה ולא לצוה שתתייבם בכל זאת אין כותבין עליה אגרת מרד למרות שהיא שגרמה לכך שלא תוכל להתייבם, וראיתו מאשה מזנה שאין לך גורמת יותר ממנה ובכל זאת אינה נעשית מורדת ולא הפסידה בלאותיה, נמצא לדברי הרשב"א מאי דקי"ל דמורדת מפסידה זכויותיה לאחר הכרזה, הוא דין מסויים דדוקא לאחר הכרזה מפסידה זכויותיה, וכל שלא הכריזו עליה אף שהיא הגורמת לכך איננה מפסידה זכויותיה, וכך היא שיטת הרמ"א.

ולדברי הבית שמואל שיטת המחבר שאם אין מקום לתקן הדבר דינה כמורדת אף בלא הכרזה, ואע"פ שגם ביבמה כדי להחיל עליה דין מורדת יש צורך בהכרזה ולהמלך בה כדאיתא בשו"ע (סימן ע"ז סעיף ב'). נמצא לדבריו אין ההכרזה מעכבת חלות דין מורדת, ובמקום שא"א לאלצה לחזור לבעלה מטעם מסויים חל עליה דין מורדת אף בלא הכרזה.

ועלה בידנו דהנידון הנ"ל אם יכול לחול דין מורדת קודם הכרזה במקום שא"א להכריז תלוי כפלוגתת המחבר והרמ"א הנ"ל.

נמצא כי דברינו לעיל על פי שיטת הגריש"א והגר"ח צימבליסט תלויים לשיטת הלב אריה במחלוקת השו"ע והרמ"א. וכי לדעת הרמ"א כל זמן שלא הוגדרה האשה כמורדת ממש לא הפסידה זכויותיה, אף אם מניעת ההליך וההכרזה נגרם באשמתה ואפילו מחמת שזינתה.

לפי זה דין החזרת מתנות כאשר האשה זינתה או כאשר גם הוא אינו רוצה בה ואין טעם בהכרזות, הוא כי לא הפסידה האשה את זכויותיה ולא מחזירה את המתנות מכיון שהדבר תלוי במחלוקת השו"ע והרמ"א ולא ניתן להוציא המתנות מתחת ידה.

אמנם לכאורה דבריו צ"ע שכן הבית שמואל שם (סק"ח) כתב בתו"ד בזה"ל:

"וי"א שאם רקקה וכו', החידוש הוא לדעת הרשב"א כל שאין תקנה לדבר אין דינה כמורדת. קשה ל"ל לכתוב דין חדש ולא כתב בקיצור בנתקדשה לאחר דאין דינה כמורדת. ועיין בלבוש שכתב ברקקה דוקא ס"ל לרשב"א דלא הוי מורדת דיש לומר דלא ידעה שאם תרוק אסורה ליבם משמע שנתקדשה דינה כמורדת".

נמצא שבמקרים שידעה והתכוונה למרוד בו כמו נדרה הנאה או נתקדשה המובאים שם בשו"ע לפני כן, גם לדעת הרמ"א היא נחשבת למורדת כאשר אין תקנה לדבר ואין מחלוקת בכך. וא"כ נדחו לכאורה דברי הלב אריה שתלה הדבר במחלוקת השו"ע והרמ"א.

אמנם הלב אריה ביסס את דבריו על דברי הביאור הגר"א שצטט ממנו את תחילת הדיבור, ושם כתב הגר"א בסוה"ד להדיא שהרשב"א סובר את דבריו בכל המקרים וגם במקרים שהתכוונה למרוד בו. וכך באמת משמע ברשב"א עצמו וכמו שכתב לתמוה על דברי הב"ש והלבוש, בספר ראש פינה וכפי שנצטט להלן.

נצטט את דברי הב"ש שם (סי' קס"ה סק"ו):

"מבקשים ממנו, ואם אינו רוצה דינה כמורדת כיון שהיא גרמא לאסור עליו אף על גב שאין תקנה לדבר מ"מ דינה כמורדת בשני דינים אלו דכוונתה היתה על היבם והמחבר כתב בסתם ומבקשים ממנו וסמך עצמו על רס"ז כשהיא אינו רוצה להתייבם דינה כמורדת והיינו מ"ש

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

בסמוך בהגהות בשם י"א דאין לה דין מורדת היינו הרשב"א ס"ל כן כל שאין תקנה לדבר אין לה דין מורדת".

נמצא שהב"ש עצמו כתב בס"ק זה כמו הגר"א והראש פינה והערוה"ש. אלא שבסק"ח כתב וז"ל:

"וי"א שאם רקק' וכו', החידוש הוא לדעת הרשב"א כל שאין תקנה לדבר אין דינה כמורדת. וקשה ל"ל לכתוב דין חדש ולא כתב בקיצור בנתקדשה לאחר דאין דינה כמורדת ועיין בלבוש שכתב ברקקה דוקא ס"ל לרשב"א דלא הוי מורדת דיש לומר דלא ידעה שאם תרוק אסורה ליבם משמע שנתקדשה דינה כמורדת".

יתכן והב"ש לא הביא את הלבוש כמסקנה ברורה אלא כיישוב שלו לקושיא, אולם הוא עצמו לא סבר בכרירות כמותו וכפי שכתב בפשטות בסק"ו וכאמור. וצ"ב. יש לציין שבב"ש במהדורה קמא הביא רק מש"כ בסק"ו וכדעת הגר"א והראש פינה והערוה"ש ולא כתב כלל את מה שכתב בסק"ח ולא הביא כלל את דברי הלבוש.

נצטט כעת את דברי הגר"א שם שכתב בזה"ל:

"וי"א כו', ז"ל הרשב"א לא מצינו שכותבין אגרת מרד אלא כדי שתחזור בה אבל זו שנאסרה לא כיון שא"א להתייבם ותדע שאין לך גורמת יותר ממזנה ולא הפסידה בלאותיה ועוד נודרת הנ"ל שלמד הרי"ף ממנה למורדת חולקין הכל עליו כנ"ל דא"כ קשיא דשמואל אדשמואל ועוד שרש"י פי' בע"א והוא הנכון וכ"ש בשרקקה דלא נתכוונה לאסרה עליו ולפ"ז ה"ה בכל הנ"ל שא"ל דין מורדת אלא שהרב חושש בפסק הרי"ף שנק' מורדת רק ברקקה שלא נתכוונה כנ"ל וז"ש וכבר נתבאר כו' כמ"ש הרי"ף ורמב"ן כנ"ל".

הרי שבדעת הרשב"א שהוא היש אומרים ברמ"א שכתב שברקקה אין לה דין מורדת, כוונתו כלשון הרשב"א שם ש"כ"ש בשרקקה... אבל גם בכל המקרים שנזכרו שם לעיל גם בנתכוונה למרוד ביבם, מ"מ במקרים שאין תקנה אין לה דין מורדת.

ובספר ראש פינה – עקבי הבית, על דברי הב"ש שם בשם הלבוש, כתב גם לתמוה עליהם וז"ל:

"בלבוש לא כתב דוקא ברקקה, רק שכתב הטעם משום די"ל דלא ידעה, ולזה כתב הב"ש די"ל לפי"ז דוקא ברקקה. אבל באמת דבריו תמוהין, דהרי מה שנרשם כאן ברמ"א רשב"א... בסי' אלף ר"ב מצאתי תשובה זו וז"ל, שאלת, העושה מאמר ביבמתו וחזרה וקיבלה מאמר מאחיו ואסרה עצמה על שניהם, או שרקקה דקי"ל שנאסרה, מי דיינינן לה במורדת כאילו נדרה הנאה כו'. תשובה, כל כי האי לא מצינו שכותבין עליה מרד, שאין אגרת מרד אלא כדי שתחזור בה, אבל זו שרקקה או שעשו בה מאמר אחר מאמר שרבנן הוא דאסרו, ולמה יכתבו, הלא אי אפשר להתייבם מעתה. ותדע, שהרי אין לך גורמת לאסור על בעלה יותר מהמזנה, ואפ"ה אין דנין אותה כמורדת כו', עכ"ל בקיצור. והרי להדיא שלא דוקא ברקקה דן כן הרשב"א, רק אף בנתקדשה. ודברי הב"ש וגם דברי הלבוש תמוהין..."

אולם היה נראה לומר לכאורה שלא כדברי הלב אריה במה שתלה במחלוקת השו"ע והרמ"א, וכי מחלוקתם העוסקת בזכויות מורדת אם מפסידה כאשר אין מכריזים עליה משום שאין תקנה לדבר כמו בנודרת או מזנה וכיוצ"ב, מדובר בה רק בזכויות הקשורות להכרזתה כמורדת ע"י התראות ואגרת מרד. אולם כאמור לעיל בארנו שהפסד המתנות במורדת אינו שייך להליך ההכרזות (גם לשיטת הרמ"ה בטור) וכי האומדנא של הראשונים בהפסד מתנות של מורדת הוא רק משום האומדנא ללא כל צירוף טעם קנס, וכפי שהסיק הגר"ח ג צימבליסט שליט"א. ולפיכך היה נראה אולי לומר כי הדבר אינו תלוי כלל אם האשה קבלה שם מורדת על פי הליך ההכרזות, ודי בעצם מרידתה להפסידה מתנות. וגם לדברי הרמ"ה שתלה בהפסד כתובה ובאגרת מרד בארנו כי כוונתו היא שהאומדנא היא שכאשר נגמר הליך ניסיון השבתה לשלום בית ע"י התראות הכרזות ואיגרת מרד, אז

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

משאפסו הסיכויים לכך, אז האומדנא מתעוררת וקיימת שעל דעת כן לא נתן לה את המתנות. ולפי זה כאשר אין הכרזות כי אין טעם להן כאשר גם הוא אינו רוצה בה בעקבותיה או זינתה וכיוצ"ב, או אז מפסידה מתנותיה מייד. נצא שעניין המתנות אינו קשור למחלוקת השו"ע והרמ"א בסי' קס"ה. לדברינו גם תוספת כתובה שדינה זהה למתנה על פי הכללים הנ"ל אינה קשורה למחלוקת זו והיבמה המורדת גם ללא ההליך הפסידה את תוספת הכתובה ואת המתנה. הזכויות הנ"ל עוסקות בעיקר כתובה ובהפסד בלאותיה או זכויותיה כמו פדיונה שהם תלויים בהפסד הכתובה משום שהם תנאי כתובה. ראו סי' ע"ז סעי' ב ברמ"א (בהגהה החמישית ליד ח"מ סקי"ג וב"ש סקי"ז).

כדוגמא לדברינו נביא את דינה של מורדת בנושא הפסד המזונות. בשו"ע אבהע"ז (סי' ע"ז סעי' ב) נפסק:

"... אם עמדה במרדה ולא חזרה, נמלכין ותאבד כתובתה, ולא יהיה לה כתובתה כלל. ואין נותנים לה גט עד י"ב חדש ואין לה מזונות כל י"ב חדש, ואפילו היא מעוברת) (ב"י בשם תשובת רשב"א). ומעשה ידיה שלה..."

ובסי' ע סעי' י"ב נפסק:

"... וה"ה אם היתה לה קטטה עם בעלה ולא מתדר לה עמו, והמניעה ממנו, ולותה למזונות, צריך לשלם. אבל אם המניעה ממנה, א"צ לשלם, דאין האיש חייב במזונות אשתו לה אא כשהיא עמו (מרדכי פ"ב דיני גזירות וכ"כ הב"י בשם הריטב"א)".

ובחלקת מחוקק סקמ"ג כתב שם:

"אלא כשהיא עמו, ואפילו למאן דס"ל שהבעל יכול להשרות אשתו ע"י שלישי מודה דהיא אינה יכולה להשרות אותו כן אף על פי שאינה מורדת מתשמיש כי בעת העונה רוצת לבא אליו כי היא משועבדת לעמוד תמיד לפניו ולשמש אותו ולאכול עמו על שולחנו וכשתלך ממנו אין לה מזונות אפי' לפי ברכת הבית". וכ"כ בב"ש שם סקל"ה.

ובפסקי דין רבניים ח"ו עמ' 42 כתב הגר"א גולדשמידט זצ"ל (הובא גם בספרו עזר משפט סי' ז) בזה"ל:

"אין צורך להרבות בדברים כי פיטור ממזונות מטעם מרידה, אינו מכח הלכות מורדת, ואינו אחד מדיני המורדת המוכרזת. כל דיני איבוד הזכויות במורדת הם אחרי התראות והכרזה, ורק אחרי עבור י"ב חודש במרד, מה שאין כן לענין מזונות שהיא מפסידתן בלי התנאים הללו ומיד. ומאידך, אם חזרה בה תוך י"ב חודש, חוזר חיוב המזונות, כפי שנפסק בשולחן - ערוך אבן - העזר בסימן ע"ז סעיף ב'.

והטעם הוא, לפי שפטור המזונות הוא, מפני שכלל הוא כי אין הבעל חייב במזונות אשתו, אלא אם כן היא ממלאה את חובותיה כלפיו. וכל עוד היא איננה ממלאתן הוא פטור ממזונותיה, אף על פי שעדיין לא נקבע דינה למורדת. ולכן ומאותו הטעם מועילה גם חזרתה; כי מכיון שלא ניתן לה מעמד של מורדת, ולא הפסידה כלום מכל זכויותיה הנובעות מכח אישות, ורק ממזונותיה בלבד פטור הבעל, עקב זה שהיא אינה ממלאה חובותיה, כאמור, הרי ברגע שהיא חוזרת וממלאתן, שוב הוא חייב במזונותיה, וזה הן בתוך י"ב חודש והן לאחריהם, אם, מאיזה טעם שהוא, לא הוכרזה למורדת.

אמנם ודאי הוא, כי אחרי ההכרזה למורדת, כשקויימו כל התנאים הדרושים לכך, [עמוד 43] ולאחר י"ב חודש אז איבוד המזונות הוא החלטי, כי המזונות הן חלק מזכויות האשה שהן מכח אישות - הן אם המזונות הן תנאי - כתובה הן אם לא - ובהפקעת כל הזכויות, באין דרך לחזרה, נפקעת בכללן כך גם הזכות למזונות, וכפי שפסק הרשב"א בתשובה הנ"ל. אולם כל עוד לא ניתן לאשה דין מורדת, יכולה היא לחזור בה - היא תמלא חובותיה והבעל יחזור להיות חייב לזון אותה".

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

והנה, לעניין מזונות שאינו חלק מההכרזות ההתראות ואגרת מרד אלא דין מיוחד במזונות אשה במהותן ובהגדרתן, הרי גם במורדת שלא נעשה בה ההליך הנ"ל, היא מאבדת את מזונותיה כי היא אינה עמו ואינה מקיימת את חובותיה כלפיו.

כך גם לדעתי ביחס לתוספת כתובה ולמתנות שאינן חלק מההליך הנ"ל לא יהיה דינם תלוי במחלוקת השו"ע והרמ"א בסי' קס"ה. ועל פי העיקרון שבארנו על פי דברי הגרי"ש אלישיב בדין תוספת כתובה ברכיניו ירוחם ועל פי פסק הדין של הגר"ח"ג צימבליסט שליט"א.

אמנם הגר"א הורביץ זצ"ל סבר שהמחלוקת מתייחסת גם למתנות, ואף שבמאמרו לא פרט ועסק בזכויות מורדת, אולם מאמרו של הגר"א הורביץ זצ"ל בספרו כפי שצוטט, יסודו בפסק דין. בסיועו ועזרתו של היועץ המשפטי של הנהלת בתי הדין הרב שמעון יעקבי שליט"א נמצא פסק הדין מתאריך ל' באדר א' תשנ"ב (05/03/1992). והנה, המקרה שם עוסק באמת במתנות גופא ולא בזכויות אחרות. הוא אף עוסק במתנה של דירה וכפי שנצטט אותו בסמוך, ונמצא כי לדבריו והצטרפו עמו הגר"א שפירא והגר"י הגר זצ"ל, נושא המתנות ללא הכרזה תלוי במחלוקת שו"ע ורמ"א. וכך הוא כתב שם:

"זהו ערעור על פס"ד של ביה"ד האזורי ת"א שניתן בתאריך ח' תמוז תשמ"ט. ואשר בו חזר בו ביה"ד מפס"ד קודם שנתן בתאריך ט"ו אדר א' תשמ"ט. ב"כ הצדדים הסכימו כי ביה"ד ידון ויחליט ע"ס הטענות בכתב שהוגשו על ידם..."

הבה ונבדוק משום מה חזר בו ביה"ד מפס"ד הקודם אשר בו קבע: "מאחר וקיימת מחלוקת הפוסקים אם מורדת מפסידה מתנות גם אם לא הוכרזה כמורדת, או שאינה מפסידה כל עוד שלא כתבו עליה אגרת מרד, ומאחר שאין אפשרות להכריז עליה כאשר בעלה אינו חפץ בה ובנסיבות אלו נכנסנו למחלוקת הפוסקים הנ"ל אם מפסידה מתנותיה.

מטעמים אלו אין להוציא מן האשה את מחצית הדירה. אמנם הדירה אינה רשומה בטאבו ע"ש שניהם, אבל חוזה הדירה הוא ע"ש שניהם וישנה התחייבות של המוכר לרשום את הדירה ע"ש הצדדים, זו זכות בעלת ערך ואין להוציאה מידי האשה כאמור לעיל". ובעמוד 3 של פסה"ד נאמר: "ולדבריו אשתו אף אסורה לו על כן אין מקום להכרזה כמורדת.

כוונת ביה"ד בזה לומר שהואיל ואין מקום להכריז עליה משום כך, לכן לא תפסיד המתנות וכפי האמור בהמשך פסה"ד.

אולם בפסה"ד השני נשוא הערעור, שינה ביה"ד את עמדתו וקבע שהבעל רוצה בשלום בית, ואילו האשה בלבד היא המסרבת, והפסידה המתנות גם שלא נכתב עליה אגרת מרד וכך נאמר שם בפסה"ד:

"בנדוננו מכריז הבעל גלויות כי הוא רוצה באשתו, וזאת למרות שלדבריו חיה אשתו עם גבר אחר, האשה אינה חפצה בבעלה. לטענתה, עקב אלימות. אף אחד מהצדדים לא הוכיח את דבריו, אולם הכלל הבסיסי הוא שאשה היוצאת מבעלה שלא לרצונו אינה זכאית למתנות" אין צורך ואין אפשרות להכרזות והמלכות, מאחר והבעל טוען שלאשתו יש חבר, לא יעלה על הדעת שאשה שאינה חפצה בבעלה תפסיד מתנותיה, ואילו אם תוסיף חטא על פשע ותיצור קשר עם גבר זר תזכה במתנות, גם אם לא נקבל את דברי הבעל על קשר עם גבר זר, עובדה ברורה היא שהאשה אינה רוצה בבעלה ובכגון זה אין מקום למתנות.

והנה מה שנאמר בפסה"ד שמכיון שעובדה ברורה היא שהאשה אינה רוצה בבעלה ולכן אין מקום למתנות, דברים אלו מבסס ביה"ד על דברי החזון איש בסימן ס"ט ס"ק צ. דבריו שם

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

מתיחסים למורדת של מאיס עלי בלבד. וגם לזה לא התכוון החזו"א כפי שהבין אותם ביה"ד, הוא בא לפרש את דברי רש"י שכתב במורדת של מאיס עלי דלא בעי כתובה ע"ש, אבל במורדת של בעינא לי וכו' הרי ישנה מחלוקת הפוסקים באמור לעיל אם מפסידה המתנות רק לאחר שכתבו עליה אגרת מרד. ועובדא דידן אף שחיה עם גבר אחר אינה אלא מורדת של בעינא ליה וכו' וכדאיתא בהדיא בחזון איש שם ס"ק ג': "ואין דין מאיס עלי אלא דוקא ככה"ג אבל אם רצונה לצאת שנתנה עיניה באחר או שרצונה בממון שתוציא ממנו אף שסוף סוף רצונה להתגרש מ"מ אין זה בכלל מ"ע אלא בכלל מורדת בעינא ליה.

אלא שכאן מתעוררת השאלה אם חיה עם גבר אחר הרי לא שייך להכריז עליה כדי לאלצה לחזור לבעלה, ואם כן יהיה דינה כמורדת אף מבלי שיכריזו עליה, משום שבמעשיה היא סגרה את הדרך לחזרה, ויש להחיל עליה דין מורדת אף מבלי שיכריזו עליה, וכפי שכתב ביה"ד, "אין אפשרות להכרזות והמלכות מאחד והבעל טוען שלאשתו יש חבר, לא יעלה על הדעת שאשה שאינה חפצה בבעלה. תפסיד מתנות, ואילו תוסיף חטא על פשע ותצור קשר עם גבר זר תזכה במתנות. או שנאמר שההכרזה הוא תנאי בל יעבור ומבלי הכרזה והמלכה לא יחול עליה דין מורדת, גם במקום שלא שייך להכריז עליה.

איתא באבה"ע קס"ה סעיף ב': "יבמה שנדרה הנאה מיבמה... ואם נדרה לאחר מיתת בעלה מבקשים ממנו שיחלוץ לה, וכן אם נתכוונה אפי' בחיי בעלה כדי שלא ייבם אותה מבקשים ממנו שיחלוץ לה.

וברמ"א שם: וי"א שאם רקקה לפני האחים או בדומה לזה וגרמה שאסורה לייבם אין לה דין מורדת הואיל וא"א לה לייבם מעכשיו.

ובב"ש שם ס"ק י': "מבקשים ממנו. ואם אינו רוצה דינה כמורדת כיון שהיא גרמה לאסור עליו אע"ג שאין תקנה לדבר מ"מ דינה כמורדת והמחבר כתב בסתם ומבקשים ממנו וסמך על עצמו על רס"ז כשהיא אינה רוצה להתייבם דינה כמורדת, והיינו מ"ש בסמוך בהגהות בשם י"א דאין לה דין מורדת היינו הרשב"א ס"ל כן כל שאין תקנה לדבר אין לה דין מורדת.

ובאור הגר"א שם ס"ק כ"ב: "וי"א כ"ו ז"ל הרשב"א לא מצינו שכותבין אגרת מרד אלא כדי שתחזור בה אבל זו שנאסרה לא, כיון שא"א להתייבם ותדע שאין לך גורמת יותר ממזנה ולא הפסידה בלאותיה...

מפורש בדברי הרשב"א, שאף שלא שייך להכריז עליה ולא לצד שתתייבם בכ"ז אין כותבין עליה אגרת מרד, למרות שהיא שגרמה לכך שלא תוכל להתייבם וראייתו מאשה מזנה שאין לך גורמת יותר ממנה ובכ"ז אינה נעשית מורדת ולא הפסידה בלאותיה. ולדברי הב"ש, שיטת המחבר שאם אין מקום לתקן הדבר דינה כמורדת אף בלא הכרזה אע"פ שגם ביבמה כדי להחיל עליה דין מורדת יש צורך בהכרזות והמלכות באמור לעיל בס' ע"ז סעיף ב'.

הרי בפנינו שתי שיטות, שיטת המחבר ע"פ האמור בב"ש, ושיטת הי"א ברמ"א, אם להחיל עליה דין מורדת במקום שלא שייך לאלצה ולהכריז עליה שתחזור בגרימתה, ומאחר ויש מחלוקת בנדון, אין להוציא מחזקתה את המתנות שקבלה.

לאור האמור אנו בדעה שיש לקבל את הערעור, ואין לחייבה להחזיר את המתנות שקבלה מבעלה, ומאחר והדירה אינה רשומה בטאבו לא ע"ש הבעל ולא ע"ש האשה, רשומה ע"ש שניהם בחוזה בלבד ועדיין רשומה בטאבו ע"ש המוכר. מסתבר שהמוכר אשר בודאי חייב להעביר את בעלות הדירה בטאבו ע"ש שניהם בהתאם להתחייבותו בחוזה, הרי שמחזיק את

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

הדירה בעבור שניהם בשווה לאור האמור אין לחייב את האשה להחזיר לבעל את התשלומים ששילם בעבור חלקה בדירה". ע"כ ציטוט פסק הדין.

נמצא אפוא כי לדבריו של הגר"א הורביץ באמת עניין הפסד המתנות ללא אגרת מרד הכרזות והתראות תלוי במחלוקת השו"ע והרמ"א. והצטרפו אליו הגר"א שפירא והגר"י הגר"ל. לדבריהם אפוא לא ניתן להוציא ממון ממוחזקותו מספק. אמנם לדברינו יתכן לומר שהשו"ע והרמ"א שם אינם עוסקים במתנות ותוספת כתובה וע"פ עיקרון שיטת הגר"ש אלישיב והגר"ג צימבליסט וכמבואר לעיל. ולפי זה לא תלוי דין מתנות במחלוקת זו. וע"ב.

יש להוסיף ולומר בסברא כי כל הנידון בדברי הרמ"ה שהובא בטור שלדעת חברי הגר"פ מונדשיין שליט"א לא מפסידה לשיטתו את המתנות ללא אגרת מרד וללא ההליך המסודר של התראות והכרזות. לדברינו בארנו שבמקרה שאין סיכוי להחזרתה לשלום בית, תחשב מורדת גם ללא הכרזות התראות ואגרת מרד. אולם גם לשיטתו של חברי, יתכן לומר שכל מה שעוסק הטור שם מדובר במורדת "בעינא ומצערנא ליה", שרק בה נאמר דין הכרזות התראות ואגרת מרד. אולם במורדת של מאיס עלי שבה אין אגרת מרד, בכה"ג אולי כולם יודו שמאבדת מתנות מייד. ואף שהוא בפד"ר בכ"מ שיש צורך בהתראה אחת גם במאיס עלי, אך התראה זו היא בבחינת אין עונשין אא"כ מזהירין, אך לא מעיקר דין התראות כמו שהדין מצריך ומחייב בבעינא ומצערנא ליה, ובכה"ג שאין סיכוי להשיב את האשה לשלום בית יתכן שלכל הדעות גם אם הרמ"ה סבור כחברי בבעינא ליה, מ"מ במאיס עלי כלם יודו שמפסידה את כתובתה מייד.

והנה, גם בערוך השולחן שם (אות י"ג) כתב כדברי הגר"א והראש פינה וז"ל:

"... ברקקה אי אפשר לתקן לכן אין תועלת אם נעשנה למורדת, וה"ה בנתקדשה לאחר שהרי אין תועלת כמו ברקקה... בעיקר דיני מורדת שוין הן נתקדשה ורקקה..."

הנושאים הקשורים בנושא פסק דנא עלו בפסק דינו של ביה"ד הגדול (פורסם) בהרחבה ובאריכות (תיק 1125089/1) מתאריך 26/3/2018 לפני הדיינים הגאונים הגר"י זמיר שליט"א, אב"ד הגר"מ נהרי שליט"א והגר"צ לוז שליט"א. יצויין שבכנס הדיינים האחרון התקיים פולמוס לבריור הנושא. אין אני מסכים עם הגר"מ נהרי שליט"א שם ביחס לנקודה יסודית שם בפסק הדין. לדעתו השבת מתנת דירה שניתנה ע"י הבעל לאשה כאשר שילם בשביל חלקה סכום כסף, הינה שהיא חייבת כמורדת להשיב את חלקה בדירה עצמה שהשתבח בזכות סך המתנה שקבלה. סבורני כשיטת הגריש"א והגר"ג צימבליסט שרק סך המתנה חוזר במורדת.

בפסק דינו בנושא זה הביא שבשאלה זו עסקו (בפד"ר כרך יד עמודים 21–22) הרה"ג צימבליסט, אזולאי ולוי שהביאו את דברי הגר"ש אלישיב (בפד"ר כרך ד עמוד 266 וכרך ה עמוד 170) שכתב בדין בעל שהשקיע בנכסי מלוג של אשתו שהוא מקבל את הכסף שהשקיע ולא את הנכס שבו השקיע.

עוד הביא שדן בנושא זה גם הג"ר שמואל שפירא (בפד"ר כרך יח עמודים 271–282) שחלק והעלה במסקנתו שהמתנה חוזרת בעינה. למסקנה זו הגיע לאחר שנשא ונתן בדברי הגמרא בבבא קמא (קב ע"א) בסוגיית בני מערבא. עוד דן בזה בהרחבה אב בית דין רחובות הגר"ש גורטלר שליט"א בספרו בכורי גשן (סימן לז) ולאחר שהביא את הסוגיה של בני מערבא ודן בשיטות הפוסקים ובסברותיהם, העלה במסקנתו שהמתנה חוזרת בעינה בעת מרידת האישה. כן הביא זאת בפסק הדין נשוא הערעור בקצרה. במסקנתו סבור שם שהמתנה שניתנה למערערת, חוזרת בעינה.

לענ"ד יש להכריע כהגר"ש אלישיב זצ"ל והגר"ג צימבליסט שליט"א. לא ניתן ליצור אומדנא בדעת המוכר – הקבלן כאשר בני הזוג קונים ממנו דירה הנרשמת בחוזה ובטאבו ע"ש שניהם,

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

שהתכווין בהקנייתו לפי הכסף שקבל אפילו שקבל ישירות מההורים כדי לומר שהבעלות אינה זהה בין בני הזוג. במיוחד בתובנה העדכנית של קבלנים כיון אשר לא מעניין אותם צורת התשלום ממי הגיעה וכל אשר עסוקים בו הוא עצם המכירה לקונים הרשומים. לפחות מעצם העובדה שהאשה מוחזקת במחצית הדירה מעצם רישומה בטאבו. כך גם האריך והרחיב מו"ר הגר"ב בארי שליט"א במאמר הלכתי (לא פורסם).

גם האב"ד בפסק הדין מביה"ד הגדול הגאון רבי יעקב זמיר שליט"א כתב כן בתו"ד. הוא ציטט בתו"ד דברי הגר"ח ג צימבליסט שליט"א (ובית דינו - פד"ר חי"ד עמ' 28) את שכתב הגרי"ש אלישיב זצ"ל לחדש, וזו לשונו:

"אולם יש לשים לב לטענתו הנוספת של בא כוח האשה המסתמך על הערתו של הגרי"ש אלישיב שליט"א (בפסק דין שבכרך ד' עמ' 266) שכיון שבשעה שנקנה הרכוש על שם שניהם, אם כן לא הבעל הוא שהקנהו לאשה אלא המוכר הקנה לשניהם [ו]אם כן יש לדון אם בכלל יכול הבעל לטעון אדעתא למיפק לא אקני לה, כי הוא לא הקנה לה כי אם המוכר. ולפי זה מצטמצמת טענת הבעל רק בנוגע לכסף ששילם עבור חלקה בדירה אבל זה לא יכול לפגוע בבעלות האשה בדירה. ולכן במקרה דמאז שרכשו הדירה עלה ערכה של הדירה יש לזקוף את זה לזכותה של האשה. עכ"ל.

והנה הגרי"ש אלישיב שליט"א לא קבע מסמרות בענין זה, וכסיום דבריו שם:

"אכן לצורך הדיון אשר לפנינו אנו פטורים מלקבוע מסמרות בנקודה זו." אכן בפסק דין אחר (שבכרך ה עמ' 170) אכן קבע הגרי"ש אלישיב שליט"א מסמרות בנדון וזו לשונו שם בהמשך הדברים:

כשם שאם אמר בפירוש למוכר שהוא קונה מלבושים וכיוצא בזה עבור אשתו, דבכהאי גוונא אליבא דכולי עלמא זכתה האשה מהמוכר, ובאשר היא מרדה בו, נראה פשוט שיכול לדרוש ממנה את הכספים שהוציא עליהם.

הרי החליט שם שאפילו באופן שהאשה קנתה "ישר" מן המוכר, אם הבעל שילם את הכסף, יכול הוא, במקרה שהיא מורדת, לדרוש ממנה את הכסף ששילם עבורה, אבל אינו יכול לדרוש ממנה להחזיר לו את החפץ עצמו. עיין שם היטב.

לכן בנידוננו יש לקבוע שאת הרכוש עצמו שנרשם חציו על שמה לא יוכל הבעל לדרוש בחזרה כי אפילו אם לא נקבע מסמרות בסברא זו הרי כבר אמרנו בריש דברינו שהאשה נחשבת למוחזקת במה שרשום על שמה, ואם יש אפילו ספק בנדון הרי מספיקא לא מפקינן מן המוחזק. ולכן הרכוש בנדל"ן הרשום על שמה אין להוציא ממנה, אולם היא חייבת להחזיר לו את הכספים ששילם עבור רכישת הרכוש הזה. הרי שהרה"ג צימבליסט (ובית דינו) הסכים בנדון שלו עם החידוש הנ"ל של הגרי"ש אלישיב זצ"ל.

ועוד הובאו שם דברי הגר"ח איזירר שליט"א בנימוקיו בתיק 166822/1 וזו לשונו:

מנהג בתי הדין הוא לראות גם במתנה של מחצית דירת הבעל שנרשמה בטאבו על שם האישה כמתנה שחוזרת במרידתה אולם לעניות דעתי יש מקום להטיל ספק בסוגיא דעלמא' זו.

חז"ל חידשו וקבעו שיש אומדנא של "אדעתא למשקל ולמיפק לא יהיב" ואין לנו להוסיף ולחדש תוספות באומדנא זו. לפיכך יש לחלק ולומר שרשום בטאבו של מתנה, שלפי מנהג המדינה אין עוררין יותר על מתנה זו ובקושי ניתן לעקור מתנה זו ורק על ידי הוכחה של זיוף ותרמית ברישום, הדרך המקובלת לעקור מתנה שכזו זה על ידי חוזה שנרשם כהערת אזהרה בטאבו ואז כפופה המתנה לתנאי החוזה – דבר זה לא

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

נעשה בענייננו – ומנין אם כן שבכהאי גוונא שאדם לא פעל כפי שנהוג בהבטחת תנאים בטאבו שגם כלפיו יש האומדנא של חז"ל.

אמנם יש מאידך גיסא צד גדול לומר שאף על פי שדין חזרת מתנות הוא רק כמורדת ולא בסרחה עליו (שסיבבה הגירושין על ידי הקנטות) ולא בזנתה מכל מקום הני מילי במתנות של יחס ורעות (ובהם יש גם סברא הפוכה שכתבו הפוסקים – דאטו מי שנותן מתנה לאוהבו צריך ערבות שיאהבנו תמיד) אבל בנותן חצי רכושו (חצי דירה), או במקרה שלנו כ-20% מרכושו, זה חדל מלהיות 'מתנה' והופך להיות חלק מהסכם הנישואין שעל דעתו נישאה לו ועל דעת כן נשאה שישתף אותה בנכסיו.

אבל ברור שמתנות בסדר גודל שכזה אינן 'מתנות אהבה ורעות' אלא חלק מהסכם הנישואין והם ניתנות לצורך שותפות חיי הנישואין ולכן אפילו בסרחה עליו תבטל המתנה.

ומאידך גיסא ישנו הצד הראשון שכיוון שלא רשם הערת אזהרה בטלה האומדנא ונראה שלפחות יש ספקא דדינא אם מתנות שנרשמו בטאבו חוזרות.

(הערה: ולבוא לומר שהאומדנא היא שהמתנה תישאר בגלל הרישום בטאבו אבל האישה תחויב להחזיר את שויה – זה חידוש שלא שמענו, שהמתנה קיימת ויש התחייבות להחזיר את שויה).

מנגד הביא שם את השיטות של הגר"נ גורטלר שליט"א גם בספרו בכורי גשן (ח"א סי' לח), שדעתו כדעת הגר"ש שפירא זצ"ל כי אם האישה מורדת הרי שמחצית הדירה שנרשמה על שם האישה חוזרת לבעל. וסיכם כי לא יצא הדבר מכלל ספק ואין להוציא מיד המוחזק, והאישה היא המוחזקת.

לענ"ד כאמור דעתם של הגר"ש אלישיב והגר"ג צימבליסט שליט"א שאין ספק בדבר, ולדעתם חוזר רק הממון המושקע ללא ספק. לדעתי בזמננו ולפי הבנתם של אלה הקבלנים העוסקים בדבר נראה כי כך כוונתם. אולם בכל מקרה לא ניתן להוציא מספק כאשר האשה מוחזקת וכפי שכתב הגר"י זמיר שליט"א. גם חברי הגר"פ מונדשיין שליט"א סבור בנקודה זו שלא ניתן להוציא מספק.

לעניין השבת מתנות קרובי הבעל, הביא שם הגר"מ נהרי את דברי המהר"י וייל (סימן כ) שכתב בתו"ד:

"על אודות מחלוקת ריב וקטט אשר רבו עם הר' יעקב בר' שלמה ועם צלעתו צורלין בת ר' מאיר..."

תחילת דבר שעל פי תביעות הרבי יעקב ומורשה שלו ועל פי תשובת מרת צורליין ומורשה שלה יראה לי וכן הדין במלתא דפסיקתא.

תחילת דבר השבעתי מרת צורליין בחומר איסור, שמה שקובלת על בעלה וטוענת "מאיס עלי", ובאה בטענה ואינה רוצה להיות עמו בכפיפה, ולא נתבררו וגם לא נתלבנו טענותם. על כן קבלה עליה בפני בחומר כי מה שהיא מסרבת בבעלה ומשרכת דרכיה עמו, לא מחמת שום עצת אביה ואמה ושום אדם, ולא מחמת שום תרמית שתהא מכוונת להוציא ממנו נדונייתה, רק שאין דעתה יפה עמו, ואין דעתה סובלתו. ולא ראיתי שום צד לכוף אותה להיות עמו כאשר אמרו רבותינו [...]

ועתה דינה כמורדת כאשר אמרו רבותינו ע"ה. מאחר כי כל מה שהיא מוחזקת בנדונייתה ובכל מה שהכניסה עמה לחופה, יש להחזיק בכל מה שהכניסה עמה לחופה, ר"ל: נדונייתה חמישים זהובים תקח תכף בעין בשלימות, וכל תכשיטה

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

אשר הכניסה עמה לחופה העומדין בעין אשר נתן לה אביה, וגם כל אשר עומד בעין מאשר לה בשעת חופה וטבעת קידושין, מפני שלא יאמרו [...]

אמנם כל המותר הנמצא בידה או ביד אביה או ברשותה, יתר על מה שהזכרתי לעיל, חפצים ומטלטלין כסף ושוה כסף אשר נתן לה בעלה מעולם העומד בעין, וכל אשר ניתן לה מחמת אביו ומחמת קרוביו ובשעת נישואין או אחר כך, וכן הסבלונות אשר נתן לה בעלה או אביו, וכל שבח אשר שבחו נכסים, יש להחזיר [...] עד כאן דבריו."

וכתב שם שלדברי המהרי"י וייל ממה שכתב "אשר נתן לה בעלה [...]" וכל אשר ניתן לה מחמת אביו ומחמת קרוביו ובשעת נישואין או אחר כך [...] יש להחזיר" נראה בבירור שסובר שאין חילוק בין מתנות שנותן הבעל לאלה שנתנו אביו או קרוביו של הבעל. כמו כן אין חילוק בין מתנה שניתנה בעת הנישואין או אחר כך. וטעמו שכל האומדנה שקבעו לנו חכמים להחזיר מתנות באישה מורדת שייכת גם באביו של הבעל או קרובו, שכן נתינת המתנה על ידם נועדה לתועלת בני הזוג שיחיו יחד בשלום ולא למקרה של מרידה.

דברי מהרי"ו הובאו בדרכי משה (סימן עז' ס"ק יד') ובקיצור בבית שמואל (סימן עז' ס"ק ט') שכתב שאף המתנות שניתנו "מחמת אביו או קרוביו בשעת הנישואין או אחר כך" – "צריכה להחזיר". וכן הובא בבאר היטב (שם ס"ק י') וב"דין מורד ומורדת בקצרה" שבבית שמואל בסוף הסימן.

עוד הביא שבאוצר הפוסקים (סימן עז' סעיף ב' ס"ק כב' אות יז' – עמוד נט') כתב בשם אגודת אזוב שדקדק ממה שהרמ"א (בהגה בסעיף ג') השמיט את דין מתנת קרובי הבעל שנראה שהרמ"א חזר בו. וכן שבפסקי הלכות – יד דוד (פרק יד מאישות הלכה ב' אות לו'): "וכל המתנות שנתנו לה קרובותיו בעת הנישואין וכל הסבלונות [...] או אחר כך מחמת התקרבות הנישואין ושמתה, צריכה להחזיר לו". והובאו דבריו באוצר הפוסקים (שם).

ובבית יעקב (שם) תמה על מהרי"ו וכתב וזו לשונו:

"וקשיא לי דהא מבואר לקמן (סימן צט') דמה שנתנו לה אחרים דין נכסי מלוג יש לה, דאחרים כשנותנים מתנה צריכין להתנות בדין תנאי, עיין שם. ומהיכי תיתי ישתנה הדין במורדת. ועוד דהא על כורחך אין צריכה להחזיר לבעל אלא לקרוביו, דהא הקרובים לא נתנו לו רק לה, וזה נגד הסברא, דלא מרדה בקרוב".

ומכוח קושייה זו כתב שיתכן שמהרי"ו איירי בדינא דמתיבתא. מה שאין כן לדינא דגמרא – חשיבא מתנת הקרוב לאישה נכסי מלוג, וכמו שכתב הריב"ש בדין מתנת קרובי הבעל לאישה שסרחה שגם אם נתנו לה תכשיטים אינה צריכה להחזיר דחשיבי נכסי מלוג.

בקושייה זו עסקו כמה פד"רים ותירצו דהתם (בסימן צט) מדובר באישה שסרחה ולא מרדה ולכן מתנת קרובי הבעל לאישה זו – מתנה גמורה כנכסי מלוג. מה שאין כן במתנות קרובי הבעל לאשה שמרדה דשפיר שייכת האומדנה שלא נתנו לה מתנה גמורה אדעתא למיפק ולמישקל וכמו בבעל, שכן הם באים מכוחו של הבעל וכוונת נתינתם למתנה משותפת לצורך השימוש המשותף ולטובת הבעל, שמטבע הדברים דאגתם היא לטובתו, אלא שממילא האישה זוכה בה כל עוד לא מרדה בבעל.

צוטטו שם גם דברי הגר"ש ישראלי בספרו משפטי שאול (סימן י"ז) שדן בקושיית הבית יעקב ויישבה, וזו לשונו:

"ומה שמקשה הבית יעקב מהא דסימן צ"ט: "דמה שנתנו לה אחרים דין נכסי מלוג יש לה" לא ידעתי מאי קושיא, דשם לא מצינו אלא שלגבי אחרים אין הבדל בין מלבושים ותכשיטים לבין שאר נכסים, והוא כהסבר המהרה"ש "שאיין דרך לאנשים לקשט נשי אחרים". ועל כן כשם שמה שנתן לה הבעל עצמו מדברים שאינם ללבוש ולקישוט אינו נוטל בחזרה, כן במה שנתנו לה קרוביו –

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

הן דברים שהם לקישוט והן שאר מיני נכסים – אין נוטלים ממנה כי לגבי דידם כל מיני מתנות דין אחד להם. אבל אין משם ראייה שיש חילוק יסודי בין מתנת הבעל למתנות קרוביו בענין מורדת, דאמרינן דעת הנותנים שלא היתה ע"מ למישקל ולמיפק.

ומה שטוען הבית יעקב עוד כנגד המהרי"ו מסברא – "דהא על כורחך אין צריכה להחזיר לבעל אלא לקרוביו, דהא הקרובים לא נתנו לו רק לה, וזה נגד הסברא דלא מרדה בקרוב" – פשיטא ליה להבית יעקב שהחזרה היא לקרובים ולא לבעל משום "דהא הקרובים לא נתנו לו רק לה".

ולעניות דעתי יש לפקפק בזה כי אם אמנם הקרן ניתן לאשה, אולם הרי מאחר שדין נכסי מלוג עלה לענין שהבעל אוכל פירות, אם כן הרי זה ניתן בעקיפין גם לבעל, ולא ניתן לה להנאה של ממש רק לכשתתאלמן או תתגרש.

ובזה ניתן להאמר שזהו כשניתק קשר האישות שלא בפשיעתה, מה שאין כן כשמרדה ופשעה בו – אין מן הדין שתזכה על ידי זה ותפקיע מהבעל את זכות אכילת הפירות, שניתן מעיקרא על דעת כן שהוא יהנה מהם. ומאחר שהנותן סילק עצמו מהמתנה, זוכה הבעל בכל. וצריך עיון בזה.

ונראה בביאור הדברים דהנה הרמב"ן הקשה גם על דברי הגאונים שמורדת מחזירה המתנות שקיבלה מהבעל "דבכולהו מתנות דעלמא אי לאו דעביד ליה נייח נפשיה לא הוי יהיב ליה מתנה".

ונראה בדעת הגאונים דעד כאן לא אמרינן סברא זו – דאי לאו דעביד ליה נייח נפשיה לא הוי יהיב ליה מתנה – אלא באדם זר, אבל בזו שהיא אשתו, ואשתו כגופו ואדם קרוב אצל אשתו, זהו נימוק סביר כשלעצמו שבגלל זה נותן לה מתנה, ולא מצד פעולה מיוחדת שיש בה משום נייח נפשא. והיא הנותנת שמאחר שכל עיקר הנתינה היא בגלל היותה אשתו, בזמן שמורדת ורוצה לנתק קשר האישות – בטל הטעם וממילא בטילה המתנה. ושונה זה לפי זה מכל מתנה דעלמא, שהיא בבחינת תשלום על שעבר, דאשר על כן גם אם נתבטלה הידידות, המתנה לא בטלה.

ומטעם זה עצמו נוקט המהרי"ו שגם מתנת קרובי הבעל בטלה כשהיא מורדת כי יש לתלות שהמתנה ניתנה באשר היא נכנסה לכלל משפחתם, שהרי אין נותנים מתנה לזרים בעלמא אם לא כשיש נייח נפשא. ומאחר שאין לנו נימוק אחר הנראה לעין שבגללו נתנו לה, ממילא תולים במצוי ומסתבר, והוא כנ"ל מצד קרבת המשפחה שנוצרה עם האשה על ידי שהתחתנה עם בן משפחתם. וממילא כשמורדת ומעונינת בפשיעתה לנתק עצמה מקרבת המשפחה הזאת – בטל הטעם שבגללו נתנו לה, וחוזרת המתנה אליהם".

והוסיף שבאמת תירוץ זה מוכרח שכן הבית שמואל הביא דברי מהרי"ו על דברי השולחן ערוך בדין מורדת מדין התלמוד ולא מדינא דמתיבתא, ומשמע שגם לדין התלמוד שייכת האומדנה שקבעו לנו חז"ל לבעל שנותן מתנה לאישה "אדעתא למיקם קמיה יהיב לה ולא אדעתא למישקל ולמיפק" והיא שייכת גם לקרובי הבעל ובוודאי כאשר המתנה ניתנת בסמוך לאחר הנישואין וכמו במקרה דנן – כשנה וחצי לאחר הנישואין. וכן מצא לחבר בית הדין הרבני הגדול הרה"ג יצחק אלמליח שליט"א בספרו אמרי משפט (חלק א סימן יב אותיות יד-טו) שכתב חילוק זה של הגרי"ש אלישיב ושל הגר"ש ישראל והוכיח זאת בראיות ברורות והביא שכן כתב הגר"י רוזנטל בספרו משנת יעקב (חלק ב עמוד שמו). "ע"כ בנושא זה מהגר"מ נהרי שליט"א.

ויש להוסיף שהב"ש הביאו למהרי"ו לא רק בהלכה הקודמת לדינא דמתיבתא ומסתמא באר בו שלא כביאור הבית יעקב. אלא גם בקיצור ההלכות הביא הב"ש דין זה בנושא מורדת בעינא ומצערנא, שאינו שייך לדינא דמתיבתא, ורק בהמשך עסק במורדת מאיס עלי שרק בה שייך דינא שמתיבתא.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

מנגד, האגודת אזוב שהובא באוצה"פ כפי שהביא הגר"מ נהרי סובר שהרמ"א חזר בו ממה שהביא את המהרי"ו בדרכי משה.

היה מקום לדון בעיקר במקרה דנא הרי מצטרפת העובדה שהאשה זינתה שנתיים בלבד לאחר רכישת הדירה. וכי יעלה על הדעת שההורים ישקיעו 500,000 ₪ שהוא סכום גדול מאד כאשר מצידם ינתנו מחציתם מתנה לכלתם כאשר זו תהרוס את מערכת המשפחה כל כך בסמוך ותבגוד כבעלה ותקח רבע מיליון ₪! עימה כדי שתהנה בהם לא יחד עם בנם אלא יעבירו חילם - ממונם לאחרים ואולי יהנה מכספם אפילו מי שזינתה עמו.

בנוסף, היה מקום לומר שאולי המהרי"ו עוסק במתנה שנתנו קרוביו לאשה בלבד, אולם הדירה הרי ניתנה לשניהם יחדיו ויש סברא לומר שהיא ניתנה להם כזוג יחד שהרי הדירה מעצם טיבעה נועדה למגוריהם של בני הזוג והיא הבסיס להמשך קיום הזוגיות.

יתכן גם לומר שנתנית סכום כזה לשני בני הזוג ניתנת גם מאי נעימות ומטעמי כבוד. ומה שלא הותנה הדבר בפירוש, הוא מחשש שתהיה זו פגיעה עצומה באמון בין קרוביו ובין האשה, בין הוריו ובין כלתם.

חברי הגר"ב ווגל שליט"א גם סיכם בהרחבה את ההתכתבויות בין האשה ובין בעלה, המעידים שהיה פשוט וברור לה שהיא צריכה להשיב את השקעתו של הבעל בסך 300,000 ₪, וכל המשא ומתן ביניהם היה באיזו דרך וקיצוץ הדבר יעשה.

נצטט את דברי הבית יעקב וכהבנת חברי הגר"ב ווגל שליט"א:

"ועיין ב"ש ס"ק ט' שכתב בשם מהרי"ו דאפילו מתנות שניתן מאביו או קרוביו צריכה להחזיר ע"ש. וקשה לי דהא מבואר לקמן סימן צט דמה שנתנו לה אחרים דין נכסי מלוג יש לה, דאחרים כשנותנים מתנה צריכין להתנות בדין תנאי, עיין שם, ומהיכי תיתי ישתנה הדין במורדת. ומהרי"ו שכתב זה אפשר שכתבו לדין דדיינא בדינא דמתיבתא ותקנה הוא זה שיהא הוא זוכה בשלו ושל קרוביו והוא בשלה ושל קרוביה, משא"כ לדינא דהש"ס מהיכי תיתי לא יהיה לה בדין נכסי מלוג. ועוד (כלומר, ראייה נופסת שהמהרי"ו עוסק בדינא דמתיבתא), דהא על כורחך אין צריכה להחזיר לבעל אלא לקרוביו, דהא הקרובים לא נתנו לו רק לה, וזה נגד הסברא, דלא מרדה בקרוב".

נמצא כי לדעת הבית יעקב, גם המהרי"ו סבור שמעיקר הדין המתנות של קרוביו אינן חוזרות כלל. ורק מדינא דמתיבתא הן חוזרות אל הבעל עצמו ולא אל קרוביו. מקרה דנא נשוא פסק הדין שהבעל הוא מהנוהגים כדעת השו"ע הרי כי לא נפסק לשיטתו כלל דינא דמתיבתא המובא רק ברמ"א. כך שלדעת הבית יעקב גם לדעת המהרי"ו המתנות מהקרובים במקרה דנא אינן חוזרות לדעת הב"ש ודעימיה שהמהרי"ו מדבר על דינא דגמרא והמתנות חוזרות, יתכן שישנה אומדנא היום ככוונת הורי הבעל שעזרה מסוג שכזה לדירה תשאר בידי בנם לצורך נישואיו בשנית. במיוחד שההורים לא תבעו מעצמם את הכסף ונתנו לבנם לתבעו. מ"מ לא ניתן להוציא את המתנות מספק.

דברי הבית יעקב מבוארים בהרחבה יותר בהוספות שלו וכפי שציטט הגרי"ש אלישיב בפסק הדין שהובא במשפטי שאול וכך הביא:

"וכן קבע להלכה בהוספות שם, והוסיף: - "דאפשר שלא כתב זה מהרי"ו רק לדינא דמתיבתא דמחמת שתקנו לה שיחזיר לה שלה הכל יותר על דינא דש"ס שלא יהנה משלה לכך תקנו ג"כ שתתן לו מה שיש לה משלו ושל קרוביו אבל לדינא דש"ס או במורדת דבעינא ומצערנא שהבעל נוטל את שלה - נראה שא"צ להחזיר".

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

סך 50,000 ₪ הנוספות שהם מתנת הבעל עצמו מדמי פיצוי נטמעו בדירה הרשומה ע"ש שניהם ועל פי חוק האיזון כסף זה מאוזן בשווה בין בני הזוג, ומאחר והצדדים קבלו עליהם את חוק איזון הנכסים בקניין אגב סודר שוב לא יוכל הבעל לתבוע כסף זה שאמנם מגיע לו על פי ההלכה.

בעניין חזרת מתנות הקרובים לדעת המהרי"ו אם הם לבעל או לקרובים הביא הגר"מ נהרי שם כאמור מהגר"ש ישראל זצ"ל (שם) שהביא את דברי הבית יעקב שכתב בהשגתו על מהרי"ו וזו לשונו:

"ועוד דעל כרחק אינה צריכה להחזיר לבעל אלא לקרוביו, דהא הקרובים לא נתנו לו, רק לה, וזה נגד הסברא דלא מרדה בקרוב." והגר"ש ישראל פקפק בדבריו וכתב:

לעניות דעתי יש לפקפק בזה כי אם אמנם הקרן ניתן לאשה, אולם הרי מאחר שדין נכסי מלוג עלה לענין שהבעל אוכל פירות, אם כן הרי זה ניתן בעקיפין גם לבעל, ולא ניתן לה להנאה של ממש רק לכשתאלמן או תתגרש. ובזה ניתן להאמר שזהו כשניתק קשר האישות שלא בפשיעתה, מה שאין כן כשמרדה ופשעה בו – אין מן הדין שתזכה על ידי זה ותפקיע מהבעל את זכות אכילת הפירות שניתן מעיקרא על דעת כן שהוא יהנה מהם. ומאחר שהנותן סילק עצמו מהמתנה – זוכה הבעל בכל. וצריך עיון בזה."

ובפסקי הלכות – יד דוד שהבאנו לעיל שכתב להדיא שהמתנה של קרובי הבעל חוזרת בעת מרידת האישה לידי הבעל. ובהרחבה גם עסק בשאלה זו הג"ר שמואל שפירא זצ"ל (פד"ר כרך יח עמודים 271–282) והוכיח כן מדברי מהרי"ו עצמו.

ולדבריו כן משמע בדברי מהרי"ו שהמתנות של קרובי הבעל חוזרים לבעל בעת מרידת האישה, שכן מהרי"ו עסק בתשובה זו בדין ודברים שביין הבעל לאישה בעניין החזר מתנות ופסק שעל האישה להחזיר. וברור שכוונתו של מהרי"ו להחזיר לבעל ולא לנותן המתנה, שאם לא כן היה עליו לסייג זאת בתשובה. ולמסקנתו, מתנת קרובי הבעל חוזרת לבעל. ע"כ מפסק דינו של הגר"מ נהרי שליט"א.

בעניין מתנה מוחלטת הנקראת בשפת הפוסקים "מתנה לחוד" האריך הגר"מ נהרי שליט"א במחלוקת זו. גם חברי הגר"פ מונדשיין שליט"א הרחיב בעניין. אולם גם לסוברים שהיא אינה חוזרת, באר הגר"מ נהרי שליט"א שדעתו כי דירה אינה נחשבת למתנה מוחלטת, ואני מצטרף לדעתו זו וכפי שבאר שם בפסק הדין בין השאר על פי חוק המקרקעין בו נכתב:

"זכות קדימה בין בני זוג

101. מקרקעין שהם בבעלות משותפת של בני זוג והם משק חקלאי או בית עסק המתנהלים על ידיהם במשותף או דירה המשמשת להם מגורים, לא יהיה בן זוג זכאי להעביר חלקו לאחר אלא אם הציע אותו תחילה לבן-זוגו.

רכישה על פי זכות קדימה

102. (א) הצעה לבעל זכות קדימה תהיה בכתב, שישלח בדואר רשום, ותציין את המחיר הנדרש בעד המקרקעין המוצעים; העתק מההצעה יישלח לרשם.

(ב) תוך שלושים יום מיום קבלת ההצעה רשאי בעל זכות הקדימה לשלם את המחיר הנדרש, בצירוף כל מס או תשלום חובה אחר המגיע ממנו בקשר לרכישה או להפקידם בידי הרשם, ומשעשה כן, יראו את הצדדים כאילו נעשה ביניהם הסכם להעברת המקרקעין במחיר הנקוב בהצעה; הופקד המחיר, ישולם למציע עם גמר העסקה.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

(ג) בעל זכות קדימה שלא שילם או הפקיד את הסכומים האמורים בסעיף קטן (ב) תוך המועד הקבוע באותו סעיף קטן, רואים אותו, בתום המועד האמור, כמי שסירב לרכוש את המקרקעין.

(ד) היו שני בעלי זכות קדימה או יותר, תישלח ההצעה לכולם; הסכימו כולם, או אחדים מהם, לרכוש את המקרקעין המוצעים, ינהגו כאמור בסעיף קטן (ב) לפי חלקו של כל אחד מהם בזכות הקדימה; סירב אחד מהם לרכוש, יעמוד חלקו לזכותם של השאר.

העברת המקרקעין

103. (א) סירב בעל זכות קדימה לרכוש את המקרקעין המוצעים לו במחיר הנדרש, יהיה המציע רשאי, תוך ששה חדשים מיום הסירוב, להעבירם כרצונו, ובלבד שלא יעבירם במחיר נמוך מהמחיר שצוין בהצעה.

(ב) העביר המציע את המקרקעין תוך תקופת ששת החדשים האמורה בסעיף קטן (א), בטלה זכות הקדימה, ואם נרשמה - תימחק; לא העבירם תוך התקופה האמורה, לא יהיה רשאי להעבירם אלא לאחר שהציעם שוב לבעל זכות הקדימה". עד כאן לשון החוק.

לגישתו מכיון שהחוק מגביל את בן הזוג בביצוע מכירה לכל שיחפוץ ללא העברת ההצעה למשנהו עם עותק לרשם יש לכך השלכה ענייננו. עצם העובדה שיש מגבלה אף על מי שהדירה רשומה על שמו בטאבו מלמכור את חלקו בדירה היא בניגוד גמור לאמור בתשובת הרשב"א בהגדרת 'מתנה לחוד' שבה הבעל נותן לאישה את הזכות למכור, לתת או להוריש לכל מי שתחפוץ ללא כל זכויות שיוניות לעצמו. לכן אין לראות רישום בטאבו כעונה לקריטריונים המגדירים 'מתנה לחוד'.

בנוסף לגישתו, עצם הצעת בן זוג למכירת חלקו בדירה יש בה כדי לעורר חשדות של משנהו כי מגמתו לפעול לפירוק שיתוף בהתאם לחוק, בפניו פתוחה הדרך להפעלת מערכות הגנתיות: האחת, הגשת בקשה לערכאות למניעת דיספוזיציה שיעשה הצד המבקש למכור את הבית המשותף או חלקו עד למתן הכרעה בתביעה לחלוקת הרכוש בהתאם לחוק יחסי ממון בין בני זוג, תשל"ג – 1973 הכולל פירוק השיתוף בין בני זוג תוך הפעלת סעיף 8 לחוק זה שיש בו חלוקה לא שוויונית בנסיבות המיוחדות המצדיקות זאת; השנייה – אף אם החליט בית משפט עקרונית על פירוק השיתוף – הפעלת תיקון 17 לחוק המקרקעין – סעיף 40 א(א) (ובדומה לו סעיף 6 לחוק יחסי ממון); השלישית, להגיש תביעה לשלום בית ובמסגרת זו לבקש סעד למניעת דיספוזיציה כאשר צד מרגיש את עצמו נפגע כתוצאה של מהלך של מכירת חלקו של משנהו בדירה המשותפת.

צעדים הגנתיים אלו הנותרים בידי נותן המתנה (אף שאינם נובעים מהיותו כזה אלא מהיותו בן זוג – שותף) עשויים להיות 'הוכחה ברורה' בתפיסתו של בן זוג הנותן מתנה באמצעות רישום בטאבו שיש לו זכויות מסוימות במה שנתן במתנה – אפשרות השימוש בהפעלת סעיפי החוק המשמשים לו הגנה מספקת כדי להגן על עצמו ולסכל מהלך של מכירת חלקו של משנהו בדירה ללא הסכמתו נתפסת כאילו יש לו זכות שיונית בנכס. משכך נשמט הבסיס להגדרת מתנה זו – ולהבנת כוונת הנותן בה ככוונה לתת – 'מתנה לחוד' ואם כן ברי שלא לזה התכוון הרשב"א במה שהגדיר את 'מתנה לחוד' כזכות אבסולוטית לאישה לנהוג במתנה שנותן לה כאוות נפשה".

נמצא שנושא נידון מתנה חלוטה אינו שייך גם לפסק דנא.

תוספת כתובה והחזרת מתנות במורדת כאשר הבעל גירשה בעקבות מרידתה בהסכמה

אביא ממה שכתבתי בפסק דין אחר בתיק 1087066/5 מתאריך 25/9/2019 בעניין תוספת כתובה שכן דינם של מתנות שווה לדינה והכללים שכתבתי שם מתאימים גם לנושא המתנות. וכך כתבתי

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

שם ביחס לדעתו של חברי הגר"פ מונדשיין שליט"א שסבור שהאשה לא מפסידה תוספת כתובה אף אם מרדה ראשונה, אם הבעל הסכים לתת לה גט. לדעתו נחשב הדבר כמגרש מרצונו. וכך עיקר דברי שם, וכדלהלן.

לכאורה, לא יתכן לענ"ד שאם הבעל ימאן לתת לה את גיטה וביה"ד יצטרך לכופו, אז לא תקבל את תוספתה, אולם אם מחמת אופיו החיובי למען השקט השלווה והרוגע יסכים גם הוא ואפילו יחפוץ בהמשך גם הוא לתת את גיטה ולמנוע מסע של דיונים ארוכים בערכאה שיפוטית וכדי למנוע צער ועגמת נפש מעצמו מאשתו ומילדיה ומכל הסובבים אותם, ישלם לה את תוספתה. בוודאי ובעיקר כאשר הבעל נתן אמנם את הגט אולם אם לא היה נותן את הגט בהסכמה לא היה חוזר שלום הבית בכל מקרה. אם אמנם הייתה נתינת הגט מעשה חפז מצידו ולו היה נמנע ממנו הייתה חוזרת השלווה ושלום הבית, יתכן והיה מקום לקבל את הטענה נגדו, מדוע הזדרז לתת את הגט. לא פעם תביעת גירושין של אשה הינה זעקה עמוקה לעורר את בעלה לשוב לשלום. אולם במקרה ששלום הבית לעולם לא ישוב מצידה של האשה מכל מהלך החיים ובמיוחד אל מול טענות בגידה בלתי מבוססים. ובמקרה שכזה כאשר לא משך את ההליכים והסכים לסדר את הגט כאשר הגירושין באו ע"י תביעתה והם באו מחמתה ובשל רצונה לפרק את הבית, והוא אף חפץ היה בשלום בית בתחילה. לא ניתן לחייבו בתוספת כתובה. לא נדרש מהבעל לעשות כל מה שביכולתו כדי להשיבה לשלום בית אם דעתה ברורה להתגרש, תבעה גיטה עזבה את הבית ומרדה. אם אם באמת לו היה עושה פעולות מיוחדות מעל ומעבר אולי היה משכנעה לשנות את דעתה, מ"מ לדעתי הוא אינו מחוייב לעשות זאת וכפי שנרחיב עוד להלן בפרק...

לדעת חברי במקרה ספציפי ומסויים גם לדעתו תפסיד האשה תוספתה והוא כאשר האשה פתחה תביעת גירושין ואין בידי הבעל להפוך את החלטה להתגרש למרות מאמציו המוכחים. לדבריו, הבעל צריך לפעול בכל דרך לנסות לשכנעה לשוב לשלום בית אולם מאמציו המוכחים כשלו. או אז כאשר מגרש מרצונו תאבד את תוספתה. כאמור דעתי אינה עמו. ארחיב בעניין זה וכדלהלן.

לדעתי, למרות שעם עבודת פיוס מאומצת מצדו של האיש, ישנם סיכויים לא רעים שהחיים היו חוזרים למסלולם, שאלת חיוב תוספת הכתובה לא נגזרת מעובדה זו ואין לחייב את האיש בתשלום תוספת הכתובה.

השוואת תוספת כתובה למזונות באשה שעזבה את הבית מטעמים שונים

והנה, חברי הגר"י גרינברג שליט"א כתב כדלהלן. נדון בדבריו ונציע סברא שונה וכדלהלן. דהנה, אמנם מצאנו שלגבי חיוב מזונות אישה שעזבה את הבית מחמת קטטה ולא חזרה הביתה לא בהכרח תפסיד מזונות וכפי שמובא ברמ"א (אבן העזר, סימן פ' סעיף יח') וזה לשונו:

"אשה שהלכה מבית בעלה מכח קטטה, ואינה רוצה לשוב לביתו עד שיקרא לה בעלה, לא הפסידה משום זה מזונותיה, דבושה ממנו לשוב, מאחר שיצאת בלא רשותו ואינו מראה לה פנים, ואם הוא יבא אצלה אינה מונעתו מכלום".

אך אין הדברים נכונים במקרה אשר לפנינו מחמת כמה סיבות.

כדי לבאר את השינוי בין דין הרמ"א הנ"ל נביא את מקור הדין כשלאחריו נוכל לבאר את הדינים ביתר בהירות.

מקור הדברים הוא מהרשב"א (שו"ת הרשב"א המחודשות (מכתב י"ד), סימן קע"ח, קע"ט) שבו נשאל הרשב"א:

"ששאלת ראובן ולא אה אשתו שהיו דרים ביחד עם יעקב אבי ראובן ועם רחל אשתו, וחלתה לאה הנזכרת ולא היה בעלה בעיר, ומפני שלא היו מספיקין לה צרכיה בבית חמיה הלכה לבית אביה להתרפאות שם. ולימים אחדים בא ראובן

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ועודה בבית אביה, ולא הספיק לה צרכי רפואתה ולא מזונותיה לא בשעת חליה ולא אחר שנתרפאת, והיא לותה ואכלה. ועכשיו תובעת מראובן בעלה מה שלותה. וראובן טוען שאינו חייב לה הואיל ויצאת מביתו שלא ברשות, וכל זמן שלא תשב עמו אין לה מזונות. והיא אומרת שרוצה בו ואינה מורדת אלא חפצה לעשות כל מה שראוי לבת ישראל כמותה לעשות לבעלה, ולא יצאה אלא מחמת שלא היו מספיקין לה צרכי מזונותיה ורפואתה בבית חמיה, ואם רוצה בה להשיבה אל ביתו אליו תשוב, ובלבד שיפרע מה שלותה ואכלה. ויש מי שאומר שהדין עם ראובן, דהואיל ולא שלחה מביתו והיא יצאה מעצמה אין לה מזונות, שהרי בביתו מטה ושלחן תבא ותתפרנס. ועוד שאינה עושה לו הדברים שהיא חייבת לעשות לבעלה, ולפיכך אין לה מזונות. ויש מי שאומר הדין עמה, שאין האשה מפסדת מזונות אלא המורדת, אבל חפצה לעמוד לפני בעלה, הבעל חייב ברפואתה ובמזונותיה ולשלם מה שלותה, וכל שלא הפסידה כתובתה יש לה מזונות, ולא זה הואיל ולא מרדה לא הפסידה כתובתה, וכל שלא הפסידה כתובתה לא הפסידה מזונות. הודיעני הדין עם מי”.

הרשב”א בתוך תשובתו מברר את כוונת השואל:

”ולפי שלא נתבאר לי מלשון השאלה מה שהיא טוענת שתשוב לבית בעלה אם יביאה אל ביתו ויפרע מה שלותה, ונסתפקתי אם היא מתעכבת בלבד מחמת שהוא אינו קורא לה, או שאינה רוצה לשוב אליו עד שיפרע מה שלותה ואחר כך יביאה ואז תשוב אליו. על כן אני אומר, שאם מחמת שהוא אינו רוצה להביאה ולקרוא לה, מסתברא שאינה מפסדת על זה כלום, שהוא אינו רוצה בשמושה, כי שמא בושה ממנו אחר שלא הראה לה פנים בעוד שהיתה חולה ואחר שנתרפאת, מפני שיצאה שלא ברשות, ואין כאן מרד כלל לא מתשמיש ולא ממלאכה. ועוד שאם יבא הוא אצלה אינה מונעתו מכלום. אבל אם היא מעכבת אף מחמת פרעון מה שלותה, בזה יראה שאינו חייב לזונה, דקרוב הוא בעיני לומר שזה אחד מדרכי המורדת באומרת בעינא ליה ומצערנא ליה, דכל האומרת בעינא ליה ומצערנא ליה טענה יש לה על הצער שהיא רוצה לצערו. וגם זו עילה מצאה לצערו ותולה בפרעון מה שלותה”.

מדברי הרשב”א עולה שאם אינה חוזרת אליו מחמת שלא פייס אותה וביקש שתחזור אליו אינה מורדת ואינה מפסידה מזונות אך אם ישנם סיבות אחרות המונעות אותה לחזור אליו חלים עליה דיני מורדת.

הרשב”א מציב את התנאים לדיני מורדת ולפי דבריו אישה שעזבה את הבית והיה ביכולתו של הבעל להחזירה ולא עשה זאת, לא תיקרא מורדת.

אם היינו מקבילים את חיוב המזונות של הבעל אף במקרה של עזיבה של האישה, לשאלת חיוב התוספת כתובה והאשם בפירוק הנישואין, היינו מסיקים שהבעל אינו נפטר מחיוב הכתובה ותוספתה.

אך כיוון שהמקרה שלפנינו אינו דומה למקרה של הרשב”א כלל מסקנתנו היא שהאיש אינו חייב לשלם את דמי הכתובה ותוספתה.

כדי לבאר זאת נביא תשובת הרשב”א במקום אחר הנראית סותרת את דברי הרשב”א שהוזכרו לעיל.

הרשב”א (סימן קפ”ב) הביא מקרה הדומה לשלנו וכך מופיע:

”עוד שאלת, יעקב ולא אשתו היתה קטטה ביניהם זה ימים רבים, ולא אהב יושבת בית אביה כל הימים ההם. עכשיו תובעת מבעלה כל מה שהוציאה תוך זמן זה במזונותיה ומלבושיה ורפואתה במחלתה. והשיב יעקב שאינו חייב לפרוע לה שום דבר מהן, לפי שיצאה מביתו שלא מדעתו, והוא נאמן בזה. והיא טוענת

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

שאינו נאמן, מפני שהמזונות מן התורה ומלוח הכתובה בתורה ככתובה בשטר דמיא. ועוד שהרי נתחייב בשטר כתובתה במזונותיה ופרנסתה, ויש הסכמה בין הקהל בכל שטר מלוח, שיהא המלוח נאמן כל זמן שהשטר בידו בכל עניין פרעון ובכל מיני טענותיו כשני עדים, אלא אם כן יש שובר מקויים ללוח, ובכלל ההסכמות אמרו שיהא נדון שטר כתובה ומתנה כשטר חוב לכל הדברים הכתובים למעלה. ויעקב טוען דאדרבה הוא תובע מבית דין שיגבו מנכסיה דמי שפחה אחת לשמשו מכל הזמן ההוא עד עכשיו, ומתרה בפניהם שאין לו לפרנסה מכאן ואילך אלא בביתו. ולאה טוענת שאין לה לחזור בביתו, שכמה מנכבדי הקהל יודעים שהוציאה מביתו פעמים שלש ובקשו להחזירה ולא רצה, והיא מזומנת לברר דבריה, ועליו להוציאה בגט כיון שהוא רגיל בכך. ויעקב אומר שמעולם לא הוציאה מביתו ולא עכב חזרתה גם כן, ולגרש בגט אין בית דין יכולים לכופו שאינו מן השנויים במשנת המדיר. זהו תורף טענותיהם אף על פי שבאה השאלה ברוב עניין.

בתוך תשובתו כותב הרשב"א:

"ומה שטענה שיש לה עדים שכמה מנכבדי הארץ בקשו ממנו להחזירה ולא רצה. אם תביא אותם עדים לבית דין, יש עליהן לחקור, אם כוונתם לומר שהיא רוצה לשוב אליו ופייסוהו אותם נכבדים שירצה שתשוב אליו, או הכוונה לומר שהיא רוצה שתשוב אליו אם יפייסנה והוא לא רצה לפייס. שאם הכוונה שהיא רצתה לשוב והוא לא רצה שתשוב, הדין עמה שאין זו מורדת, שאפילו המורדת ממש שולחים לה שלוחים מבית דין שאם לא תשוב תאבד כתובתה, ואם רצתה ושבחה אינה מאבדת כלום, וכל שכן זו שלא היתה מורדת גמורה. אבל אם טענתה על הכוונה השנייה שהיתה רוצה שהוא יפייסנה שתשוב, איני רואה בזה חיוב עליו ואינו מחוייב לעשות סעודה ולפייס, אלא היא שמרדה היה לה לשוב אצל בעלה לשמשו ולהיות כשאר נשים עם בעליה."

הרשב"א מבאר שאין על הבעל שום חיוב לפייס את אשתו אם עזבה את הבית, דברים הנראים סותרים את דברי הרשב"א הראשונים שהוזכרו לעיל שבמקרה שאם הבעל היה מפייסה היתה חוזרת אליו אינה נקראת מורדת.

וכדי ליישב את הסתירה בדברי הרשב"א נביא את תחילת התשובה, שבו ביאר את היסוד של תשובתו וזה לשונו:

"נראה שהדין עם הבעל. ותחלת כל דבר יש לנו לעמוד על עקר מה שהכל תלוי בו, והוא מה שהוא טוען שהלכה מביתו שלא מדעתו והיא טוענת אדרבה הוא הוציאה, מי מהימן. ואיברא בכל כי הא הוא נאמן, כיון שהבעל עומד עמה בעיר ולא הניחה שם והלך לו לעיר אחרת, לפי שהבעל חייב לפרנסה עמו, והיא שטוענת שהוא גירשה מביתו טוענת דבר מחודש, וכל הטוען טענה מחודשת עליו להביא ראיה. וכל שהיא נפרדת ממנו מרצונה והלכה למקום אחר אינו חייב לפרנסה שם, אלא תבא אצלו והוא יזון אותה. ועוד שבכלל פרידתה ממנו ועמידתה במקום אחר יש בה כמרד מתשמיש, וכל מורדת מתשמיש אין לה מזונות ואפילו לא היתה מורדת ממלאכה, ואף על פי דמזונות משום מעשה ידיה וזו עושה מלאכתה, אפילו הכי אבדה מזונותיה, לפי שאין הכל תלוי אלא במה שהוא עיקר נשואין דהיינו תשמיש. וכן דעת הרב אלפסי והגאונים ז"ל, דכל מורדת מתשמיש אף על פי שאינה מורדת ממלאכה אין לה מזונות. ואפילו תאמר הוא יבא אצלי ואשמשנו, אין הבעל הולך אחרי אשתו אלא האשה הולכת אחרי הבעל, אלא אם כן יש לה טענה ידועה בריאה, מפני שנכנסים בביתו אנשים ריקים ופוחזים וכיוצא בזה, הא בעלמא לא."

לפי ביאורו של הרשב"א אישה העוזבת את הדירה המשותפת ולבית הדין אין ידיעה מספקת לסיבת עזיבתה של האישה תיקרא מורדת, שכן העזיבה עצמה מטילה עליה שם זה. ורק אם בית הדין

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ישתכנע באמיתות דבריה תוכל לנקות את שמה ולחזור לקבל מהבעל את חיוביו כלפיה ולכן במקרה שיש הכחשה בגרסאות סיבת העזיבה הבעל יזוכה מחיוביו כלפיה.

על פי הבחנה זו ניתן היה לכאורה לחלק בין שני תשובות הרשב"א בצורה הבאה:

בתשובת הרשב"א בסימן קע"ח דן באישה שסיבת עזיבתה ברורה לבית הדין וכמו שנכתב בתשובה:

"ראובן ולאח אשתו שהיו דרים ביחד עם יעקב אבי ראובן ועם רחל אשתו, וחלתה לאה הנזכרת ולא היה בעלה בעיר, ומפני שלא היו מספיקין לה צרכיה בבית חמיה הלכה לבית אביה להתרפאות שם. ולימים אחדים בא ראובן ועודה בבית אביה, ולא הספיק לה צרכי רפואתה ולא מזונותיה לא בשעת חליה ולא אחר שנתרפאת, והיא לותה ואכלה..."

דהיינו שסיבת עזיבתה היה מחמת שבעלה לא היה בעיר והאישה נצרכה לרפואות ועל כן נצרכה לעזוב את דירתה וכל הנידון בשאלה הוא על כך שאינה רוצה לשוב לביתה כאשר בעלה חזר אל הבית ולכן ישנו מקום לומר שאי רצונה לחזור הוא מחמת שבעלה לא פייס אותה בכך, אך עיקר הנקודה להטות את הכף לטובתה הוא שעזיבתה את הדירה לא הייתה מרידה בבעל.

מנגד בתשובה בסימן קפ"ב דן הרשב"א במקרה שעילת העזיבה אינה ברורה לבית הדין. בית הדין נזון אך ורק מדברי האישה ואין לנו מקור אחר לכך, דין האישה כדין מורדת גמורה שמפסדת את זכויותיה ואין לה לטעון שעל הבעל היה לפייסה.

הבחנה זו בהכרח תביא אותנו למסקנה שכאשר מה שלבית הדין נגלה, הוא שהאישה עזבה את הבית וכל טענות האישה בנוגע לעילות שהביאו לכך לא הוכחו, דין האישה כמורדת.

אשר על כן במקרה שישנם טענות מנוגדות בין הבעל לאישה אשר אין בכוח בית הדין לראות עם מי האמת, אין לבית הדין אלא מה שגלוי לפניו.

ולכן במקרה אשר לפנינו שטענות האישה לא הוכחו די הצורך, עזיבתה מהדירה המשותפת מוגדרת כמרידה והיא מפסידה את תוספת כתובתה.

בנוסף, יש לחלק שבסימן קע"ח מדבר הרשב"א על אישה שיצאה מהבית המשותף בהיתר מכיוון שהאיש לא היה בדירה באותה עת והאישה הוצרכה לרופא במקום אחר ולכן לא הוגדרה כמורדת בזמן העזיבה וכיום הדיון הוא על אי חזרתה, יש מקום להקל ולאמר שאם היה מפייסה הייתה שבה מה שאין כן המקרה בסימן קפ"ב הוא על אישה שעזבה במרד את בית בעלה, אין להקל במרידתה ולאמר שעל הבעל היה מוטל לפייסה.

ויתרה מכך החילוק ברור והוא שכאשר האישה מעוניינת להמשיך לחיות עם בעלה אלא שסטואציה מסויימת גרמה לה לעזוב את הבית, לא תיקרא מורדת מכיוון שברור שאם הבעל היה מפייסה הייתה חוזרת ללא תנאים. אך אם האישה מצהירה על כך שאינה מוכנה לחיות עם בעלה ומצדה אינה מראה רצון מינימלי לחזרה, לא מוטל על הבעל לפייס את האישה מכיוון שהאישה מרדה בבעלה ואין עליו חיוב.

לאור ההסברים שהובאו לעיל, ברור שמקרה לדוגמא בו במקביל לתשובת הרשב"א בסימן קפ"ב, כאשר האישה לא מצליחה להרים את נטל ההוכחה בנוגע למשל לאלימותו המילולית והכלכלית של בעל. למשל, כאשר לבית הדין ידוע שהאישה עזבה את בית המגורים מיוזמתה ולא חזרה אליה, או כאשר האישה היא זו אשר תובעת את הגירושין ולא האיש, שהביע את רצונו לשקם את הנישואין, בכה"ג אין לנו אלא להטיל על האישה את תווית המורדת ההלכתית עם המשתמע מכך.

ע"כ מדברי חברי הג"ר ידידיה גרינברג שליט"א.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

אולם יש להעיר על תשובתו ביישוב סתירת דברי הרשב"א, מדברי הרמ"א אבהע"ז סימן פ' סעי' י"ח שהביא את תשובת הרשב"א המובאת בבית יוסף סי' ע"ז, בדבר האשה שעזבה את בית בעלה בעת שלא היה בביתו לצורך רפואתה. וכי את דברי תשובה זו הביא בשינוי לשון ושינה את המקרה לכאורה למקרה שמוכא בתשובה הסותרת, העוסקת באשה שעזבה את הבית אחר קטטה, ובכ"ז הביא להלכה שהיא אינה מורדת ועליו היה לפייסה. נצטט את דברי הרמ"א ונבהיר שוב את הערתינו.

דהנה, הרמ"א שם כתב בזה"ל:

"אשה שהלכה מבית בעלה מכח קטטה, ואינה רוצה לשוב לביתו עד שיקרא לה בעלה, לא הפסידה משום זה מזונותיה, דבושה ממנו לשוב, מאחר שיצאת בלא רשותו ואינו מראה לה פנים, ואם הוא יבא אצלה אינה מונעתו מכלום, אבל אם אינה רוצה לבא אצלו עד שיפרע מה שלותה, אבדה מזונותיה, דהוי כמורדת, דכל מורדת טענה אית לה... (כל זה בתשובת הרשב"א הובאה בב"י סי' ע"ז)".

משמע לכאורה דלא כישבו של חברי, וכי הרמ"א על אף שמקור דינו בב"י סי' ע"ז שהביא רק את תשובת הרשב"א שאינה עוסקת בעזבה מחמת קטטה, ובכ"ז הביאה להלכה שהאשה אינה נחשבת למורדת גם אם עזבה את הבית מחמת קטטה, אם כל מה שנראה לביה"ד שהבעל צריך לקרוא לה ואז תבוא מפני שבושה ממנו.

והנראה ליישב את תשובת הרשב"א בדרך שונה קצת ובוזה יתיישבו גם דברי הרמ"א ויישוב שינוי הלשון. דהנה, תשובתו השניה בה הכריע שאשה שעזבה את הבית נחשב למורדת ואין מוטל על הבעל להשיבה ולהתפייס עמה. מדקדוק דבריו של הרשב"א שם נראה שהנדרש מהבעל כדי להשיבה לביתו הוא על פי דרישתה המפורשת שיפייסה, וכי אין מוטל עליו לעשות סעודה ולפייסה כלשונו של הרשב"א שם. ונראה כי אמנם התפייסות שכזו ע"י עריכת סעודה הינה התפייסות רצינית וגדולה עד לסעודת פיוס וכל זאת לפי דרישה מפורשת שלה. עניין זה באמת אינו נדרש מהבעל כאשר האשה עזבה את הבית מחמת קטטה והיא המורדת. אולם תשובתו הראשונה שעוסקת בעזבה שלא מחמת קטטה אמנם, אלא שעזבה כאשר הבעל לא שהה בביתו מחמת שנצרכה לרפואות שלא היו לה בבית אביו של הבעל, וכעת אינה חוזרת וביה"ד משער שהיא בושה ונזקקת לאמירתו לשוב הביתה. כוונת הדברים שכל מה שמבקשת, מבלי לומר זאת, הוא שפשוט יאמר לה בלשון יפה ופשוטה שחפץ הוא שתשוב וכשיקרא לה תשוב מייד. דבר זה נדרש ממנו. פרשנות הדבר שהיא בכלל לא מורדת, ובמהלך והליך החיכוך ביניהם כחלק בלתי נפרד מחיי הנישואין. והמריבות הקטנות לפעמים שאינן מגלות כלל על מרידה, וכי וודאי חפצה היא בו ולשוב לבתו ונזקקת למי שיורידה מן העץ ויאמר לה במילה שתשוב. ככה"ג היא אינה מורדת כלל. בעקבות זה כתב הרמ"א כי גם במקרה שהייתה קטטה ממש ועזבה בעקבות הקטטה, אולם הבעל לא נדרש לפיוס רבתי וסעודה והשתטחות והשפלה כדי להשיבה, אלא די לה בקריאתו אליה מחמת בושה, או אז גם כשהייתה עזיבה מחמת קטטה אין פרשנותה כמרידה בו ואי רצון בו, אלא הליך במריבות שבין איש לאשתו אשר מסתיים מייד בקריאת אליה והיא נזקקת למי שיזום וישיבה לביתו.

ונראה אפוא כי תוספת כתובה זהה לדין מזונות. וכשם שבדין מזונות לא נדרש הבעל לעשות את כל המאמצים המוכחים כדי להשיבה אם מורדת בו אינה רוצה בו עוזבת את הבית ותובעת גירושין, כך גם ביחס לתוספת כתובה אם היא מורדת בו עוזבת את הבית ותובעת גירושין, מפסידה התוספת כאשר גם הוא אינו חפץ בה (וכהסבר הגר"ש אלישיב) ואינו נדרש למאמצים מוכחים כלשון חברי כדי להפוך את החלטה הברורה, גם אם יש סיכוי שברביבוי הפיוס אולי ישנה את דעתה. לא נחשיבו כאילו הוא גירש בהסכמה וכאילו גרש מרצונו ונחייבו בתוספת כתובה ושלא כדברי חברי הגר"פ מונדשיין. רק כאשר "מרידתה" לכאורה אינה מתפרשת כמרידה כלל אלא כחלק מהמריבה ובקריאתו אליה

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ללא מאמצים מיוחדים, תשוב אליו, או אז יתפרש הדבר שהיא באמת רוצה בו. ואם במקרים שכאלה יזדרז לגרשה, אז יחוייב בתוספת כתובה כיון שיחשב שהוא המורד האמתי, והוא ניצל את ההזדמנות שכנראה חיכה לה וגירשה.

הוסיף לכך חברי הגר"י גרינברג בזה"ל:

"ועל כל אלה נוסף שהרשב"א דן לגבי שאלת חיוב המזונות של האישה שהוגדר בפוסקים כחיוב אישות שהבעל מחויב לאשתו מעצם טבעה של קשר הנישואין וכמו שביאר החזון איש (בבא קמא, סימן כג' סעיף קטן כח) בהסבירו את שיטת רבינו אליהו בכתובות שבעל חייב להשכיר עצמו כפועל על מנת לפרנס את אשתו (הובא בתוספות מסכת כתובות, דף ס"ג, עמוד א', דיבור המתחיל "באומר איני זן ואיני מפרנס") וכדי להתנער מחיוב זה, נצרך משקל חזק כנגד לבטלו, מה שאין כן בשאלת תוספת הכתובה שחיוב זה הוגדר כמתנה שהבעל נותן לאישה ובמקרים רבים הובאה הסברה ש"אדעתא למשקל ולמיפק לא יהיב לה", ברגע שהאישה תובעת את הגירושין ולא הצליחה להוכיח בצורה מוחצת שהאישה הביאה לקץ הנישואין, אין לחייבו בתוספת זו".

עוד יש להוסיף כי גם לדעתו של הגר"פ מונדשיין שליט"א שרק במקרה שכופין או מחייבין את הבעל אז פטור מתשלום התוספת, אולם בכל מקרה (מלבד המקרה הנוסף שהבאתי בסמוך לעיל בשמו), כאשר מגרש בלי כפיה נחשב שמגרש ברצונו וחייב תוספת כתובה. והנה, ככלל התנהלות בית הדין דנא היא כי ביה"ד עושה מאמץ עילאי לשכנע את הצדדים להתגרש ולדון על עניין הכתובה לאחר סידור הגט. עיקר טעמנו הוא מטעמים רוחניים של כשלונות. וגם כי ביה"ד משכנעם בכל דרך כי לטעמו של ביה"ד במקרים הרלוונטים, לא נראה סיכוי אפילו קלוש לשלום בית ולכן חבל למשוך זמן רב של דיונים וכו'. הצדדים משתכנעים במיוחד משום שביה"ד נחשב כסמכות תורנית ורוחנית ומסכימים ומקבלים הם את עצתנו לפעמים לאחר שכנוע ארוך.

ויש לדון אם גם בכה"ג יאמר הגר"פ מונדשיין את שיטתו, שהרי כיצד נוכל לטעון כלפי הבעל שהוא גרש מרצונו וחייב בתוספת כתובה, כאשר ביה"ד הוא זה אשר שכנעו בצדקת הליך סידור הגט. וכי גם בכה"ג לא התכוון לתת תוספת ואדעתא למשקל ומיפק לא נתן. ואף שלא היה כפוי לתת הגט מ"מ האומדנא הנ"ל קיימת לדעתי. במיוחד ובעיקר שהיא גופא מה שביה"ד משכנעו להסכים להתגרש, היא גופא תגרום לו לשלם תוספת כתובה. ואם בה"ד לא מיידע אותו בהשלכות החמורות מבחינתו של הסכמתו כמו תשלום תוספת כתובה של לפעמים מאות אלפי שקלים, הרי כי זו הטעייה גמורה של ביה"ד ויש לחשוש לעניין הגט ח"ו.

אמנם, אם הטיעונים בין הצדדים לעניין חיוב כתובה ותוספתה עוסקים בעניינים צדדיים, כמו רועה זונות אלימות וכיוצ"ב, וביה"ד מבהיר לו כי כדאי לו להתגרש, ולאחר סידור הגט ייערך דיון הוכחות אם אכן הטענות צודקות או לא וההשלכה תהיה חיוב הכתובה ותוספתה או הפטור ממנה. בכה"ג הדבר מתקבל. אולם כאשר כאמור היא גופא שהשכנוע להסכמתו יגרמו את חיובו, עניין שהוא לא היה מודע לו, בכה"ג ישנה הטעייה גמורה של ביה"ד אם נחייבו בתוספת כתובה. גם אם נאמר לו שהדיון לאחר הגט פתוח ויש סיכוי לכל צד, דבר זה לא ירפא את חששי כאשר ישנה לפנינו העלמת נתון מרכזי בשיקול דעת האיש אם להסכים לגרש את אשתו והדבר לענ"ד נחשב כהטעייה גמורה שהגט תלוי בו. מעבר לכך שדעתי כאמור חלוקה עליו בעקרון יסוד דבריי.

הפסד תוספת כתובה במורדת

נצטט שוב את דברי הטור אבהע"ז סי' קי"ח שכתב וז"ל:

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

"מי שהיא תובעת לבעלה לגרשה ויצאו הגירושין ממנה, אין לה מן הדין לגבות זולתו מה שהיא טוענת ויתברר מסכום נדונייתה, ולא נחוש למה שימצא כתוב ממנה בכתובה, כי רוב הכתובות נוהגין בהן להוסיף על מה שיטול הבעל, ולא יחוש הבעל לכתוב ולהוסיף על עצמו מה שלא קיבל לענין שתשאר נשואה עמו ולא תבקש גירושין. בענין כזה אמרו חכמינו ז"ל (כתובות דף נ"ד) כי כתב לה אדעתא למיקם קמיה אדעתא למיפק ולמיטב לא כתב לה וכו'. ואם תבע הוא הגירושין אינו יכול לגרשה אלא לרצונה או לאחר שיפרע לה כל סכום כתובתה עיקר ונדוניא ותוספת".

לענ"ד פרשנותם של דברי הטור כפשוטם. כי כאשר תובעת את הגירושין ואלו יצאו ממנה כי היא היוזמת של הגירושין, על דעת שאשתו תצא ותתגרש ממנו ותקח את תוספתה, לא כתב לה ולא התחייב לה, ורק על דעת להיות עמו כתב לה את תוספתה. תובעת כתובתה לא די לשם כך שכן יתכן ותביעה צודקת והאשמה מוטלת על הבעל. בכה"ג ההגדרה היא שהגירושין באו ממנו. אולם ממשיך הטור ומגדיר ומבאר שהתביעה אינה מאשימה את הבעל בטענה מוצדקת, אלא שהאשה היא זו החפצה בפירוק הבית וזו הגדרת תביעתה, או אז אבדה האשה את תוספתה.

פרשנות דעת רבינו ירוחם להפסד כתובה במורדת לפניו בלבד

פסיקה שכזו מפורסמת בבתי הדין הרבניים מפרי עטו של אב"ד תל אביב הגאון רבי נחום פרוכר שליט"א, בפסקי דין שהוציא במספר תיקים ובמאמרו שהתפרסם בספר כנס הדיינים תשס"ח, בו כתב בתוה"ד בזה"ל:

"דעת רבנו ירוחם במקום שאשה אינה חפצה בבעל, וכן הבעל אינו חפץ באשה, יש לחייב ואף לכפות בגט את מעכב הגירושין. ואלו דברי רבנו ירוחם בספר מישרים, חלק שמיני, נתיב שלשה ועשרים:

"וכתב מורי הר' אברהם בן אשמעאל כי נראה לי שאשה שאמרה לא בעינא ליה יתן לי גט וכתובה, והוא אומר אנא נמי לא בעינא לך אבל איני רוצה ליתן גט, מסתברא דאין דנין אותה במורדת להפסידה כלום מעיקר כתובה ונדוניא, אלא מיהו משהין לה תריסר ירחי אגיטא דילמא הדרי בהו, לאחר שנה כופין אותו לגרש והפסידה תוספת וכל מה דיהיב לה מדיליה, דאדעתא למשקל ולמיפק לא יהיב לה".

... אין הבדל (לעניין חיוב בגט) אם הבעל היה ראשון שלא חפץ באשה או שהאשה היתה הראשונה שלא היתה חפצה בבעל, והכל תלוי באם האיש או האשה נחשבים כמעוגנים או לא, וזה מוכח מלשונו של רבנו ירוחם. שהרי רבנו ירוחם מדבר בכפיית האיש, ואעפ"כ כותב את דבריו ע"פ סדר, שהאשה לא רצתה את בעלה ואח"כ כותב שהבעל לא רצה את אשתו, ואם היתה חשיבות מי היה הראשון שלא היה חפץ בשני, היה כותב סדר אחר...

... כפי שאמרנו, לענין חיוב בגט, לא משנה אם הבעל הביא למצב שהאשה לא חפצה בו או האשה הביאה למצב שהבעל לא חפץ בה, והעיקר הקובע הוא שיש בפועל עיגון.

אבל נראה שלענין תוספת כתובה והחזר מתנות, כן קובע מי האשם ומי הביא למצב שהצד השני לא חפץ בו וכפי שנבאר.

וראשית נבאר מה הסיבה שבמקרה של רבנו ירוחם מפסדת האשה תוספת כתובה וכן מחזרת מתנות, כפי שכותב רבנו ירוחם:

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

"הפסידה תוספת וכל מה דיהיב לה מדיליה דאדעתא למשקל ולמיפק לא יהיב לה".

... ולכאורה הדברים צריכים ביאור, שהרי במקום שרק האשה לא רוצה את בעלה ומורדת בו, לא הפסידה מתנות ותוספת כתובה כל זמן שלא התרו בה ולא נמלכו בה ולא הכריזו עליה, ומדוע במקום שגם הבעל לא מעוניין בה מפסידה תוספת כתובה ומתנות.

הבנת הדברים כתבו בפסקי דין רבניים, כרך ח', עמוד 324 (פסק-דין מהרבנים הגאונים, הגאון הרב יוסף אלישיב שליט"א, הגאון הרב מרדכי אליהו שליט"א והגאון הרב בצלאל זולטי זצ"ל). וזה לשונם שם בפסק-הדין:

"וע"כ נראה לומר דההבדל בזה, במקום שהאשה היא המורדת בבעלה, והבעל רוצה את אשתו, הרי כל ההכרזות וההתראות שנאמרו במורדת וכל התקנות הללו לא באו אלא ללחוץ עליה שתמלך בדעתה ותשוב לחיי שלום עם בעלה, ולכן אם הבעל מגרשה בטרם נגמרו כל הפעולות הללו חייב לשלם לה כתובה ותוספת כתובה, משא"כ במקרה וגם הבעל לא רוצה בה, הרי אין מקום לתקנה זו, וממילא קם דינא שמכיון שהיא לא רוצה אותו, הרי דאדעתא למשקל ולמיפק לא יהיב לה תוספת כתובה".

לפי זה, כתוב במפורש ברבנו ירוחם שאשה שאין רצונה בבעלה ובמקום שאין להתרות ולהכריז עליה כגון במקרה שגם הבעל אין רצונו באשה, מפסידה האשה את תוספת הכתובה וכן עליה להחזיר את המתנות שקיבלה מבעלה וכפי שכתוב ברבנו ירוחם "והפסידה תוספת וכל מאי דיהיב לה מדיליה" (ויעויין בפסקי דין רבניים, כרך י"ד, עמוד 28-23, בענין אשה שמרדה בבעלה ואח"כ זינתה שהפסידה מתנותיה אף ללא התראה והכרזה, היות ואין אפשרות להתראה והכרזה).

אלא שבית דיננו סייג את הדברים בפסק-דין בטיטו נגד בטיטו תיק מס' 0712-64-1, ונחזור על הדברים שכתבנו שם.

נראה שיש חילוק גדול בין נושא חיוב הגירושין שזה נובע מטעם שאין זכות לאף אחד לעגן את השני, לבין נושא הפטור מתוספת כתובה (וה"ה מתנות) שזה נובע מהטענה "דאדעתא למשקל ולמיפק לא יהיב לה", וכפי שנבאר.

כפי שכתבנו לעניין חיוב גט לפי דינא דרבנו ירוחם, אין הבדל מי הראשון שהתחיל לטעון שרצונו להתגרש, וכמו"כ אין הבדל בסיבת מי המצב שכיום אין צד רוצה את משנהו והעיקר תלוי אם כיום יש עיגון או לא, דהיינו אם המצב שבפנינו הוא שהבעל לא מעוניין כלל באשה אף אם האשה תרצה לחזור אליו, או לחלופין, כיום המצב הוא שאין האשה מעוניינת בבעל אף אם הבעל ירצה לחזור אליה. זהו מצב שכיום שני הצדדים מעוגנים ולכן יש לחייב בגט כל צד המעכב את הגירושין, ללא קשר מי גרם למצב הקיים, היות ואין זכות לכל צד לעגן את משנהו.

ואולם זה הכל לענין חיוב גט הנובע מהזכות לא להיות מעוגן, משא"כ להיפטר מחיוב תוספת כתובה שזה נובע מהטעם "דאדעתא למשקל ולמיפק לא יהיב לה", נראה בברור שזה נאמר דוקא במקום שלא הבעל גרם למצב שהאשה לא מעוניינת בו ולכן יכול לטעון "דאדעתא למשקל ולמיפק לא יהיב לה", ופטור מתוספת כתובה (וחוזרים המתנות), אבל במקרה שהבעל הוא זה שעזב את הבית והוא זה שהרחיק את האשה ולא רצה בה, והאשה רצתה את בעלה אלא מתוך הזמן הממושך שהבעל עזב את הבית ומרד בה ולא היה חפץ בה, הביא הוא את המצב שכיום גם האשה לא חפצה בו, והוא זה שגרם שכיום

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

האשה לא מעוניינת בו, בודאי שלא יכול לבוא ולטעון "אדעתא למישקל ומיפק לא יהיב לה", שהרי הוא זה שהביא את האשה לכך, וא"כ אדרבא אדעתא דהכי כתב לה תוספת כתובה, שהרי אם הוא זה שגרם לנתק ולגירושין בודאי על דעת כן כתב לה כתובה ותוספת כתובה.

ולפי"ז מדויק היטב לשון רבנו ירוחם שמוכר בלשונו "שאשה שאמרה לא בעינא ליה יתן לי גט וכתובה, והוא אומר אנא נמי לא בעינא לך אבל איני רוצה ליתן גט" שע"פ דיוק הלשון משמע שהאשה היתה הראשונה שטענה שאינה חפצה בבעלה, ובמקרה שכזה כתב שכופין את הבעל בגט היות ויש פה עיגון לאשה, אבל הבעל פטור מתוספת כתובה היות ולא הוא זה שגרם לנתק ולעגון ולכן יש לקבל את טענתו "דאדעתא למשקל ולמיפק לא יהיב לה", משא"כ במקרה הפוך שהבעל גרם לנתק ולגירושין, על אף שאכן יש לחייב את האשה בגט כדי שהבעל לא יהיה מעוגן, אבל נראה שיהיה חייב גם בתוספת כתובה וכן האשה לא תפסיד את המתנות.

והדברים נראים מוכרחים לומר כך, דאל"כ כל בעל יוכל להיפטר מתשלום תוספת כתובה, ע"י שיעזוב את האשה זמן רב עד שלא תחפוץ בו יותר, היעלה על הדעת שיפטר מתוספת כתובה בטענה "דאדעתא למשקל ולמיפק לא יהיב לה".

מעין ראי' לנ"ל יש להביא מדין המדיר אשתו המוכר בגמ' כתובות דף ע' ע"א, ומוכר שם יוציא ויתן כתובה, וכתב בחזון איש אה"ע סימן ס"ט אות כ"ב שיש לה כתובה וכן תוספת כתובה. וז"ל החזון איש: "וכן במדיר את אשתו יש לה תוספת, דכל שהוא מעיק לה הוי כמוציאה לדעתו".

ועל כן בכל מקרה שבאים לפטור את הבעל (ע"פ דינא דרבנו ירוחם) מתוספת כתובה או החזר מתנות, יש לברר מי הוא זה שהביא את המצב לנתק ולגירושין".

ע"כ ממאמרו של הגר"נ פרובר שליט"א.

הסתירה לכאורה לדברי הגר"נ פרובר מגוף דברי הגר"ש אלישיב

והנה, חברי הגר"ב ווגל שליט"א, הביא את פסק דינו המפורסם של הגר"ש אלישיב זצ"ל שצוטט בחלקו במאמרו של הגר"נ פרובר שליט"א, וממנו הוכיח הוכחה מפתיעה, שהרב אלישיב לא חילק בין המקרים וגם כאשר הבעל הוא זה שיזם את המרידה והפירוק, גם אז אם היא מורדת בו ואינה רוצה בו או אז הפסידה תוספתה. וזה צריך עיון וביאור כפי מה שהעלנו בסברא, וזה לכאורה כנגד מאמרו וחידושו של הגר"נ פרובר שליט"א.

דהנה, המקרה היה ערעור על פסק הדין של ביה"ד האזורי בפסק הדין בפסקי דין רבניים חלק ח עמ' 323 ואילך הוא כדלהלן ואצטט:

"... לפני שהתחתנו, גר הבעל באילת ושם היה מקום עבודתו, עובר לזמן הנישואין, שכר המערער דירה בעפולה שבה יגורו שני בני הזוג. הם התחתנו ועברו לגור בעפולה. מקום עבודתו נשאר באילת. הוא היה בא בכל שבוע-שבועיים לעפולה. הבעל אמנם דרש מאשתו, אחרי הנישואין, שתסכים לעבור לאילת אך האשה סירבה לכך, וכך המשיכו לגור בעפולה כשלוש שנים, עד שהבעל החליט להפסיק לבקר בבית בעפולה ולשלם לה מזונות. כעבור ארבעה חדשים מיום עזיבתו את הבית, הגישה האשה תביעה לביה"ד לחייבו במזונות, הבעל לא הופיע לדיון, וביה"ד פסק-שלא בפניו... שעל הבעל לשלם למזונות האשה... כשמונה חדשים אחרי פס"ד הנ"ל, הגיש הבעל אף הוא... תביעה לחייב את האשה לעזוב את עפולה ולגור אתו באילת, מאחר והוא מסודר שם בעבודה, ואם לא תאבה האשה ללכת אחריו, לפטור אותו ממזונותיה. כאמור, דחה ביה"ד

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

תביעתו של הבעל שאין לחייב את האשה לעזוב את עפולה ולגור באילת, והשאיר את פסה"ד של המזונות על כנו.

אחרי העיון בטענותיו של הבעל בכתב הערעור, לא מצאנו בהם שום יסוד, וצדק איפוא בית הדין בדחותו עתירתו של הבעל. עם זאת יש מקום דיון בדבר חיובו של הבעל במזונות האשה, מטעם אחר. והנה לפנינו מרשם ביה"ד מיום ג' בתמוז תז"ל: יש לשאול האשה עצמה אם מסכימה לשלום בית. האשה: סבלתי ג' שנים ממנו, הרביץ לי, איים בסכין, יש לי עדים ע"ז מה שעשה לי, אבל יפסידו כסף זמן ועבודה. אין לי עדים. ביה"ד: ישלמו הוצאות העדים וההפסד. האשה: יש לי עד אחד שכן והוא חולה ולא יכול לבוא להעיד. האשה חזרה על דבריה גם בפנינו: גם אם הוא יחזור לעפולה אינני מסכימה לשלום בית, הוא מרביץ לי עם סכין, רוצה לשחוט אותי, אני מסכימה לגט אבל הוא יתן לי הכתובה בסך עשרים אלף.

הנה, כל הטענות שיש לה כלפי בעלה שהרביץ לה ואיים עליה הם מהתקופה שהמשיכו לחיות ביחד ורק אחרי שנעלם מהבית, החליטה האשה לנתק את קשר הנישואין שביניהם. גם הבעל מוכן לגרש את אשתו, אך לא מוכן לשלם לה תוספת כתובה, וכך אמר ב"כ הבעל לפנינו: הבעל מסכים לגרש את אשתו והוא מוכן לשלם לה ע"ח כתובתה רק אלפיים ל"י, הוא פועל ואין לו ממה לשלם יותר. הוא דורש לפטור אותו מחיוב המזונות הואיל והאשה הצהירה שהיא לא מוכנה לגור עם בעלה לא כאן ולא כאן. ובכן, הבעל שעזב את אשתו, בטענה שהאשה תחליף מקום המגורים בעפולה, מקום שעליו הוסכם ביניהם לפני הנישואין, ותלך לגור באילת, דרישה שהיא בלתי צודקת, לפי הדין, הרי דינו כדין מורד. אלא שבניד"ד גם לאשה דין מורדת, אחרי שהצהירה בביה"ד שאינה מסכימה להשלים אתו גם אם יחזור לעפולה, ורצונה בגט ודורשת כתובתה."

בהמשך פסק הדין מביא הגרי"ש אלישיב זצ"ל את רבינו ירוחם ואת הפרשנות הראשונה בו שנדחת על ידו, ואז מביא את הפרשנות לדעתו ברבינו ירוחם כפי שצטט אותה הגר"נ פרובר שליט"א, וז"ל:

"וע"כ נראה לומר דההבדל הוא בזה, במקום שהאשה היא המורדת בבעלה והבעל רוצה באשתו, הרי כל ההכרזות והתראות שנאמרו במורדת, וכל התקנות הללו לא באו אלא ללחוץ עליה שתמלך בדעתה ותשוב לחיי שלום עם בעלה, ולכן אם הבעל מגרש בטרם נגמרו כל הפעולות הללו חייב לשלם לה כתובה ותוס' כתובה, משא"כ במקרה וגם הבעל לא רוצה בה הרי אין מקום לתקנה זו וממילא קם דינא שמכיון שהיא לא רוצה אותו, הרי אדעתא למשקל ולמיפק לא יהיב לה תוספת כתובה."

ומסיים הגרי"ש אלישיב ומקשר את פרשנותו ברבינו ירוחם למקרה הספציפי שם בפסק הדין וכך הוא כותב:

"והואיל והמקרה אשר בפנינו, הוא, שלכל אחד יש דין מורד כלפי השני, ולכן אין הבעל חייב בתוספת כתובה כי אדעתא למשקל ולמיפק לא יהיב לה, והואיל וב"כ הבעל הצהיר בפנינו שהוא מוכן לתת לאשה עם מתן הגט אלפיים ל"י ע"ח כתובתה, הרי אין לחייב את הבעל במזונות האשה.

כפי האמור לעיל, נראה מתוך מרשם ביה"ד האזורי שאין בידי האשה להוכיח טענותיה כלפי בעלה שהוא מרביץ לה וכו'. גם בעצם הטענות הנ"ל יש לציין כי כל השנים שחיו יחד בטרם עזב הבעל בית האשה, לא שמענו שהאשה התלוננה על בעלה, ולא הגישה שום תביעה לביה"ד."

כלומר, המקרה שבפסק הדין בו הבעל הוא מורד גם על פי פסיקת ביה"ד האזורי וגם על פי פסיקת הרב אלישיב בביה"ד הגדול משום שהוא אמנם רצה בשלום בית אך רק בתנאי שתבוא האשה

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

לגור עמו במקום עבודתו באילת ולא במקום המגורים המקורי בעת הנישואין בעפולה, ומאחר ונפסק שם שהבעל אינו יכול לדרוש ממנה את המעבר, נפסק שהוא מורד. אולם מכיון שגם היא החליטה שהיא אינה רוצה בו כבר מטענות של אלימות וכיוצ"ב שלא הוכחו באותה עת, הרי שגם היא מורדת. ובמורדים זה על זה כותב הגר"ש על פי רבינו ירוחם האשה אינה זכאית לתוספת כתובה. וזאת למרות שהאיש הוא זה שמרד תחילה והוא זה שיזם וגרם במרידתו את הגירושין. וזה כנגד פסק דינו של הגר"נ פרובר שליט"א.

היה אמנם ניתן לחלק בין המקרים הרגילים שבעל יוזם את פירוק הנישואין כמו מקרה דנן שהוא החליט לפרק את הבית והוא המורד, לבין המקרה בפסק הדין של הגר"ש אלישיב שבו מרידתו היא בהגדרה הלמודית ההלכתית המשפטית, אף שהוא מצידו רצה בה וחפץ היה בשלום בית ובתנאי שמצידו ומבחינת הלך מחשבתו ותפישתו היה תנאי צודק שהרי רוצה שאשתו תבוא עמו למקום פרנסתו, אלא שעל פי הדין אין לו את הזכות הזו לדרוש ממנה בקשת מעבר זה ולכן הוגדר כ"מורד". בכה"ג היה מקום לומר שהפסידה האשה את תוספת הכתובה שכן אדעתא למשקל ולמיפק בכה"ג לא התכוון לתת לה, אולם מרידה קלאסית בבחינת הרצון להיפרד ולעזוב בכה"ג נראה שלא יעלה על הדעת שיטען על דעת שאני אחפוץ לפרק את הנישואין למרוד ולעזוב, לא התכוונתי להתחייב בתוספת כאשר היא גם תסכים לבקשתי ותרצה גם מעצמה להתגרש. אולם חילוק זה לא נראה בפשטות דברי הגר"ש אלישיב שנקט בזה"ל: "והואיל והמקרה אשר בפנינו, הוא, שלכל אחד יש דין מורד כלפי השני, ולכן אין הבעל חייב בתוספת כתובה כי אדעתא למשקל ולמיפק לא יהיב לה..." ומשמע בכל מקרה של מורד ומורדת אין משנה מי פתח במרידה תמיד הפסידה תוספתה. וזה טעון בירור וביאור כאמור שכן הסברה נותנת לכאורה כפסקו של הגר"נ פרובר שליט"א. אולם מה נעשה אל מול פסיקתו של הגר"ש אלישיב.

ופניתי אל הגר"נ פרובר שליט"א בשאלה זו ותשובתו הינה כדלהלן. המקרה הפשוט עליו מדבר רבינו ירוחם הוא כאשר אשה פתחה במרידה, שם מחדש רבינו ירוחם שאם הבעל החליט שהוא גם לא רוצה אותה ויחשב גם כמורד. מקרה זה הינו פשוט כיון שהאשה היא גרמה את המרידה ועל דעת כן לא כתב הבעל תוספת כתובה שהיא תקח ותיטול – למישקל ולמיפק. אולם במקרה שהאיש מרד תחילה ויזם את הפירוד, כאן יש להבחין בין שני מקרים. המקרה הראשון, כאשר האיש מרד באשתו, ולאחר שהוא מרד, הלכה אשתו אחריו וגם אינה רוצה בו עוד. כי לאחר שאתה הבעל אינו חפץ בי ומורד בי, שוב גם אני מואסת בכך ולא רוצה אותך. אם אתה לא רוצה בי גם אני לא רוצה בכך. גם אם כבר תרצה בי אני לא אחר מרידתך ומאיסותך בי איני רוצה בכך יותר. במקרה שכזה הבעל הוא הגורם לפירוד. הוא מרד באשה תחילה והוא זה שהמאיס עצמו גם עליה עד שגם היא עקב מרידתו מואסת בו ושוב לא חפצה בו. במקרה כזה נראה שלא תפסיד האשה את תוספת הכתובה ולא שייך לומר שעל דעת כן לא כתב לה את תוספתה שהרי הוא גרם את הפירוד ועל דעת שהוא ימורד ויגרום הפירוד לא שייך לומר שלא כתב לה התוספת. אולם המקרה השני הוא שהבעל יזם את הפירוד ונחשב כמורד, ומנגד האשה החליטה אחר מרידתו שגם היא אינה רוצה בו, אולם הסיבה שלה אינה משום מרידתו ועזיבתו אלא מטעמים אובייקטיביים שהיא מעלה כנגדו. במקרה זה, אם אמנם תוכיח את טעמיה על פי דין והיא תוכיח את טענותיה כלפי בעלה, היא תקבל את תוספת הכתובה על פי הדין. אולם אם לא תוכיח את טענותיה ונמצא שהבעל עזב ומרד ראשון ולאחריו ובזמן מאוחר ממנו החליטה האשה שגם היא לא רוצה אותו אבל לא משום מרידתו אלא מטעמים אחרים, יתכן שבכה"ג על דעת כן לא כתב לה את התוספת.

והנה, המקרה נשוא פסק דינו של הגר"ש אלישיב שליט"א היה באיש אשר נחשב מורד כיון שלא רצה לגור בעפולה מקום הנישואין. האשה מצידה טענה שרוצה להתגרש ממנו משום סיבות אחרות וכפי שנצטט:

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

"והנה לפנינו מרשם ביה"ד מיום ג' בתמוז תז"ל: יש לשאול האשה עצמה אם מסכימה לשלום בית. האשה: סבלתי ג' שנים ממנו, הרביץ לי, איים בסכין..."

... האשה חזרה על דבריה גם בפנינו: גם אם הוא יחזור לעפולה אינני מסכימה לשלום בית, הוא מרביץ לי עם סכין, רוצה לשחוט אותי, אני מסכימה לגט אבל הוא יתן לי הכתובה בסך עשרים אלף.

הנה, כל הטענות שיש לה כלפי בעלה שהרביץ לה ואיים עליה הם מהתקופה שהמשיכו לחיות ביחד ורק אחרי שנעלם מהבית, החליטה האשה לנתק את קשר הנישואין שביניהם. גם הבעל מוכן לגרש את אשתו, אך לא מוכן לשלם לה תוספת כתובה..."

הנה כי כן, נמצא כי טענותיה של האשה מדוע החליטה לבקש גירושין הינם לא משום מרידתו במה שלא רצה לשוב לעפולה, אלא בשל טענות ענייניות נגדו כמו אימים ומכות שהיו קיימים לטענתה גם כאשר חיו יחדיו. טענות אלו לא הוכחו על ידי האשה. נמצא אפוא שכשם שהאיש מרד בה, גם היא החליטה מטעמיה הלא מוכחים למרוד בו. בכה"ג ניתן לומר שהאשה הפסידה תוספת כתובתה כי בכה"ג לא התחייב הבעל בתוספת הכתובה. כל אשר ניתן לומר שלא התחייב הוא רק כאשר מרידתה היא תוצאה ישירה של מרידתו והוא אשר אשם בפירוק הבית הוא אשר יזם אותו וגרם לו.

והנה, תירוץ זה נראה דחוק שכן הגרי"ש אלישיב סיים את דבריו באופן כולל כאשר כתב בזה"ל:

"והואיל והמקרה אשר בפנינו, הוא, שלכל אחד יש דין מורד כלפי השני, ולכן אין הבעל חייב בתוספת כתובה כי אדעתא למשקל ולמיפק לא יהיב לה..."

ומשמע שעוסק בכל מקרה של מורד ומורדת ואין משנה מדוע ומאיזה טעם.

עוד יש להעיר כי בפסק הדין בראשיתו כתב שם הגרי"ש בזה"ל:

"הנה כל הטענות שיש לה כלפי בעלה שהרביץ לה ואיים עליה – הם מהתקופה שהמשיכו לחיות ביחד, ורק אחרי שנעלם מהבית, החליטה האשה לנתק את הקשר שביניהם."

ובסיום פסק הדין כתב:

"נראה מתוך מרשם ביה"ד האזורי שאין בידי האשה להוכיח טענתה כלפי בעלה שהוא מרביץ לה וכו'. גם בעצם הטענות הנ"ל יש לציין כי כל השנים שחיו יחד – בטרם עזב הבעל את האשה – לא שמענו שהאשה התלוננה על בעלה ולא הגישה שום תביעה לביה"ד."

נמצא כי אין כל נאמנות לאשה בטענותיה. היוצא מכך שרצונה להתגרש ממנו הוא תוצאה של מרידתו. ונמצא שהם מורדים זה על זה הרגילים. הרי כי דעתו של הגרי"ש אלישיב והצטרפו אליו הגר"ב ז'ולטי והגר"מ אליהו, שאף שהאיש פתח את המרידה והאשה רק הלכה בעקבותיו ומורדת בו, שוב אבדה את תוספת הכתובה ודלא כדעתו של הגר"נ פרובר שליט"א.

הן אמנם סברתו של הרב פרובר חזקה ואיתנה, מ"מ מה נעשה אנן אל מול שיטתו של הגרי"ש אלישיב לפחות מספק וכיצד נוציא ממון כנגד דעתו. מנגד תמוהים הדברים מאד.

יתכן כי באמת אם האיש מורד באשתו והיא דווקא הייתה חפצה בו אולם לאחר זמן כאשר האיש אינו חפץ בה כלל ואז מחמת כבודה או מכל סיבה אחרת החליטה שאם הוא אינו רוצה בה אז גם היא אינה רוצה בו ומואסת בו ואף אם יחפוץ בה, שוב לא רוצה בו. בכה"ג באמת האשה זכאית

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

בתוספת הכתובה. אולם במקרה והאיש מורד. מנגד גם האשה מורדת אחריו אך לא משום שהוא מרד בה אלא מטעמיה היא. או אז לא תהיה זכאית בתוספת כתובה משום שעל דעת כן לא כתב לה כאשר היא לא תרצה בו מטעמים וטענות שאינן נכונות לטעמו. ואף שהוא גם מורד בה ואינו רוצה בה, מ"מ לא על דעת טענות צדדיות למרידתה, נתן וכתב לה את תוספת הכתובה.

והנה, במקרה נשוא פסק הדין של הגר"ש אלישיב הרי הבעל מרד באשה כאשר לא גר עמה בעפולה. מטעם זה האשה חפצה הייתה בו ובלבד שישוב לעפולה. בהמשך טענה שהיא כבר לא רוצה בו גם אם הוא יבוא לעפולה כי הוא מאיים לרצוח אותה בסכין שחיטה. עניין זה כאמור לא הוכח כלל. גם קשה להאמין בכך כאשר לפני כן לא בקשה גירושין אלא שלום. יתכן שהצדדים רבו ביניהם וכיוצ"ב והיו חיכוכים וכדו' והיא בשלב מסויים החליטה כאשר אולי התעוררו אצלה סיכוכי עבר, שהיא כבר אינה רוצה בו. מעתה נראה כי טעמה למרידתה אינו בהכרח מחמת מרידתו אלא מטעמים אחרים שעל פניו אין בהם כדי טעם מרידה. בכה"ג כאשר הם מורדים זה בזה אין לה תוספת כתובה לדעת הגר"ש אלישיב וכפי שבארנו שמרידתה אינה תוצאה של מרידתו אולם כאשר מרידה של אשה היא רק בעקבות מרידתו ומאיסותה בו היא תוצאה של אכזבה ממרידתו של האיש ומכך שהוא אינו רוצה בה. כאן יסבור גם הגר"ש שזכאית האשה לתוספת כתובה.

נראה עוד כי אם האיש ימרוד באשה ולא יחפוץ בה ובעקבותיו גם היא אינה חפצה בו ואף אם יחפוץ בה מחדש שוב אינה רוצה בו. האיש מצידו רוצה בשלום בית אמיתי. האשה מנגד שוב לא חפצה בו. נראה כי אם עדיין ניתן באמת לתקן את שלום הבית וגם נדרש מהאשה על פי הנתונים שלא לפרק את הבית עדיין. בכה"ג לא תקבל תוספת כתובה. מנגד, כאשר לא ניתן לדרוש יותר מהאשה לשוב לשלום בית אחרי הליך מורכב וממושך של מרידת האיש וכי מרידתה בו ואכזבתה ממנו מתקבלת וצודקת, או אז לא יוכל פתאום לבקש שלום בית גם אם בקשתו אמיתית וכנה ובכך להפסיד לה תוספת כתובה, כי לאחר שגרם לה ללכת בעקבותיו ולמרוד בו בגללו ומחמתו ולאחר שפרק והרס כל חלק טוב לרסיסים ולא השאיר יכולת וסיכוי לשקם את הבית, או אז לא יוכל להפסידה את תוספת הכתובה משום שפתאום התעורר לבקש שלום בית גם אם בקשתו כנה ואמתית.

בנוסף, גם אם היינו מגדירים את הבעל שייחשב גם היום שחפץ בשלום בית שכן תביעתו לגירושין תוגדר כתוצאה של אי רצונה. אולם אם הייתה חוזרת בה ומסכימה להליך של שלום בית, אזי גם הבעל היה חוזר בו מתביעתו ונכנס להליך זה. גם אם זו תהיה הפרשנות, והרי לעניין חיוב או כפיה כדעת רבינו ירוחם בארנו כמה פעמים שלא נוכל לחייב בגט את הצד הנגרר למרידה, כאשר אם הצד הנגרר למרידה והיוזם אותו היה חוזר בו, או אז גם הצד הנגרר למרידה היה חוזר בו חרורצה בשלום בית ובכה"ג לא נחשיבו כמורד ולא נוכל לחייבו גם לשיטת רבינו ירוחם, הגדרה זו נכונה לעניין חיוב או כפיה. אולם נראה כי לעניין תוספת כתובה ולפי פירושו השני של הגר"ש אלישיב לא תהיה נפ"מ בכך. שכן לפי ביאורו אין טעם לקנס והפחתת הכתובה כאשר האשה מרדה ובעקבותיה גם האיש אינו חפץ. בכה"ג שוב אין טעם לקנס בכתובה כדי להשיבה ולהחזירה ממרידתה. עניין זה שייך גם אם מרידתו של האיש הינה מרידה רק בעקבותיה ולו הייתה חוזרת בה גם הוא היה חוזר בו. גם בכה"ג שייך רעיונו וסברתו של הרב אלישיב שכן כיון שהיא לא רוצה וכל זמן שהיא אינה רוצה, גם הוא אינו רוצה בה, הרי כי אין טעם לקנס מבחינתו שכן אינו רוצה בהליך שכנוע כאשר החליט שאינו רוצה בה בשל אי רצונה וממילא שבנו לסברת אדעתא למישקל ולמיפק לא כתב לה.

עוד יש להוסיף כי מה שאמרו במסכת כתובות (נד, ב) שדין תוספת כתובה ככתובה לעניין מורדת הוא רק כאשר האיש חפץ בשלום בית או אז קנס הכתובה שיים בתוספת כמו בעיקר כתובה אולם כאשר האיש מורד בעקבות מרידתה בכה"ג שונה דין עיקר כתובה מתוספת כפי שמשמע להדיא מדברי רבינו ירוחם המחלק ביניהם.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

כך מובא שם:

"דאמר ר' איבו אמר רבי ינאי: תנאי כתובה ככתובה דמי. נפקא מינה? למוכרת, ולמוחלת, למורדת, ולפוגמת, לתובעת, ולעוברת על דת..."

ופרש"י:

"למורדת, דתנן בפרקין (לקמן סג) המורדת על בעלה פוחתין לה מכתובתה כו' עד מתי הוא פוחת עד כנגד כתובתה לא תימא כנגד מנה מאתים לחודייהו אלא אף התוספת פוחתין והולכין".

הפסד תוספת כתובה כאשר ביה"ד שכנע את הבעל להתגרש ולדון בכתובה לאחר מכן

עוד ברצוני להוסיף ולחדד שוב נקודה נוספת וכמו שכתבנו לעיל. כתבתי ביחס לדברי חברי הגר"פ מונרשיין שליט"א הסבור כי רק כאשר כופין או מחייבים בגט, מפסידה האשה תוספת כתובה כי רק אז ישנו הכלל של על דעת למשקל ולמיפק לא כתב לה. אין דעתי עמו בזה, וכהכרעת הגרי"ש אלישיב זצ"ל במסקנתו. אולם גם לשיטתו של חברי, הרי כאשר ביה"ד יוצא מכליו לשכנע את הצדדים להתגרש במייד, כדי לחוס על עצמם וכדי שיוכלו לפתוח חיים חדשים וכדי להצילם מחטאים ומעוד שיקולים עד שהם משתכנעים ברצונם על פי כבודם והתייחסותם לביה"ד. אלא שביה"ד קובע בהסכמתם מועד לדיון בכתובה והתוספת. והנה, אם נושא הכתובה אינו שייך לשכנוע ביה"ד, כגון אם טענת האשה שהבעל מכה אותה או הוא רועה זונות וכיוצ"ב וביה"ד משכנעם שיתגרשו, ולעניין הכתובה ידונו בהמשך, וכי כל מסקנה ופסק דין אפשריים והכל לפי הנתונים העדויות והראיות. או אז לא תהיה כל טענה ע"י מי מהצדדים כנגד ההליך והשכנוע.

אולם בנידון דנא לפי שיטתו של חברי הרי היא גופא – ההסכמה לתת גט מרצון היא אשר גורמת לכך שיתחייב הבעל בתוספת כתובה. אם היה ממתין בהליך ולא היה מגרש את אשתו עד שיחייבוהו או יכפוהו או אז היתה האשה מפסידה תוספת הכתובה, אולם מכיון שגרש בהסכמה, הרי כי נחשב לדעת חברי למגרש ברצונו וחייב תוספת כתובה. והרי הדבר הוא בלתי אפשרי בעליל שהרי השכנוע להתגרש עם טעמי ביה"ד הרי לא כלל גילוי נאות לבעל שעצם הסכמתו זו היא גופא וללא טעם חיצוני, תגרום להתחייבותו בתוספת כתובה ולשם ההמחשה – כתובה ותוספת של מיליון נ"ח או חצי מיליון או כל סכום אחר. הרי כי אם ביה"ד היה משתף אותו בדיעה זו, בוודאי שלא היה מסכים בשום פנים ואופן לסדר את הגט ואנו נוגעים כאן ח"ו בספק אשת איש ובגט מוטעה. וזה חלוק באופן ברור וחד משמעי בין מקרה זה למקרה שיש טעמים חיצוניים לעניין הכתובה, והגירושין בהסכמה או בכפיה וחיוב אינם משליכים כלל על חיוב בכתובה או לא. אין זו התייחסות למקרה דנא נשוא פסק הדין שכן כאן לא היה צורך בשכנוע והצדדים הסכימו להתגרש. אלא ביחס לעקרונות פסיקתו של חברי ביחס לתיקים אחרים בהם נצרך ביה"ד לשכנוע הנזכר.

נלע"ד להוסיף ביחס למקרים אחרים כי אם באמת שני צדדים מחליטים בהחלטה משותפת הודית כי הם אינם מתאימים וברצונם להתגרש בהסכמה, במקרה זה יש לבדוק לעומק את מה שארע ביניהם בתקופה של טרם בואם לביה"ד כדי לדעת מי מרד ראשון ומי בעקבותיו והנפ"מ היא אם האשה זכאית לתוספת כתובה. יתכן שבמקרה ולא הייתה מרידה כלל משום צד עד יום הגירושין אלא שהחליטו הצדדים ביניהם להפרד, או אז נראה שהאשה זכאית לתוספת כתובה שכן לא מרדה כלל.

והראני הגר"ב ווגל שליט"א מקור נפלא לדברינו אלו את דברי הגרי"ש אלישיב זצ"ל בפד"ר ח"ג עמ' 322 ואילך, בבית הדין הרבני הגדול בפני כב' הדיינים: הרבנים, הרה"ג יעקב הדס, הרה"ג יוסף שלו' אלישיב, והרה"ג בצלאל זולטי זצ"ל (הובא גם בקובץ תשובות ח"ב סי' צ'), ושם נכתב:

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

"בפסה"ד נאמר בין השאר: הרי כבר כמעט שנה שלימה שהבעל מבקש וחוזר ומבקש סליחת אשתו על התנהגותו ואף הגיש תביעה לשלום בית עוד לפני כשנה ומבטיח בכל מיני הבטחות שיתנהג בכבוד הראוי של בעל כלפי אשתו ומצהיר שמוכן לכל תנאי שיטילו עליו, והאשה לא נוטה אולם קשבת לתחנוניו לשלום בית... וברצונו לבנות ביתו מחדש בשלום ושלום..."

מתלונותיו של ב"כ המערערת הם: מכיון ששני הצדדים הסכימו באופן הדדי שהם נפרדים זמ"ז, הרי האשה רשאית לסרב מבלי שתיהפך למורדת. הפירוד היה מרצונו...

אחרי עיון בדבר אין אנו מוצאים יסוד לשנות פס"ד המערער, באשר לטענתו, הואיל והצדדים הסכימו פעם להתגרש, והפירוד היה מרצונו של הבעל ולא חל עליה דין מורדת בעזיבתו אותו, באותו פרק זמן, שוב אינו חוזר וניעור עליה דין מורדת, גם אם הבעל חוזר מדעתו לגירושין ומושיט יד לשלום - אין לזה שום שורש בהלכה.

ועי' אה"ע סי' ע"ז סעי' ב': ואם מרדה מתחת בעלה כדי לצערו... שולחין לה מב"ד ואומרים לה הוי יודעת שאם את עומדת במרדך... ואח"כ מכריזין עליה בב"כ ובכ"מ... אם עמדה במרדה ולא חזרה נמלכין בה (ובכ"מ סק"ט ומשמע שאם חזרה בה לא הפסידה כלום). ואין לה מזונות כל י"ב חדש, וברמ"א שם ולאחר י"ב חדש אין לבעל עליה כלום וכן היא עליו, מאחר שאבדה הכתובה אין לה כל תנאי כתובה... ולאחר י"ב חדש לא מהני חזרתה אלא אבדה כתובה.

ובמנח"י סי' פ"ג - פ"ד (הו"ד באוצה"פ סי' א' סעי' י' אות פ"א ס"ק ט"ז) כתב: - דזהו רק לענין להפסיד כתובה קנסוה רבנן... אבל אם קודם שנשא התחרטה, אף לאחר שנגמר ההיתר בודאי מחוייב הוא לדון עמה ואם תזכה בדין שא"צ לגרשה בודאי צריך לעשות שלום ולדור עמה כאורח כל ארעא וההיתר בטל.

וע' גם בס' יש מאין אה"ע סי' כ"ה שכתב: - ונהי דמור"ם בהג"ה כתב דלאחר יב"ח לא מהני חזרתה, י"ל דהיינו לענין שנמחל שעבוד כתובה וצריך לחדש לה כתובה כשירצה לקיימה אבל מהני חזרתה שאם יעכב מלשוב איהו ניהו המורד...

אמנם בתשו' הרשב"א סי' תתס"א מבואר דמורדת לאחר שנים עשר חדש אם חזרה בה פטור הבעל ממזונותיה ז"ל: וששאלתם כי משהינן לה תריסר ירחי שתא אגיטא דלית לה מזוני מבעל והבעל יכול לעגנה מלתת גט אם תחזור בה אם חייב במזונותיה או לא דבר פשוט הוא היכא דמרדה כ"כ שאבדה כתובה אפי' אם חזרה בה תו לא יהיב לה כתובה ולא תנאי כתובה... אלא אם כן יתרצה הבעל, אכן זה דוקא לאחר שהכריזו עליה כמורדת ועמדה במרדה עד שאבדה כתובה אז אינה יכולה לחזור בה, אבל לפני כן מהני חזרתה.

וה"ה במקרה שהצדדים הסכימו להיפרד, אף כי בזמן שעומדים שניהם על דעתם לא חל לא על האשה דין מורדת ולא על הבעל דין מורד, מ"מ אחרי שאחד מן הצדדים שב ממחשבת הפירוד ומבקש להשלים הרי הצד השני העומד על דעתו ומסרב להשלים, דין מורד עליו."

מצינו אפוא מקור ברור לדברינו כי במקרה דנן והאיש חזר בו ממחשבת הגירושין וחפץ באמת לבדוק את שלום הבית תוך ייעוץ מקצועי סדיר ותדיר ומנגד האשה החליטה על הגירושין, הרי כי היא הפסידה את תוספתה. הוספנו חילוק נוסף בדבר כאשר החזרה של האיש באה מאוחר ולאחר זמן רב כאשר לפי הנתונים לא ניתן כבר לדרוש מהאשה לשוב לבקשתו זו וכפי שבארנו. ע"כ ממה שכתבתי בפסק הדין.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

נראה כי כללי דין מתנות אם חוזרות לבעל וכפי שהארכנו וחילקנו, שווה לדין תוספת כתובה שהינה מתנה.

עוד יש להוסיף כי במקרה של ספקות אזי דין תוספת כתובה יישאר במוחזקותו של האיש ויפטר ממנו, ואילו דין המתנות יישאר בחזקתה שהרי היא המוחזקת בהן.

העולה מכל האמור שהחזרת מתנות קרובים תלויה בספק הלכתי אם הן חוזרות. גם הספק שהעלה הלב אריה. גם מחלוקת הבית מול הב"ש ודעימיה. ראה גם בפסק הדין של הגר"ש אלישיב והגר"ש ישראל זצ"ל (משפטי שאול סי' י"ז). בין הדברים כתב הגר"ש אלישיב לפי שיטת הבית יעקב שדברי המהרי"ו הם לפי דינא דמתיבתא, בזה"ל:

"גם נראה שיש לדון דמצי למימר אי אפשרי בתקנת חכמים כגון זו, שהרי כל עיקר תקנה זו של דינא דמתיבתא לטובתה תיקונה, והיא רוצה יותר להשאר במתנות שקבלה מקרובי הבעל, ולעמוד על דינא דהש"ס".

ובמיחוד במי שלא נהג כהרמ"א, ולא סובר את דינא דמתיבתא, כדעת מרן והנוהגים כמותו כדוגמת תיק דנן.

אצטט מה שגם הביא בפסק דינו לעיל חברי הגר"פ מונדשיין שליט"א לצורך השלמת דברי והסכמתי להכרעתו.

דהנה, עוד כתב הגר"ש אלישיב שם בתוה"ד:

"נוסף על האמור, י"ל במ"ש המהרי"ו "שאף המתנות שניתנו ע"י אחיו או קרוביו בשעת הנשואין או אחר כך" הכוונה היא לדורות שמשגרים לחתן ולכלה עקב שמחת כלולתם. ובאלה וכיוצ"ב סובר המהרי"ו שהם באים במקום החתן ובמקומו הם עומדים. ועי' מהרח"ש סי' נ"ג שמנה ואזיל כמה סוגי דורות בזמנים שונים הנשלחים ע"י החתן וקרוביו, "בענין החפצים של זהב שמוליכים לכלה אבי החתן ואמו בזמנינו בעת השדוכין לא תבעי לי דודאי הרי הם כחתן עצמו ובמקומו הם עומדים...". אולם כשהאשה מקבל נכס מאת חמיה חמש עשרה שנה אחרי הנשואין, ורושם בטאבו על שמה ולא התנה עמה שום תנאים, הרי דינה כמתנה שקיבלה ממישהו אחר, ובגלל זה שמרדה אח"כ בבעלה אי אפשר להוציא מידה. וכ"מ ממ"ש הב"ש בדיני "מורד ומורדת", וז"ל: "וכל מה שהוא של בעלה צריכה להחזיר לו, אפי' מתנות שנתנו לה קרוביו בעת הנשואין, והשמיט מ"ש ברי"ו "או אחר כך". נראה כמ"ש בכוונת המהרי"ו לדורות שמשגרים לחתן ולכלה עקב שמחת הנשואין. מכל הלין טעמי נראה שמן הדין אי אפשר לחייב את האשה שתחזיר את הנכס לבעלה, ולא לכל יורשי חמיה".

בדברי הגר"ש ישראל שם כתב בתו"ד:

"סוף דבר, אין שום יסוד להוציא דברי המהרי"ו מידי פשוטם, והרי הם שרירים וקיימים כפי שהבינם הב"ש. ואין גם שום יסוד לדחותם מהלכה, כי הם מוסברים ומבוססים יפה בהתאם לסברת הגאונים, שכשם שהבעל לא נתן לה מתנה אלא באשר היא אשתו, ולא כשברצונה לנתק עצמה הימנו, כן קרובי הבעל לא נתנו לה אלא באשר היא קרובת משפחה שלהם, ולא כשברצונה לנתק עצמה ע"י מרידתה בבעלה, שעל ידו באה לכלל קרבת משפחתם. אלא לאחר שירדנו לשורש נימוקו של המהרי"ו נראה שאין דבריו אמורים אלא כשלא נולדו לאשה זו ילדים מבעלה זה, דאילו נולדו לה ילדים הימנו, גם אם מרדה וגירושיה הימנו אינה מתנתקת ממשפחתה זו, כי קשרים אלה שוב אינם בני ניתוק כלל. ובכך"ג אין מתנת קרובי הבעל בטילה גם למהרי"ו, דבזה קיימת טענת הבית יעקב הנ"ל שהמתנות ניתנו לה

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ולא לבעל, והיא לא מרדה בקרוב ואף לא בעצם הקרבה - קרבה זו בדקאי קאי, וממילא אף המתנה אין לה נימוק לבטלה. דבגוונא שיש ילדים אין האשה יוצאת מהמשפחה..."

הגרי"ש אלישיב הגיב על דבריו אלו בזה"ל:

"הנה לא אישתמיט מאן - דאמר דבעל הנותן מתנות לאשתו ויש לו ילדים ממנה ומרדה בו שלא תהי' מחויבת להחזיר, ולומר דלכל אחד טעם משלו, לבעל הטעם דאדעתא דתמרוד בו לא קיהיב לה מתנות, ל"ש אם ילדה לו בנים או לא, ולקרובי הבעל נימוק משלהם, דהם כי נותנים לה מתנות אדעתא דתשאר בחיק המשפחה שלהם, דבר זה אין זה במשמעות דברי המהרי"ו כלל".

הגרי"ש אלישיב קבל בפסק הדין את שיטת הבית יעקב שהמהרי"ו מדבר לפי דינא דמתיבתא בלבד, ובין השאר כתב שם:

"ואיכא למימר נמי דהאי אומדנא דאדעתא דתיקום קמי' נתן לה, לא נאמרו אלא במתנות שנתן לה הבעל, ואיהו אדעתא דתיפוק לא נתן לה, משא"כ בהוריו או בקרוביו כיון שמוציאים הדבר מרשותם גמרי ומקני וכדשדרו ממתבתא: "דכמה פעמים אדם נותן מתנה לאוהבו אטו יעמיד לו ערב שיהיה אוהבו לעולם וכי ס"ד שאם ישנאהו אח"ז יחזיר לו המתנה", בתמ"י.

ואמנם בבית יעקב סי' ע"ז תמה על תשו' מהרי"ו מהא דסי' צ"ט, וזל"ש: -

"וק"ל דהא מבואר לקמן סי' צ"ט דמה שנתנו לה אחרים דין נ"מ יש לה דאחרים כשנותנים מתנה צריכין להתנות בדין תנאי ע"ש ומה"ת ישתנה הדין במורדת, - ועוד דהא ע"כ א"צ להחזיר לבעל אלא לקרוביו דהא הקרובים לא נתנו לו רק לה, וזה נגד הסברא דלא מרדה בקרוב".

והנה הבית יעקב כתב לתרץ דאפשר דמ"ש המהרי"ו הוא דוקא לדין דדינא דמתיבתא ותקנה הוא זה שיהא הוא זוכה בשלו ושל קרוביו והיא בשלה ושל קרוביה משא"כ לדינא דהש"ס מה"ת לא יהא לה בדין נ"מ".

וכן קבע להלכה בהוספות שם, והוסיף:

"דאפשר שלא כתב זה מהרי"ו רק לדינא דמתיבתא דמחמת שתקנו לה שיחזיר לה שלה הכל יותר על דינא דש"ס שלא יהנה משלה לכך תקנו ג"כ שתתן לו מה שיש לה משלו ושל קרוביו אבל לדינא דש"ס או במורדת דבעינא ומצערנא שהבעל נוטל את שלה - נראה שא"צ להחזיר".

הגר"ש ישראלי חולק על דבריו ועל דברי הבית יעקב ובין השאר כתב:

"פירוש הבית יעקב בדברי המהרי"ו שלא כתב דבריו אלא לפי דינא דמתיבתא, אינו יכול לענ"ד להתקבל (ואף הוא לא אמרו אלא בלשון "אפשר"). דינא דמתיבתא כפי שמובא ברי"ף בסוגיא דמורדת אינו מזכיר כלל מחיוב להחזיר אפילו המתנות שנתן לה, ואצ"ל שאין שם רמז לענין מה שנתנו לה הקרובים שלו. ואם היתה באופן זה התקנה שתחזיר הכל, הרי היה צריך להזכיר זאת, כי אינו דבר המובן מאליו... חזינן מכל זה דתקנת המתיבתא לא נגעה אלא במה שמחזיר לה משלה, ואילו זה שמחזירה משלו אינו שייך לתקנתם, אלא הוא מעיקר הדין דלא נתן אדעתא דהכי, ומה"ת לחדש דבר ולהכניס בתקנה, מה שלא נזכר בשום מקום, תקנה נוספת של חובת החזרה משלה, דברים ששייכים לה מעיקר הדין, וגם לא באו כלל מכוחו של הבעל, לפ"מ שנוקט הבית יעקב שאין שום יסוד לתלות המתנה שבאה להם

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

משום לתא דידיה. וכן יוצא ברור מהב"ש שהעתיק דברי המהרי"ו על אותו סעיף בשו"ע הדן מצד הדין הכללי של מורדת (ע"ז, ס"ב) ולא בסעיף הדן מצד דינא דמתבתא (בס"ג שם)...

ומטעם זה עצמו נוקט המהרי"ו שגם מתנת קרובי הבעל בטלה כשהיא מורדת. כי יש לתלות שהמתנה ניתנה באשר היא נכנסה לכלל משפחתם, שהרי אין נותנים מתנה לזרים בעלמא, אם לא כשיש נייה נפשא. ומאחר שאין לנו נימוק אחר הנראה לעין שבגללו נתנו לה, ממילא תולים במצוי ומסתבר, והוא כנ"ל מצד קרבת המשפחה שנוצרה עם האשה, ע"י שהתחתנה עם בן משפחתם. וממילא, כשמורדת ומעונינת בפשיעתה לנתק עצמה מקרבת המשפחה הזאת, בטל הטעם שבגללו נתנו לה, וחוזרת המתנה אליהם...

וטעמא דמילתא הוא כפי שהוסבר לעיל בנימוקם של הגאונים, שכל עיקר לא ניתנה המתנה אלא בגלל קשרי האישות, כשברצונה לנתק קשרי האישות, ממילא בטלה המתנה. וע"כ אין נפ"מ אם בפועל ניתקו קשרי האישות או לא, כיון שעכ"פ בדעתה וברצונה לנתק קשרים אלה, בטל הגורם שבגללו נתנו לה המתנות, וממילא המתנה אף היא בטילה.

סוף דבר, אין שום יסוד להוציא דברי המהרי"ו מידי פשוטם, והרי הם שרירים וקיימים כפי שהבינם הב"ש. ואין גם יסוד לדחותם מהלכה, כי הם מוסברים ומבוססים יפה בהתאם לסברת הגאונים, שכשם שהבעל לא נתן לה מתנה אלא באשר היא אשתו, ולא כשברצונה לנתק עצמה הימנו, כן קרובי הבעל לא נתנו לה אלא באשר היא קרובת משפחה שלהם, ולא כשברצונה לנתק עצמה ע"י מרידתה בבעלה, שעל ידו באה לכלל קרבת משפחתם."

ויש להוסיף בזה עוד טעם לשבח לענין החילוק הנ"ל. דהנה זה נראה פשוט שאם קרובי הבעל היו גם קרובים שלה גם בלעדי החיתון עם בעלה, דאינה צריכה להחזיר המתנות במרדה או בגרושיה. דמאי חזית לתלות המתנות בזה שהיא נשואה לבעל שהוא קרוב שלהם, ולא נתלה זאת בזה שהם קרובים שלה מצד עצמה. ונ' שזהו גם בשיחס הקרבה אל הבעל הוא יותר מאשר לאשה מצד עצמה, כגון שהיא בת דוד שלהם ונשאת לאחי אביה, שהרי אין אנו מבחינים בדרגת קרבתם לבעל, שבכל גוונא שהם קרובים שלו פוסק המהרי"ו שחייבת להחזיר המתנות, שתולים שקבלתם רק בגלל קרבת הבעל אליהם. ומינה, שגם אם יש לה מצד עצמה יחס קרבה אליהם, באופן שיש לתלות שגם מצד יחס זה נתנו לה מתנה, לא נוכל להוציא ממנה, כשמתגרשת מבעלה, כיון שעכ"פ יתכן שבגלל קרבתה אליהם מצד עצמה קבלה המתנות, אעפ"י שקרבת הבעל אליהם היא יותר גדולה, ואין מקום להבחין בזה.

ומכאן ג"כ יוצא שאין לבטל המתנות קרובי הבעל לאשה שמרדה כשיש לה זרע הימנו. שהרי יש לתלות שנתנו לה המתנה בגלל קרבתם לילדיה, ולא דוקא בגלל קרבתם לבעלה. ואף על פי שקרבתם לבעלה היא יותר גדולה, הנה כנ"ל אין מקום להבחנה זו.

ומעתה, כלל זה קיים גם בהורי הבעל שנתנו לה מתנה, שיש לתלות המתנה בגלל שהיא אם נכדיהם, ולא - או בכל אופן, לא רק - בגלל שהיא אשת בנם... ולפ"ז יש יסוד סביר שבגלל זה נתנו ההורים את המתנה לאשה בגלל היותה אם נכדיהם לא פחות מאשר בגלל היותה אשת בנם. ומכיון שהאשה מוחזקת בנכסים יכולה לטעון קי"ל... "

הבאנו את תגובת הגרי"ש אלישיב על כך :

"הנה לא אישתמיט מאן דאמר דבעל הנותן מתנות לאשתו ויש לו ילדים ממנה ומרדה בו שלא תהי' מחויבת להחזיר, ולומר דלכל אחד טעם משלו, לבעל הטעם דאדעתא דתמרוד בו לא קיהיב לה מתנות, ל"ש אם ילדה לו בנים או לא, ולקרובי הבעל נימוק משלהם, דהם כי נותנים לה מתנות אדעתא דתשאר בחיק המשפחה שלהם, דבר זה אין זה במשמעות דברי המהרי"ו כלל".

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

במקרה דנן הרי המתנה ניתנה הרבה אחרי הנישואין ויש לצדדים ילדים כך שמדי ספק לא יצאנו. מכל הספיקות שהבאנו לא ניתן אפוא להוציא מידי האשה את כספי המתנה משום שהיא מוחזקת בהן. אמנם כנגד מוחזקותה של האשה בסך 250,000 ₪ עומדת מוחזקותו של הבעל בסך 124,000 ₪ כספי האיזון המוחזקים בידי. כך שמספק לא ניתן גם להוציא ממנו סך זה. לפיכך עומדות לפני האשה שתי אפשרויות. האחת, למחול על האיזון בזכויותיו של האיש כשתגמלנה. האפשרות השניה להשאר עם זכויות אלו, אולם להשיב לו כבר כעת סך 124,000 ₪ (בקיצוץ ביניהם בדירות או בכל דרך אחרת).

מאמר מורחב בנושא פסק הדין יפורסם בע"ה בקרוב.

הרב שניאור פרדס – אב"ד

סוף דבר, מסקנה

א. מתנות:

מחמת הספק לא ניתן להוציא מהאשה סך 250,000 ₪ נשוא התביעה, אולם מנגד לא ניתן להוציא מהאיש סך 124,000 ₪ חלקה באיזון הזכויות.

סך 50,000 ₪ הנוספות שהם מתנת הבעל עצמו מדמי פיצוי נטמעו בדירה הרשומה ע"ש שניהם ועל פי חוק האיזון כסף זה מאוזן בשווה בין בני הזוג, ומאחר והצדדים קבלו עליהם את חוק איזון הנכסים בקניין אגב סודר שוב לא יוכל הבעל לתבוע כסף זה שמגיע לו על פי ההלכה.

ב. רכבים:

לצדדים רכב מסוג מיצובישי אאוטלנדר שנרכש בסכום של 151 אלף ₪. 51 אלף ₪ שילמו הצדדים יחד, ומאה אלף ₪ הלוואה. במשך הזמן האחרון שילם הבעל לבד את ההלוואה החודשית אך מאידך הרכב היה בשימוש הבלעדי.

לאחר העיון, מאחר והרכב נרכש ע"י הצדדים במהלך חיי הנישואין הרי הוא שייך לשניהם בשווה ולכן גם ירידת הערך של הרכב חלה על שניהם בשווה.

מה שהבעל שילם את ההלוואה לבדו במשך השנה האחרונה מתקזז עם העובדה שהוא השתמש ברכב בלעדית במשך הזמן הנ"ל. העובדה שלאישה היה רכב אחר באותו זמן אינה רלוונטית מאחר והרכב שהשתמשה בו הוא רכב ששייך לאימא של האישה ואינו שייך לבני הזוג כלל ונמצא שהחלק שלה ברכב לא בא לידי מימוש כלל בהיות הרכב בשימוש בלעדי של האיש ולפיכך כנגד השימוש הבלעדי בתקופה מוטלת על האיש התשלומים הבלעדיים של ההלוואה כנגד דמי השימוש.

הרכב מסוג ניסן כאמור אינו שייך לצדדים אלא לצד ג' לאם האישה ולכן אינו רלוונטי ואין מקום לדרוש מחצית מערכו.

לאור האמור, הצדדים ימכרו את רכב המיצובישי לפי ערכו הנוכחי ויתחלקו בתמורה. יתרת ההלוואה תשולם ע"י הצדדים בשווה לאחר מכירת הרכב. זכות ראשונים לקניית הרכב ע"י אחד הצדדים.

ניתן ביום י"ב במרחשון התש"פ (10/11/2019).

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

הרב בצלאל ווגל

הרב פנחס מונדשיין

הרב שניאור פרדס – אב"ד

העתק מתאים למקור
הרב אלון ארביב, המזכיר הראשי
נחתם דיגיטלית ע"י הרב שניאור פרדס בתאריך 10/11/2019 11:46